

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Ю Клен: Коло життєве.	81	Р. О.: Клопоты Ізраеля	119
О. Ольжич: Пророк	84	Л. Граничка: В. Стефаник у літе- ратурній критиці	121
„ „ „ Луcreція	84	* * * Спомини про „тигра“	132
Наталія Яхненко: На шляхетській вулиці	85	О. В.: Бренькіт страхопудів	138
Гарнет Радклиф: Найкрасший при- вілей	92	А. Беверлі Бекстер: Листи з Льон- дону	145
Жан-Жерар Флері: Блеф індустрі- ялізації	98	Д. Варнак: Перед новою оргівєю	149
Дарія Віконська: Культ труда	108	М. Л.: З пресового фільму	152
Ганс Ф. К. Гінтер: Героїчна нена- висть	113	Бібліографія	155
		Від Адміністрації	157

РІЧНИК V
КНИЖКА 2

ТОМ I
ЛЮТИЙ

1937

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове conto (І. К. О. 500-371.

Відновляйте передплату

НА

ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю вносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23

платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті. Ціна окремої книжки — зл. 2'50.

Квартальника Вістника

в 1937 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників

„Вістника“ вносить зл. 2. Для закордону зл. 2'50.

А ДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

4-та книжка нашого Квартальника за 1936 р.

д-р М. АНТОНОВИЧ

МАРШАЛ ВПЕРЕД

(БЛІХЕР)

Ціна книжки зл. 1'50; для передплатників Вістника — зл. 0'75.

В лютім вийде перше число нашого Квартальника на 1937 р.

В. ТЕМЛЯК

ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Книжка займається важною проблемою виховання нового покоління для служби нації, приготованого до загальних і спеціальних домагань, які може поставити одиниці наш тривожний час. Книжка основана на прикладі народів, які вихованням своєї молоді випередили нас.

П. 12531/1937
Р. 5 кн. 2

39437

Ю. Клен

Коло життєве

1 Немовля

Всі почуття завили враз, мов звірі...
Накинулись на мене Дотик, Нюх,
І шматували мозок, Зір і Слух.
Мене на часті рвали всі чотири,

І тільки Смак, з яким я жив у мирі,
Мене за рученьку, мов добрий друг,
Вів у життя, як на широкий луг.
Я так йому одному тільки вірів,

Що речі всі, такі мені чудні,
Враз поділив на смачні й несмачні.
Це він втишав мої нічні квиління...

А згодом Дотик, теплий, як вовчя,
Страхи приспав. І так поволі я
Вступав в мої безмірні володіння.

2 Хлопчик

Химерний світ, де дива і страхіття
Чигають тут і там, і кожен жук
Щасливим скарбом сам повзе до рук;
Де кілчиться, мов змії, звисле віття,

І кожен день — п'ятнадцяте століття,
В якому він — Колюмб. Добрячий дрюк
За вірну шпаду править, чи за лук,
І за прапори — клаптики лахміття.

Дрімучим пралісом шумлять жита.
Чатує тигр у постаті kota.
В очеретах страшні іхтіозаври.

Львівська державна
національна бібліотека
№ п. 4279

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Крізь пампаси промчавши на коні,
Він із Буенос Айреса до Гавра
Ставком пливе в маленькому човні.

3 Підліток

Ще не уміє він красу знайти
В стрункому вигині хвилястих ліній.
І ще за темний ліс на гори сині
З вікна співучі кидає мости.

І ще нема в безкрайому мети,
Ще ваблять Анди, прерії, пустині,
Де, як у давню давнину, і нині
Дано життю буяти і цвісти.

Та инколи вже погляд у задумі
Сковзне по смаглості дівочих лиць.
Чи ловить потай відблиски зірниць.

А то зорить сузірних знаків струмись,
Що в них, зачерши мудрости в роках,
Колись читатиме, як у книжках.

4 Юнак

Мов сохле листя, з нього облетіло
Одіння мрій дитячих і вражін.
Нагий, він, на морську ступивши рінь,
У хвилях соняшних купає тіло.

А височінь, розжарена і біла,
Гуде... і крик чайок, і вир кружінь,
І голоси, і співи... й в далечинь
Пливуть чужі, незаймані вітрила.

І раптом у розжеврене живло
Холодним подувом війне від моря.
Під свіжим подувом зітхне чоло.

І бачить він в ту мить далекі гори
І вічний сніг високих верховин,
Де буде він самотен і один.

5 Муж

Замісто буйного, стрімкого льоту —
Шляхи в віках намічених орбіт:

Повільно свердли́ти гвердий грані́т
І в купах брил шука́ти зерна злота.

Хто оре лан, висушує болото,
Хто ронить на ріллю краплистий піт,
Той зводить мури царств і творить міт
І змія лютого іде збороти.

У творчім чині зріти і рости!
Досягши в гоні першої мети,
Вже знати, що за нею кличе друга!

Суворі дні гудуть, як мідь важка.
Але між вохких скиб дзвінкого плуга
Веде уперто впевнена рука.

6 Старий

Давно вже сонце юности зайшло,
Пливе по той бік кулі, десь під сподом,
І світить там далеким антиподам,
Сховавши їх під матірне крило.

Як відкопати те, що вглиб росло?
Якбиж то землю, що взялася льодом,
Наскрізь просвердли́ти глибоким ходом,
Щоб там побачити прозоре тло!

Вдивляючися жа́дібно в той прозі́р,
Внизу уздріти клапо́ть голубий,
Що засиніє в глибині, мов озеро,

А може й сонця промінь золотий,
Коли воно по во́гненій орбі́ті
Спливе урочи́сто в чужім зені́ті.

7 Напередодні

Позби́рано всі овочі до́спілі
І вже заморським продано купцям.
Як солодко принести в дар снігам
Вечірній сон і літа сполові́лі!

Є добрим знати, що змагання смілі
Віддано дням і зоряним почам,
Що з них новим і радісним вікам
Молю́шний шлях пряде оді́ння біле.

А може все в життю — повторний біг,
І прагнений кінець лиш є початком,
І ти прийдеш у світ чужим нащадком,

Щоб знов кохати весни, зорі й сніг
І ту, що буде в снах твоїх горіти,
Коли запахнуть ранком перші квіти.

О. Ольжич

Пророк

Не сніяться літа дитинні,
Не маряться дні юнацькі.
Дівчата з горбів зелених
Давно не сходять до танцю.

Давно не збирають смокви,
Не душать важкі винограда.
Річки течуть не водою —
Камінням сухим і чорним.

О, очі мої гарячі,
Уста мої сірі, спраглі,
Що бачите тільки Сонце,
Щоб тільки кричати Правду!

Щоб жовкли жіночі лиця,
Щоб важчали їх убори,
Щоб вогкі і плідні лона
Були, як сакви порожні.

Щоб кидали щит і панцир,
З плечей обривали шати,
З одним невблаганим лезом
Мужі допадали коней.

На грудях зводите руки,
Бороните душу вашу —
Не ждять ніхто милосердя,
Я — камінь з Божої праці.

Лукреція

Давно ріка вернулась в береги,
Давно нора засипалася в кручі,
І місто мовчки зводить навкруги
Вали із частоколами колючі.

Та ще лежить над плямами полян,
Над краєм, що не розгортав ще крила,
Важкий і нерозгаданий туман,
Як мармуру незайманого брила.

О, мряко неповторної доби,
Дими зпід стріх, що стеляться так низько,
Жінки, що тчуть при огнищах собі,
Чоловіки в дощах на пасовиськах...

Що зверне їх до мутної ріки
Від їх отар, від сивої худоби?
Етруски, Умбри, хижі гірняки...
Щоб гори перейшли вони і доби!

І ось твоя ясна і щедра кров
На міць і твердь Латинового дуба.
І креше шлях ударами підков
Рідня царева, зайшла і нелюба.

Проста чесно́то юної землі...
Що Брутові і Цезарю дасть сили.
Щоб полонили море кораблі
І легіони сушу полонили.

Наталя Яхненко

На шляхетській вулиці

Пані Надії Ст-ій й иншим піонірам.

Чому ся вулиця називається Шляхетська? Нічого нема там такого, щоб оправдувало таку пишну назву. Хіба отсей будинок зкраю, при завулку? Дійсно, який він не старий, напів зруйнований, облуплений, але є там якісь сліди «шляхетства». Чи не отсі тонкі деревляні колюмни, що підпирають перекошений балькон? Чи не отсі заокруглення вікон, що на горі, на фасаді над ним? Сі вікна давно по-сліпли — шибок нема, позабивані дошками; на гонтах даху росте густий, зелений мох і давно він протікає. Колись пофарбований цілий на синьо, тепер по фарбі зигзаками розбіглися тріщини, ніби по сухій землі в літню пору... І підлоги певно прогнили, і печі розвалилися... Спитай-тєся людей — що то? чие? — знижуть плечима: якоїсь поміщиці, чи що... Де вона поділася, ніхто не знає.

Сей будинок жив ще в ті часи, коли було «височайше»

і «всемілоствейше» і багато дечого иншого: ось, наприклад, пасяста будка городовика коло собору, щонеділі військові паради і таке инше, що давно зникло. Зостався лишень сей будинок та ще... старий Кондратович. Подивіться лишень: в своїй сірій, довгій миколаївській шинелі, в старомодних черевиках з гумками, ходить щопятниці на місто збирати процент за позичені гроші. Йде помалу, поважно і зникає в жидівській дільниці. Його кам'яниця, показна зверху, вокка й невігідна всередині, міститься фронтом до одної з сусідних, нешляхетських вулиць.

На Шляхетськійже вулиці хатки переважно невисокі й вкриті соломою, протє й ліпші, під зеленою бляхою: одна, дві... Вони вищі, й вікна в них рясніші й більші, й ганочки до дверей. Сі останні — фронтом до вулиці. Сі перші зневажливо обернені до неї боком і блимають своїми підсліпуватими очиями до власного подвіря. Присадкуваті, широкі, підмазані звичайнісінько, ніби сільські. В найблизшому сусідстві до них туляться хлівці, сарайчики, клуні. По дворах, напів зарослих травою, притрушених соломою, блукають кури. Зрештою, вони блукають і по чужих городах і садах (часом з того повстає смертельна ворожнеча) і на вулиці, разом зі свиньми й дітьми. Пробачте, в наші часи лишень з дітьми, бо свині зацінний продукт господарки, щоби пускати їх бродити без догляду. В мокру погоду вулиця полишається самим дітям, бо кури, як відомо, в болоті не порпаються, ані не бродять, закасавши сорочинки.

За рядом хат, поміж занедбаними овочевими деревами — грядки, грядки, грядки... Біжать по незначному схилу вниз, туди до левади; а там блеск води поміж зеленою осикою, сочиста крихка зелень трави поволі тоне, розпливається в ледви імлисту, переливчасту, акварельову волинську далечінь. В сій прозорій далечині невидимкою сховано зі своїм життям село.

Ще додамо: Шляхетська вулиця й Шляхетські вулиці не лишень у нашому місті. Є вони і в інших наших волинських містах і містечках. А може і в галицьких — требаб заглянути. Все так само тягнуться двома рядами тини й хатки, раз лицем, раз боком обернені, а поміж ними піскуваті, глинясті, багністі паси ґрунту. Небруківані, зі свіжою зеленю на тилах, охоплюють перстеном властиве місто. Брудне, крикливе, смердюче жидівське гетто, церкви й уряди, доми й домики, крамниці й вулиці, вибруківані страшливими «жотячими лобами». Там все, що кермує, все, що володіє, але Шляхетські вулиці не мають там доступу.

А ще, тільки ніхто на те не звертає уваги, загублені поміж жидівськими хатами туляться часами якісь вежі,

якісь омшлілі руїни, якісь старинні мури. Часами аж на гору випихають їх скупчені жидівські халупи. Стоять вони неуважні до галасу міст, задрімані, заслухані в таємні зови волинської далечини. Але киньте лиш необережним запитом в їх спокійну дрімоту, ніби каменем в застигле плесо води, а відізвуться дзвінкими бризками, заграють як алмази проти сонця чарівні, забуті імена: Олелько... Давид... Любарт... Роман...

Хата Гуменюків якраз середня, штандартна. Чисто в ній, як у кожій иншій: не буває, щоб в сих хатах не було чисто. Тут мініатуровий передпокій, з ласястими хідниками на підлозі, тут малесенька їдальня, а часом навіть вітальня. Обовязково квіти у вазонах, грамофон на підставці, і — верх культурних надбань — отруйного зеленого кольору плюшева канапа з подушками. На тих подушках, а і на макатах на стінах хризантеми, маки, часом ромен. Але більше хризантеми й маки. Цілу міщанську Волинь перейдїть і всюди знайдете хризантеми й маки...

На Шляхетській вулиці мало не сталося нещастя. Колиб тяжка, хоч майже порожня фіра Гуменюків не встигла зупинитися в час — тільки тому, що в останню мить у найшвидшому розгоні перелякані коні нагло осіли на задні копита — булаб вона переїхала на смерть Мотриного малюго, що порпався на самій середині вулиці.

Все скоїлося моментально. Дитину хтось вихопив зпід коней, які з переляканим храпом понеслися додому — в двір Гуменюків, Шляхетська вулиця.

Фіра заїхала на подвір'я. Манька допомогла братові впоратися, потім скоро побігла, витягла води з криниці... В кухні дістала зпід лави величезну мідницю, скинула немудру одежину й заходилася помитися. Їй було спішно.

Мати з дійницею, повною молочної ліни в одній руці, зі стільчиком у другій, ввійшла до кухні. Пристала на хвилину, нахмурилася, але нічого не сказала. Сердито пішла, сердито стала поратися.

Мовчанка запала в повітрі між матір'ю й донькою, як буряна хмара: от-от вдарить блискавка.

Манька вмивається поспішно, але старанно. Нахилилася над повною води мідницею на табуреті, волосся звязала білою косинкою, тре завзято обличчя, шию. Милані потоки прокладають блискучий слід на запорошеній смуглявій шкірі, протікаючи поміж лопатками, поміж грудьми.

Манька хлюпається старанно, уважно, в кождім русі завзятість. І порскає з викликом, як молоде лоша... Мати порається біля печі. На кождий хлюп відповідає брязкіт посуду, жалісний бренькіт з пересердям пересуваного ведра, грюкіт залізних дверцят... Дуєт не абиякий.

Манька миється даліше. Порається мовчки. Крутиться по кухні, відчиняє та зачиняє шафу в покої, вибирає чисту сорочку, чеше підстрижені патли рвучким рухом, перед маленьким зеркальцем, що висить на стіні. З волоссям, підстриженим майже по поліському — «під гроня», з готими руками й ногами, в короткій по коліна білій сорочці, вона виглядає, як княжий отрок. Її руки м'язисті, як у хлопця, і хваткі, плечі широкі, міцні ноги якимось особливо сильно стоять на землі, а литки на них м'язисті, аж узловаті. Всі вязання її тіла міцні, всі рухи меткі та певні. Сила й зручність, своєрідна краса — лише не баядери, не німфи, а молоді атлетки-дикунки.

Вона досконало відчуває, що коїться в матері, але робить своє. Натягає через голову ще заздалегідь випрасовану свіжу сукню, вкладає чисті скарпетки... Переконана в своїй рації, не питає, не просить, лишень мовчить.

А в матері накипає, накипає, мов у горняти, аж поки підійде до країв. Нарешті вона не витримує.

— А ти знову йдеш? — питається, ще покищо гамуючи свою злість.

— А йду — хмурно рубає Манька.

— Послухайте її лишень: вона йде! А куди то зволите йти, ясна панно?

— Ви, мамо, не мішайтеся в те, чого не розумієте. Пильнуйте вашої господарки, а мені дайте спокій: сама себе пильнуватиму, вже не маленька, — так само, уривчасто і неохоче, ніби випльовує слова, кидає Манька: то так вже все знайоме, так набридло...

— Ти себе пильнуватимеш, ти... Божевільна! — вибухає мати. — Лазиш по цілих ночах невіть де! Де ти лазиш? Пощо ти лазиш? В тюрмі сидіти заманулося? Поміж хлопців потертися хочеться? Думалося, «Просвіти» теї вашої вже нема, слава Богу, матиму спокій, не буде вже тої нічної біганини. А тут на тобі!...

Мати захоплюється дужче та дужче. Голос її підноситься верескливим кресчендом, мова підстрибує, ніби гірський потік по камінню.

Стукіт надвірної фіртки ціла відповідь Маньки.

— Ти мені постукаєш! — в безсилій люті вискакує мати на поріг. — Божевільна, кручена! Йди, йди під шум головою! — пронизливо кричить навздогін.

Манька мчить вздовж вкритої пилом вулиці, не озираючись. Поза городами, тільки собі відомими стежками, кладкою через річку, даліше, даліше... Туди, де, в зеленім городі сховалася маленька хатка. Вже стемніло і вікна хати затулені коцями, знає Манька. Але всередині ясно, повно світла, повно молоді, повно иншого відмінного життя.

— Нарешті Манька! — зустрічають її оклики. — Знову твоя стара? Доповідь почали ми без тебе...

...Мати вертає до роботи, але гіркою їддю розливається по її жилах гнів і змушує її руки тремтіти. Манька — се хоре місце її організму, боляк, розчарування. Замість господарської доньки — неуїзнений лошак, замість послуху й покори — щораз то нові вибрики.

Береться до батька:

— І куди ти дивишся з тією Манькою! Я вже їй ради дати не годна, а ти все мовчиш. Чиж то годиться, щоб дівка молода літала цілими ночами невіть де?

Батько відмовчується. Він Маньку любить і їй вірить. Ганяє, правда, що ганяє, але і працює теж. А що ганяє, то тепер інший світ — хто там знає, що й як? Може вона саме добре робить...

Мати бурчить — всі діти, як діти, а отся... От хочби й Ліза: мовчить, ніде не ходить, книжок не читає... Правда, щось там в неї з головою не того, не дуже мудра. Але пощо дівчині розум?

Друга донька, Ліза з переляканими телячими очима, подає вечерю.

Коли Манька вертає додому, всі вже сплять. Манька зручно підносить залізним дротом гак, відчиняє й зачиняє двері й пробує другі, хатні. Вони не піддаються. Від обурення в Маньки на очах стають сльози: — Гадина! — бурчить вона, але одночасно шукає виходу з ситуації. Хіба горище? Над нею чорніє квадратний отвір, але драбини нема. Ага, сусіди позичили... Трудно буде вилізти, але... Манька трохи присідає в колінах, напружується вся і враз, як стріла з тятиви, скаче вгору. Не доскочила. Другий раз: доскочила, зломил пагур, зірвалася. Відпочила трохи, зібрала всю пружність своїх м'язів і стрибнула знову. Сим разом пальці впилися в раму міцно й непомилно. Підтягтися на руках і вилізти на під не було тяжкою задачею...

На другий день уранці порошок танцюють у соняшнім промінні, що закрився на горище. На купі горохового бадилля, вкрита лантухом, смачно спить убрана Манька. На дворі піє півень, мукає корова, хтось стукає ведрами коло криниці. Материн голос промовляє: — А що, нема нашого вітрогона?

Манька спить. Сьогодні неділя. Обійдуться без неї.

— Ганно Андріївно, Ганно Андріївно! — гукає зза плоту сусідка. Вона поправляє хустку одною рукою, другою тулить щось до просторої блузки. Маньчина мати ще не знає, чи відгукнутися. Ще живі в її серцю останні сусідські порахунки. Здається і Гуменючиха не теля, але тамта то таки все горою.

— Ганно Андріївно? А йдіть сюди на хвилинку, щось для вас маю. Ось ваша рябенька знеслася в мене під жоржиною, — поспішно протягає пару покладків — маніфестацію своїх приятних почувань.

Гуменючка бере й стримано дякує. Що сталося? Михайлючка така добра та чесна? Та вонаб ще й сама всі чужі кури поскикувалаб до себе, щоб вони в неї неслися. Щось тут є.

— Дякую, каже на всякий випадок, — а, що та не відходить, з чемности: — що чувати?

Починається розмова, повна новин і в найбільш дружньому тоні. Про те, що магістрат звелів шурів трюїти, про новий образ у Воздвиженській церкві, про те, що учитель Кушко перейшов на унію, про те, що Дорецького звільнили з «колеї» без емеритури, про — те... й ще, й ще, й ще.

— Так, так, тяжкі тепер часи — зітхає. — А тут ще діти. Ви повірите, мій Вася жити мені просто не дає. »Справ та справ мені мамо гранатове убрання. Я, каже хочу бути »харошенький мальчик«. Де хоч візьми, та дай. Правда, він в мене дитина пошительна, спокійна...

— І що там є? — з покладками в руках і з неспокоєм у серці думає Гуменючка.

— А ваша Манька де? — нагло вистрілює питання.

— Так і знала — до себе Гуменючка, а в голос, байдужно: — Та де може бути? спить.

— Спить? — дивується сусідка. — Ну, певно, неділя. Вона мнеться, засоби її діпльоматії скінчилися, найголовнішого ще не сказала. І, рішившись, ніби сторч головою в ріку: — Ганно Авдріївно, вибачайте, се звичайно, не мое діло, але я мати, ви мати... Ваша Манька ходить до Степанюка. Ви не ображайтеся, — затримує покwapно жест Гуменючки. — Вона дівка з головою, розумна, але всеж таки. Я по сусідському. — І, раптом, иншим голосом: — Ой, та вже пізно, а щож мій обід?...

Нарешті мати мала атут в руках. Поговір, недобра слава, честь родини.

Найблизшого вечера, коли Манька, як завше помилася й готова була десь чкурнути, в сінях її перестрів батько.

— Не підеш нікуди, — сказав гостро й схопив за обидві руки.

— Тату, пустіть, — пручалася Манька. — Пустіть, що ви від мене хочете?

— Ти ходиш до Степанюка. — З притиском на слові »ходиш«.

— Ну, ходжу, щож з того? Нічого злого в тому нема. Ми читаємо там. Всі ходять. Пустіть.

— Що читаємо? Читаємо... — Батько завагався на хви-

дну, розгублений: слово «ходиш» має цілком окреслене значіння. Читання тут не входить в рахубу.

Але знову збирає себе до купи.

— Не підеш.

— Ба, піду: Пустить.

Мозок Маньки блискавично обмірковує ситуацію. Вона знає, що вона сильніша від батька. Батько старий, а вона не дурно робила всю мужицьку роботу, коли брати були при війську. І за плужком траплялося ходити. Ййби нічого не коштує й побитися з батьком, але сеж батько; Манька його любить і шанує. Ще раз пробує Манька вирватися, дарма. Щож, нічого не порадиш.

Блискавичним рухом Манька підставляє батькові ногу, хапає його за плечі й ложить на підлогу, як тільки можна делікатно. І прожогом тікає. Через сини невістка вчула шамотню: — Маньку бють — і вискочила ратувати Маньку. Натомісць з підлоги підводилася довга суха постать гестя, з бородою клинком і вияснила:

— От здорова кобила! Мене поклала, а сама втікла.

В голосі чути подив і резігнацію. Зрештою Манька все була пестійкою батька. Може вона таки має рацію? «Читаємо». Хто його зна. Батько знає лишень, що Манька ніколи не бреше.

Розбурхана Манька мчить довгою порохнявою вулицею не оглядаючися. Вже бачить ціль: освітлені вікна малої хатки. Влітає на ганок, обертається раптом і з ненавистю погрожує на сплячі хатки кулаком. — У, кишкоїди! — вимовляє здушеним від злоби голосом. Потім береться за клямку...

Шляхетська вулиця опустіла. Лиш в тіні верб за містком маячить якась велика темна постать. Се Степанидин Антін, фурман, відомий бешкетник і різун, завше з ножом за халявою підстерігає риваля, з «чужого кута», що ходить до тутейшої дівчини. Він бачив Маньку, але ніколи її не займе: вона своя.

Він стоїть. Під ногами м'який порох, над головою зоряне небо. Легкий туман, суне зпоза хат, з води з мокляків. Тихенько й ніжно посвистують болотні черепахи. Спить Шляхетська вулиця, сплять інші, нешляхетські. Підбитим зеленю перстнем оточують тверде і брудне міське ядро. Сплять жидівські довгі доми, сплять церкви, неспокійно виблискуючи золотими восьмиконечними хрестами, сплять змиршавілі, але ще міцні, мури сном. Забуття і хто знає, що їм сниться.

Навіть у тій маленькій хатці, куди вбігла Манька, нагло щезло з вікон світло. Але воно не згасло: просто заслонили вікна грубим коцом.

Іарнет Радкліф

(з англ. о. Т. Д. Волохатюк)

Найкрасший привілеї

(Copyright reserved)

Я сидів на вигідному складаному кріслі під соняшною заслоною над серединою славновісного муравника перед готелем Ле Спортінг в Каїро, слухаючи музику оркестра 5-го полку Форестерів, яка грала вибрані композиції Гілберта та Солівана, і бажаючи мати в кишені щось меншого аніж єгипетський п'ятьфунтовий банкнот на холодний напитек, коли переді мною виріс старий знайомий — Шарль де Беляй, майор французької армії, атлет і подорожник. Ми нераз уже стрічалися, майор Шарль де Беляй і я, звичайно в місцях, де неможливо затримуватися. На корабельних містках, в митних комодах, на готелевих сходах, залізничних перонах тощо. А тепер круговорот часу і випадок знову звели нас до купи, сам разом на каїрському муравнику, де британська військова музика грала Гілберта та Солівана під пекучим єгипетським сонцем.

Я зрадив, побачивши Шарля де Беляй — в елегантному ясносірому вбранні і жовтих боксовиках, з жартівливим обличчям, осмаленим від сонця. Як тільки ми спитали один одного, який чорт заніс нас сюди і майор зареквірував сусіднє крісло, я порушив свою фінансову ділему. — Нічого, — сказав я, — не булоб приємнішого як потрактувати майора де Беляй відповідно до такої нагоди. Але, на жаль! — І я попросив його поглянути наперед на мій п'ятьфунтовий банкнот, а потім на оповістку в англійській, французькій, італійській та арабській мовах, — бо Ле Спортінг рішуче космополітичний — що кельнери не можуть давати решти.

— Сим разом моя черга, — сказав майор Шарль де Беляй, запускаючи руку в кишеню. — Та колиб я міг прислужитися вам дрібними на сей вечір і заощадити вам нудну їзду наємним авто до найближшого банку...

Перечислюючи піястри, які він дав мені, щоби знати, скільки маю віддати при наступній стрічі, я згадав загальниково про англійців, гроші та орієнт...

— Добре, що ви нагодилися, а то я вже мав попросити кельнера, аби поборгував мені віскі та содову воду. Він послуживби був мені з охотою. Через те, що я англієць. Під тим оглядом ми упривілейована раса. Особливо в орієнті. Автохтони уважають, що слово англійця...

— Правда, — сказав майор Шарль де Беляй. — І ви повинні похисновуватися тим привілеєм, доки він ще існує. Бо доба англійців вже минула, британська імперія хилиться до

упадку і сьогоднішньому вашому здегенерованому поколінню лишається хіба тільки плач по минулій славі. Я знаю, що се факт, бо всі англійці, з якими стрічаюся, запевняють мене про те. Що більше, я пригадую собі, як мій дід, що мав чимало приятелів серед англійців, казав мійому батькові, покликуючися на їх авторитет, що доба англійців минула. Факт, від так давна сконстатований, не може показатися неправдивим. Тож користайте, мій приятелю, зі свого англійського привілею, доки ще можна з нього користати. Тільки не аж на те, щоб обманювати, як шановний Гай Тарльтон. О, се був англієць над англійцями! Я чув, що навіть, коли його жінка маляйка — одна з його маляйських жінок, требаби сказати — підпивши собі тягнула його за волосся...

— Чи не буде се з Pinafore? — спитав я.

— У Пном-Пенк, в французькому Індокитаю, де мій найстарший брат, полковник Анрі де Беляй, має рангу адміністратора, — продовжав мій приятель твердо, — було дві головні опії про нього. Одні звали шановного Гая Тарльтона „англійцем“. Тарльтон — через те, що він гордо наставляв на свої національні права, а другі звали його Тарльтон-„Щасливий Пенс“, бо він ніколи не програв при жеребі. Була ще й третя меншина, що говорила про „Мочиморду“-Тарльтона — се прізвище само себе пояснює. Але всі три групи годилися в тому, що „англієць“, „Щасливий Пенс“, „Мочиморда“, шановний Гай Тарльтон був свинею та ганьбою для своєї славної країни. Бо він не лише похиснувався своїм привілеєм як англієць але й надуживав його. Раз, оскільки мені відомо, він допустився ошуканства, щоби забезпечити собі той привілей. Про се може посвідчити мій добрий приятель, капітан Робінє, який бачив...

Я скапітулював перед неминучим.

— Зачніть від початку, — попросив я.

Сим змішав я майора Шарля де Беляй. Він не міг сказати мені нічого про початки „Англієця“, „Щасливого Пенса“, „Мочиморди“ Тарльтона, бо не знав, які вони були. Виглядає, що навіть в найбільш запитому стані шановний Гай був під тим оглядом мовчазний. Одначе можна дечого догадуватися. Автентично стверджений факт, що він затушував справу з каблеграмою, яку дістав якийсь інший вигнанець про крікетового чемпіона з ітонського коледжу, про що ще досі можете почути в гостинниці Мері-Ен в Дої-Сува. Я думаю теж, що факт, що маляйка, з якого він був звязався, викликала констернацію в певних кругах в Ден Упанг, парадуючи, хоча і в дуже вилиялій, але в блюзі сендгорстського полку, поверх свого слендангу, — що сей факт вказує, що шановний Гай Тарльтон мав колись звязок з регулярною британською армією. Та все те, звичайно, тільки здогади, Певне тільки те, що одної днини він висів у порті Сінгапор холодоюким, гордим англійським емігрантом і на памятку свого

приїзду побив автохтонного полісмена. Причиноюж його упадку, на думку майора Шарля де Беяй — галійця та романтичної людини, була, очевидно, якась дівчина.

— Вони були заручені, але вона втікла з іншим, — оповідав майор. — Тарльтон дігнав їх та побив його так, що той лишився ледви живий. На нещастя се був його командант, і Тарльтона zdeградували. В кождім разі так розповідали собі потихо, і я вірю, що се правда. Але сам Тарльтон ніколи не говорив мені про се. Можливо, що винно тут, як ви сугеруєте, тільки пиття. Бо він пив таки здорово. Навіть плянтатори кавчуку на Маляйському Півострові признають се. Вони старалися збутися його так скоро, як лише можливо. Не подобали собі в нього не якраз його спосіб пиття, а те, що він любив шахрувати при картах і мав звичку давати автохтонним лихварям безвартісні чеки. При сьому казав їм, що можуть змінити їх, бо він англієць. Потім плянтатори мусяли вертати автохтонам втрату. І вони не могли вислати його до краю, бо в Англії не потребували його, чи навпаки якраз потребували — що до сього я непевний. І так він лишався далі та надуживав свого привілею і гуляв.

Я міг зрозуміти се, знаючи потрохи Далекий Схід. В країнах, де росте кавчук і англіїці се то ани, які тримають автохтонних послугачів джонгос, існує широка гостинність. Англіїця, та ще й свіжу людину, зараз гостять. Але рідко коли хто надуживає сей привілей. А ще рідше трапляється, щоб англієць вихіснював віру автохтонів у те, що його слово такеж вартісне як письмненне зобовязання.

Та мочиморда Тарльтон — я дам йому се прізвище, бо воно, на мою думку, найкрасше йому пасує — не мав, очевидно, скрупулів під тим оглядом. Автохтонним позичальникам він говорив готову формулу:

— Розуміється, що все буде добре. Яж, до лиха, англієць, чоловіче.

І тому, що він був англієць, а через те упривілейована людина, позичальники давали йому скільки хотів. А тоді він усміхався згорда — бо гордим, холодноокиим джентельменом був шановний Гай — і поспішав до найблизшого салюну. Але не завжди платив готівкою за фляшку віскі, що брав. Зчаста пропонував автохтонному шинкареві попробувати щастя пенсом, і коли шинкар був на стільки дурнем, що згодився на те, то завжди програвав. Від сього англієць Тарльтон дістав своє друге прізвище „Щасливий Пенс“. Він знав мабуть завдяки інстинктові, на котру сторону гріш упаде — можливо тому самому інстинктові, який казав йому, де знаходяться аси, коли мішав карти при покері.

— В такім разі, — завважив я, щоби показати майорові Шарль де Беяй, як уважно слухаю його оповідання, — він мусів робити інтереси на привілеях англіїця та на обманстві.

— Так, — відповів мій приятель сумно наче людина, яку

се боліло. — Але гостинність плянтаторів супроти земляка та його картярські здібности не були одиноким джерелом його доходів. Коли причалував який корабель з англійськими туристами на покладі, що не траплялося часто, то наш приятель завжди бував недалеко. Водив туристів по тубільних заїздах і натягав їх „щасливим пенсом“ на питво. А коли настигла пригідна хвилина — як вони стали трохи податливі, розумієте — він звичайно говорив: Слухайте, краєне! Я вийшов тепер з готівки. Якщо ви могли вигодувати землякові-англійцеві... — Завжди та англійська нотка. І вона поплачувала.

— Небогато таких англійців, щоб... — почав я з обуренням.

— Небогато! — годився зі мною майор Шарль де Беляй. — Признаю вам як нації, як кажуть американці, що вкрай рідко коли робите інтереси на своїх привілеях. Коли ж дехто дозволить собі на таке, то се дуже неприємно для других. Їм приходить ся тоді, якщо можна мені парафразувати Кіплінга, „пустити довкола капелюх, щоб ратувати добру славу“. В кождім разі шановний Гай Тарльтон дуже часто заставляв їх до сього в Ганан, Селляку, Батампанг, Дої-Прато, Сука та в цілому ряді других брудних місцевостей, які не маю охоти наводити. Так по суматрійському як і по маяйському боці. Але тому, що ті, які жили в тих сторонах, не дуже багаті люди, та й навіть задля земляка немислимо пускати капелюх поміж англійців без кінця, то по якомусь часі їм приходилося попросити шановного Гая виїхати далі і не вертати назад. — Бо, — як фактично казали йому, — ви проміняли своє англійське первородство, а юшки вже більше немає.

— Але навіть на довгому побережжю Маяйського півострова, — продовжував майор Шарль де Беляй, — хочби включити сюди й прибережні містечка Суматри і поближких острівців, людина може їхати далі тільки до певної границі. Тож дійшло врешті до того, що шановний Гай не мав уже куди їхати далі. Остало йому тоді дві дороги. Перша, якою я сам пішовби, пристойно згинуту в пралісі. Друга, яку вибрав він, перейти на автохтона. По тім, розуміється, навіть білі рибалки не вважали його за свого. Для цивілізованого світа він загинув так само, як колиб загризли були його мурахи в суматрійському пралісі. Се таке приятелю: коли біла людина перейде на автохтона в тих сторонах...

І майор Шарль де Беляй повів мене немов над беріг пропасти, щоб я заглянув на дно і побачив, в якому бруді бродив шановний Гай Тарльтон. Бо виглядало, що він не любив робити нічого половинчasto. Линеи не хапався, а спускався від пониження до пониження все глибше і глибше додолу, доки не опинився на найнижшому ступні, до якого може впасти біла людина — під владою автохтонки.

— Бритійський конзуль в Ден-Упанг мусів заплатити їй,

щоби не носила блязи сендгорстського полку, — сказав мені майор Шарль де Беляй.

І в Ден-Упанг він лишив англійця Тарлтона на якийсь час, а почав оповідати мені про свої власні подорожі. Про Камбоджу, Сайгон і Пном-Пенк. Про лови на тигрів в Муанг-Чай, про добування перел на побережжю французького Індокитаю. Далі перевів мене до Салвін і познайомив з піратами в Гайнан. Розвівся про джунглі, пагоди, слони та китайські вітрильники. А за той час, як він переживував свої спомини про те, що притрапилося йому в тих горячих паруючих країнах, я вислухав цілі три композиції музики Гілберта і Солівана.

Коли орхестра втихла і я знову почав слухати оповідання майора Шарля де Беляй, він розказував уже про малий французький прибережний пароплав, що називався Marie-Celeste. Не знаю вже куди він плів і по що. Памятаю тільки, що був десь і вертав без набору. Зате віз чимало маляйських та китайських кулі. Залога була ляскарська*), а старшини, французи. Пароплав був уже старий і просувався дуже поволі на південь по Жовтому морю. Рекіни плили гурмою слідом за ним. Корабель воняв, китайські кулі гинули і їх викидали рекінам — по одному на днину. Взагалі подорож була дуже неприємна.

В додатку до сього захопив їх тайфун. Я сам ніколи не переживав тайфуну такого, як буває в тонкінському заливі, і сподіюся, що ніколи не переживатиму. Смертельна тиша і почуття, начеб людина дусилася, перед тайфуном мабуть страшніші аніж сам тайфун. Людям на покладі Marie-Celeste здавалося, що корабель начеб сунувся попід мокру горячу верету по морю оливи.

Врешті найшов тайфун, що заглядав до них зразу наче темний звір зпоза берега обрію. Вони відчули його палючий подих, і капітан Робіне завернув на схід, щоб схоронитися в котрийсь з заливів гайнанського побережжя. Але тайфун богато швидший аніж старий пароплав. Коло півночі він налетів на корабель і тоді наче саме пекло розгулялося.

Майже за першим вихром трісла вісь від пропелера. Опинившись без керми, корабель почав крутитися по розшалілому морю. Серед маляйців на покладі знялася паніка. Залунали револьверові вистріли і крики. Жовті та брунатні напірали, як розюшена отара, а білі відбивали їх. Серед оглушучого реву вихру і моря, люди зробилися лютими звірями.

Маляйців не можна було втримати під контролею. Човни спускалися один по одному, переповнені брунатним виючим людом. Хвилі поривали їх в темряву і вони пропадали навік. Корабель тонув скоро, як камінь. Коли спустили останній човен, поклад був ще тільки три стопи над водою.

*) Ляскарці — автохтонні моряки в південно-східній Азії. *Перел.*

Хто ще остався, скавав в останній човен. Три французи старшини, вісімнадцять ляскарців і майор Шарль де Беляй. Також, одинокий ще, маляєць, великий та брудний.

Човен був виповнений по береги — на кораблі не було вже, здавалося, й душі. І ось — як вони вже мали відбити човен — розлягся страшний крик розпуки. На покладі потопачючого корабля появилася маляйка. Вона певно хотіла перепачкуватися, бо офіційально корабель жінок не возив. Майор Шарль де Беляй думав, що мусіла замкнутися десь на споді корабля, коли засунено вхід до долішнього покладу, як надлітав тайфун. А тепер, в останній вже хвилині, вилізла на верх і ревіла, як ялівка, щоби дістати місце на останньому човні.

— На жаль, вже не було вільного кутика, де ще можна було примістити її, — оповідав майор Шарль де Беляй. — Нас було фактично повнісько, розумієте. І я став злісний, коли переконався про се. Не мав охоти піти на жир рекіам, а жінка не була навіть гарна. Всеж вона була жіркою-сестрою, хоч як воно дивно не виглядало, чарівним сотворінням, одним з тих, що оточують нас на сьому муравнику.

— Я поглянув на неї і пригадав собі перегонову арену в Л'юон-шамп. І я бачив, немов на малюнку, як Шарль де Беляй нахилився над ручкою усміхненої леді. І Шарль де Беляй, майор французької армії, прошепотів до себе, вклоняючися: — Я безпечний і здоров перед вами, мадам, бо оставив одну з ваших сестер на жир рекіам тонкінського заливу.

— Гарне закінчення гарної днини! Та се цілком не було гарно! Погано, непристойно, правда? Ради перегонкової ари в Л'юон-шамп і нижних ручок, які ніколи більше не мав цілувати, я переміг в собі розшалілу звірину в ратунковому човні. Зірвавшись на ноги та вклонившись так приємно, як тільки змію, почав: — Мадам, се місце не найвигідніше, але якщо можу попросити о сю честь...

— І тоді я завважив, що наш самітний маляєць теж піднявся на ноги. Він поставив свою брудну руку мені на плече — бо був дуже високий — і озвався до мене — до Шарля де Беляй, майора французької армії! — так як може говорити командант до зарозумілого підвладного. — Якщо вам не робить ріжниць, киньмо жереб, кому припадає остатися. — Так і сказав. Се був скорше холодний наказ аніж запит. Колиб я пробував був протестувати, то шановний Гай Тарльтон — бо в сьому брудному викидові я пізнав його — скинувши був мене в море.

— Він вииняв пенса і підкинув. — Спід! — перекичав він вихор. — Спід! — Але гріш упав верхом. При світлі ратункової ліхтарні він показав мені, що програв жереб, а виграв честь. І признаю, що я не жалів сього.

— В наступній хвилині Тарльтон вискочив з човна і опинився на кораблі. Вхопив маляйку і кинув її мені на руки наше дитину. Тоді ляскарці відбили човен і ми лишили його са-

мого на покладі зникаючого під водою корабля. Шляхетний кінець нікчемного життя.

По хвилині майор Шарль де Беляй ненадійно розсміявся і сягнув рукою в кишеню.

— Mon Dieu! Алеж він був здібний обманець! Коли на другу днину забрав нас голяндський прибережний пароплав, я найшов на дні човна пенса, яким він кинув жереб. І я затримав його на пам'ятку. Огляньте його і побачите, чому Тарльтон крикнув був — Спід!

Коли я оглянув пенса, який майор подав мені, то побачив, що се фальшивий пенс — химера монетарні, з королівською головою на обох сторонах. Орхестра заграє веселу визиваючу арію, до якої навіть мов немусикальне вухо могло достроїти слова: — Бо він був англійцем.

І він затримав за собою найкрасший свій привілей.

Жан-Жерар Флері*)

Блеф індустріялізації

В кіні жде мене те саме розчарування, що в театрі. В яких трицять малих салях, задимлених, брудних і вонючих одночасно грають одні і ті самі фільми. Тому, що нема тут купецької конкуренції, вони накидають публіці ту саму незмінну програму, продовж тижнів, ба, часом і місяців.

Існує однак в осередку касарняних забудовань, призначених для службовиків Виконкому — кіно, що його звуть величаво палатою уряду. Се кіно є одною з прикрас модерної Москви. Начитавшись про нього в совітських часописах, я уявляв собі казкову салю, від якої ідуть в тінь усякі «Роксі», «Рекси» і «Парамавнти» світу.

Одного бездільного вечера рішаю піти до того славного «ударника», де, здається, фільма йде безупину і в супроводі сензаційних атракцій. Помагаючи собі енергійно ліктями, дістаюся до одного з переповнених трамваєвих возів, що ідуть в напрямі Благої Полянки і приїжджаю перед портал. В голому й бідному цементовому голю товпа тиснеться побіля касових вікон з ясного дерева; над віконцями видніють ціни: 5 рублів, 7 рублів, 10 рублів. Дорого.

Хід моди дуже повільний в Москві, і деякі елегантки, що покинули вовняні берети задля капелюха, зберегли передвоєнні впливи на своїх накриттях голови, складної форми.

*) Див. Вістник кн. XI м. р.

Начекавшись досхочу, перейшов я вкінці контролю з білетом у руці.

— Нема вільного місця на салі, пождіть тут...

В сьому другому голю, таксамо неприбраному, але ліпше освітленому, ніж тамтой, є кілька деревляних лавок; всі вони заняті. Богато глядачів товпиться позаду лавок і глядять на приміст, де дефілюють кавказькі танцюристи, циганські співачки, українські бандуристи.

Я захоплений сею оригінальною ревністю дирекції кіна. Якщо судити по веселому оживленню моїх сусідів, то видно, з радістю приймає її російська публіка, з якою назагал не дуже числиться адміністрація.

Вкінці ютвираються двері, темна хвиля вкриває ступіні і поволі розпливається.

Коли юрба меншає, я поспішаю, подаю білет і вхожу.

Але — чи се через те, що нема ніякої прикраси на гладкій поверхні бетону? — саля видається сумною і поною, мов саля сиротинця.

Деревляні фотелі, тверді в сидженні скріплюють тільки те вражіння. Поглиблює його також смирність публіки, яка займає місця серед цілковитої тиші, дозволяючи собі тільки на трохи шепоту.

Швидко гаснуть світла.

Тріскоче проєкційний апарат і пожовклий фільм, подіравлений білими і чорними плямами, розвивається. Він здається зужитий, мов передвоєнний фільм, але розпізнаю сучасний його зміст: відчинення корінної крамниці в Києві. Актуальности.

Маю неясне вражіння, що тут щось не в комплекті. Що тут бракує? Знаю вже... звук... В тому моменті, немов на те, щоби мені заперечити, п'яніст заінстальований під екраном пускає в рух свої пальці по клявіатурі.

І ось ми щасливо повертаємо до щасливих часів німого фільму. Зворушливий синхронізм: в актуальностях показують дефіляду влаштовану з нагоди п'ятидесятиліття автомобіля. В почесному поході видно виключно «форди», названі при тій нагоді »останніми моделями нашої славної індустрії». При допоміж широко розведеного розумовання, в довгому поясненні доказується глядачеві, що »російський пролетаріят є авангардом поступу». Про правдивість того твердження здається був глибоко переконаний п'яніст, що в тій хвилині маєстатично інтонує весільний марш із »Льогенгіріна».

Вчора, в амбасаді, я листував число »Ілюстрації», присвячене виставі автомобілів в Парижі. На виставці тій зібрано сотки різних моделей. Тут існує тільки один модель скопійований на моделі, що його покинула вже Америка і товпа вірить у величний совітський винахід!

Вкінці заповідають «Границю», великий звуковий фільм і сая знову ясніє від світел.

По численних спробах наставити, як слід, апарат, по ріжних трісках і ричаннях знову царює темнота.

Нарешті — великий фільм. Він так само жовтий, але виразніший і дбайливіше виконаний. І тим разом се мовний фільм, навіть «забогато-мовний» фільм.

На екрані порядком з'являються герої у великих розмірах. Поволі я починаю розуміти, що одні з них, російські жида, що живуть в прикордонному селі, ідеально щасливі. Їх щастя виявляється раз у грі на гармошці, раз в безупинній балаці про «колективний конструктивізм». Інші — се жида сусідної країни, гноблені череватим рабіном і капіталістом, що має не менше черево. Ті останні також балакають. Гноблені займають в свою чергу слово і здається, знаходять в балаканині знаменитий засіб на свої терпіння.

На ту повінь слів, проціджувану із задивляючою повільністю, не може лишитися невразливим — західник... Я засипляю на моїй фотелевій дошці...

Будить мене буря оплесків.

Маю ще час завважити, що підчас моєї дрімки, гнобленим вдалося перейти границю! Я прогавив одинокий живіший фрагмент сценарія! Тим гірше для мене, бо зеднані з своїми російськими товаришами, вони можуть вкінці віддатися своїй улюбленій розривці.

Вони говорять аж до цілковитого вичерпання фільмової стяжки.

Вся російська кінематографічна продукція, яку pozwalaє мені оглянути моє дозвілля, перемелює ті самі дитинні сюжети і тими самими засобами, більше ораторськими, аніж поглядовими.

Відвідую вченого. Часто читав я його назвище в наших європейських журналах, що згадували його, як одного з найбільших представників совітської науки. Його волосся сивіє, його поживкле обличчя позначене тисячами зморщок, незатертими слідами трудів і сторожких ночей цілого життя. Його погляд трохи розгублений; здається, що він відмежовує його від зовнішнього світу. Всеж таки, коли говорить про свої праці, його погляд зосереджується і виходить на верх ся ясність, що нас перекоонує і що очищує з новонародженого дня сумніви і тіни.

Сьогодніж, коли він простягнув мені свої руки, я відчув у них горячку і дрожання. Зле опанована лють робить хаотичною його бесіду. Його погідність покинула його.

— Ідіоти! «Вони» заборонили мені поїхати на конгрес в Англію, де я мав стрінути людей, які не мають інших клопотів, аніж наука і яких політика обходить стількиж,

що торішний сніг. Я числив на те, що по двадцятьох роках відокремлення зможу порівняти мої праці з працями моїх професійних товаришів, які займаються тими самими досліддами, що я, одержати від них деякі вказівки і поділитися з ними моїми заввагами; я тішився наперед думкою про інтелектуальний обмін, такий корисний для науки. Ні... ті йолопи відмовляють мені візи. Вони бояться, щоби я — старе барахло, не перенявся кліматом волі. »Вони« пішлють на моє місце когось з молодших учених з ГПУ, яким поручено працю в наших лябораторіях тільки на те, щоби наглядати нашу революційну ідеольогію і які є тільки ослами... Коли увільнять нас від тих глупостей?

Для теперішних провідників Росії наука тільки додаєток до політичної пропаганди. Бережеться і шанується назверх учених, одідичених по старому режимові, приводиться до них наукові делегації, що прибули з закордону і що їх треба приймати в присутности шпиків. Учені відчувають тільки одну потребу: працювати. Отже вони змушені, щоби втриматися при своїх лябораторіях, заявлятися за владою і кожного разу, коли їм завдають того рода питання, зазначувати свою однозгідність з комунізмом і з партією.

В заміну за те, дають їм приміщення в кльобах, або в домах учених, де ся інтелектуальна еліта мусить підпорядковуватися приемностям колективізації і збірного життя з незнайками, охрещеними вченими на те, щоби тою почесною назвою замаскувати їх низькі поліційні функції. Нема великого інституту, де визначні дослідники не булиби »подвоєні« поліційними вченими, що з упертою цікавістю сліdkують за їх рухами і їх розмовою.

В науці, так, як в мистецтві політика псує все.

Коли совіти заховали інтелектуалістів старого режиму, що пережили і голод, і масакри, і нагнулися відтак до комуністичної дисципліни, вони всеж задумують заступити їх вже в найблизшому часі чисто пролетарською інтелігенцією, цілком відданою партії.

Молоді люди вибрані продовжувати студії, обовязково рекрутуються поза скобками »непрацюючих« родин, що їх вважається виїнятими зпід права. Залюбки береться під увагу дітей комуністів, яких віра є певна. Діти ті, у віці від трьох до семи літ є жовтенятами(рід червоного пласту), згодом переходять через піонірство і комсомол.

Постепенно посилають їх до ВУЦ, що відповідають початковим школам, до ВУЗ — середних шкіл і згодом до університетів.

Ті молоді семінаристи нової віри повинні передовсім блєстити в доктрині ленінізму. Відсутність книжок, програм, студій опертих на традиції і першорядних професорів, шко-

дять їх інтелектуальному розвитку, що відбувається в анархії.

Їх незнання є причиною, що основні закони науки, які вони собі присвоюють, беруть за небувалі відкриття. Позем навчання в СРСР безконечно низший, аніж в нас. Се моє вражіння зміцнив найновіший офіційний доказ. Окремим «пріказом» — є се нова законодатна формула, що заступає царський «указ» і заховала ті самі автократичні прикмети — продовжено тривання студій.

Треба переїхатися по Росії, щоби знати вартість совітських титулів і діпльомів. Всі американські, англійські, французькі й італійські техніки, яких я стрічав, сімпатики совітського ладу, або й ні, переконували мене:

Якщо ми потребуємо трохи кваліфікованого робітника, ми домагаємося старшого майстра, якщо нам потреба старшого майстра, жадаємо інженера з якоїсь великої високої школи, а коли нам треба інженера, нам не лишається нічого иншого, як посвятити трохи сну і самим виконати потрібну працю...

Вони докинули:

— Одна з недогод в СРСР, се те, що тут треба вважати, щоби не занедужати нагло денебудь поза великим містом, бо, якщо незвичайно сильна фізична констітуція мужиків позволяє їм піддаватися без важких для них наслідків лікарським заходам молодих совітських лікарів, управнених до практиковання вже по трьох роках студій, чужинець, непривичасний, відчуває дуже прикро їх імпровізації. (Щоби мати поняття про ті студії, треба уявити собі, що відбуваються вони при помочі кількох старезних підручників і в лябораторіях, позбавлених модерних медікаментів і приладів).

Один з них завіз мене випадково до шпиталю для невилічимих у Владикіні, того жахливого двора чудес, де паралітики в лахманах занечищують свої сінники, полишені серед вонючої гнилі.

Там бачив я в одній з саль непромокальне полотно, простягнуте під діравою стелею, щоби охоронити хорих перед дощем.

Жахливий сморід екскрементів і гниючого тіла царював у тих знищених кімнатах, дарма, що був у них протяг. Офіційна совітська наука блахманить світ блефом, що вона намагається воскресити мертвих, але вона не знає ще вжитку антисептиків і практики елементарної гігієни.

Я випитував молодого лікаря, що товаришив мені під час тих відвідин і згадував йому про найновіші спроби лічити параліж щепленням малярії.

Він широко розкрив очі:

— Я не є в курсі... Зрештою — додав по хвилині на-

думи — се не має значіння; хорі, яких ви тут бачите, невилічимі...

І коли та надто річева розмова почала його нудити, він розвів широку балачку про совітський конструктивізм.

— Нема вже прошаків. Нема вже номадів — рішуче запевняє мене молода поведаторка (сьогодні я повернув на лоно Інтуриста). В готелі я звелю подати до вашої кімнати брошури про поселення номадів. Се один з осягів, що наповняють нас найбільшою гордістю. Колись, за царів існував шар циганів-волоцюг, ніхто ними не журився і жили вони в жахливій нужді. Тепер все те змінилося. Ми навчили їх ремесла, вони зарабляють собі на прожиток і щасливі...

Вертаємо вулицею Горкого і йдемо в напрямі ленінградської шосе, по дорозі моя товаришка навчає мене дуже докладно.

Перед малою крамницею стійковий пильнує ладу, в довгій людській черзі, зрезигнованій і слухняній.

— Що роблять там всі ті люди?

— Нічого... вони приходять з своїми ощадностями до Госбанку, щоби підписати державну позичку. Є се добра льоката, що дасть їм пізніше гарні приходи.

Пильно вистерігаюся, щоби не підчеркнути проти-комуністичність і буржуазність такого формування нової класи рентієрів. Знаю, як відбувається запис на позичку. Нема потреби стояти в черзі. Обовязкове й автоматичне обтинання платень звільняє населення від такого зусилля.

Я переходив уже сам сюдою й я добре завважив, що ті нещасні ждуть не на що инше, як на черевики, товар, що від місяця зник з магазинів Москви...

Моя поведаторка придає ходи і знову починає балачку про циганів:

-- Ті відсталі племена відмовлялися від всякої правильної праці. Але лагідність і переконливість показалися добрими засобами, щоби їх зеднати для комунізму. Нам вдалося навіть створити річ для них незвичайну. Вони завжди відчували вперту відразу до праці на ріллі; отже нам вдалося створити колхози циганів-селян. Чи не чудесно?

— Без сумніву. Уявіть собі, що ті речі мене незвичайно живо цікавлять. Де є ті циганські колхози? Рішуче хочу їх бачити.

Тінь проходить по лиці дівчини:

— Воно не так легко, як думаєте... Се дуже далеко... Побачимо, що скаже дирекція Інтуриста. Але я не вірю, щоби се було можливе. Се напевно далекі околиці, позбавлені шляхів...

— Яка шкода! Ви сказали отже, що нема вже в со-

вітах тих нещасних циганів, прошаків, які існували колись?...

— Нема вже ніодного...

Нагло її голос потахає... Я дуже гордий з себе. Вона була так зайнята своїми виясненнями, що забувшия, дала себе підступом вивести поза Тріумфальний лук Александра, перейти ленінградську шосе і збочити на право. І ось тепер ми на безконечному бульварі Авіяції, що його я добре знаю.

В своїх пестрих лахманах старі вихуділі циганки злітаються з хмарами напівголих циганят позаду, вкритих болотом. Вони починають кружляти довкола нас і скомліти: — Дайте копейку, барін...

Моя поводиторка має досить праці, роздаючи облизні і тягаючи за малі, брудні вуха циганчата... Банда кричить найліпше, а з шатрів, розсіяних по полі, з довколишніх нужденних хат прибігає вересклива поміч. Вони танцюють, тупотять, простягають руки, виривають собі копійки, які я їм кидаю і б'ються в болоті, щоби зловити гроші.

Старі циганки силою чіпляються моєї блюзи і пропонують поворожити.

Мой поводиторці вдається вкінці вирватися, і незбаром вертас вона з поліцаєм, перед яким цигани втікають з важким жалем, що приходить їм покидати таку гарну добычу: справжній заграничний боярин з давних часів...

Повертаємо до асфальтової шосе, звідки я, як чужинець, не повинен був ніколи віддалятися... Важке почуття вини пригноблює мою поводиторку не тому, що вона збрехала, але тому, що я переловив її на брехні.

Є щось ібзенівського в сьогоднішній Росії. Вона вірить в погребу брехні, що так влекшує перехід від мрії до дійсности.

Мозок недовірливого француза відмовляється приймати без застережень легенди, якими пробують його годувати. На шляхах Кавказу і України я завжди стрічав під час моїх мандрівок вози повні завошивленої дітвори. Переслідування влади не вдіяли нічого циганам, що лишилися вірні своїм відвічним інстинктам волоцюг. Вони вештаються по дорогах і живуть, як і давно з забобонности селян і з дрібних крадіжей.

На тому самому бульварі я був уже перед кількома днями. Я прийшов туди сам, щоби відвідати циганські табори. Не було важко розв'язати язика мешканцям таборів горілкою, яку я приніс з собою. За дрібну монету дозволили вони мені фотографувати дітвору. Та юрба, що обступила мене, приманила малого чоловіка, зле обголеного, але ліпше вдягнутого, аніж цигани і без сумніву,

славянину. Коли він зблизився до мене, перед хвилиною говірки і цікаві цигани нагло вмовкли.

Чоловік спитав мене:

— Хто ви є, товаришу?

Не треба було надзвичайної проникливості, щоби пізнати в ньому одного з тих шпиків, що їх можна стрінути всюди, від фабрик до колхозів, від домів учених до циганських таборів, завжди сторожких і пильних, насичуючі ГПУ щоденними рапортами.

— Що се вас обходить?

Шпик, спускає носа, підводить його і питає в циганів:

— Чи не робив він знімок принайменше?

В однодушному обуренні всі скрикують:

— Ані одної, товариш, ані одної...

Трохи заспокоєний чоловічок зітхає...

Я пішов собі, бо в його присутності не мав уже надії витягнути хоч слово від циганів.

А сьогодні мав я приємну втіху, зловивши «на голячому» малу совітську провідницю.

По кількох тижнях побуту і подорожей в ССРСР я перетомився фальшивими статистиками, де пляни на майбутнє так легко переміщується з вислідами минулих плянів, що зручність, з якою міняється їх, нагадує зручність картярів.

Брехні, якими мене годовано, видалися мені такі наївні, що зпершу приписував я їх забавній фантазії і поетичній вдачі. Сьогодні вони обурюють мене, бо відчую, що не є вони тільки тактикою, приноровленою відносно чужинців, але загальним наставленням, якоюсь скаженою впертістю заперечувати правду, ховати її, перекручувати...

Совітські народи, се найбільш обманювані народи на світі... Та засаднича неморальність нищить в самій основі все те, що облудно зветься «новою цивілізацією», «культурною едукацією», яку хочеться розпростерти по цілому світі.

Важко мені повірити, щоби, так, як впевняють наші приятелі ССРСР, нужденне світельце російської набічної ліхтарні сталося одного дня смолоскипом людськості, яка почерез свої помилки завжди шукала, більше або менше свідомо — правду, ту основну погребу людини.

Вожді совітів клять собі з тої правди! У низькій, сістематичній брехні обявляється подекуди їх цинічне самолюбство. Та по довшому часі той методичний обман ділає на нерви. Докладно зазначую всі його вияви.

В промисловій ділянці совіти безсоромно плягують закордонні винаходи, приписуючи їх російському генієві. Копіюють автожір Ля Чієрви, німецькі фотографічні апарати, французькі, або бельгійські електричні прилади, аме-

риканські мотори. Хіба, якщо совітські техніки признаються, що вони не здібні зрепродувати модель, якого пляни вони собі присвоїли — завдяки комуністичним коміркам, розповсюдненим в цілому промисловому світі — годі совіти рішаються купити патенти закордонних винаходів (під умовою, що в совітах вони носитимуть марку російських винаходів).

Читав я в «Правді» діфірамби про спроби нового совітського літака, Ціг ч. 1, двомоторового 1.000 ПК, з поємністю дванацять пасажирів і швидкістю 280 км. на годину. Інформуюся докладніше і довідуюся, що сей апарат збудував французький інженер Лявіль. Дають мені нагоду подивляти легкі, нещодавно викінчені повітреплавви, але затаюють, що створив їх італієць Нобіле. Пояснюють мені, що фабрикується тут стовідсоткові совітські фільми, але похнюплюються, коли я відповідаю:

— Знаю... Чи не французька фірма Лімієр заінстальовала вашу фабрику і веде її?

Вуха вянуть мені від похвалок одинокого оригінального совітського авта (швидко буде і другий, бо совітські техніки дійшли по лігах зусиль до вміння приблизно імітувати мотор Кріслера) так, що і тут я мушу докладно устійнити речі.

— Знаю. Се старий тип «форда», збудований в Горкі, у фабриці, заінстальованій Фордом. Має одну характеристичну прикмету: коли в Дітройті треба до виробу такого авта 27 робітників, то в Горкі — аж 85. Треба також три рази більше часу на виріб совітського «форда», аніж «американського».

Сказали мені:

— Треба тільки одного дня, щоби перелетіти з Москви до Тифлісу величавим двомоторовим літаком.

Отже подорож тревала не один день, але чотири. Двомоторовець показався старим, дихавичним одномоторовцем, що його треба було направляти по кожних п'ятьсот кілометрах. Моя подорож гревалаби і п'ять днів колиб у Владикавказі не наняв я був авта, щоби переїхати гірський ланцюх шляхом на Грузію. Тут залізниця бе літака.

Совітські поїзди, що пересічно проїзджають тридцять кілометрів на годину, потребують не більше, аніж три дні, щоби перебути сю віддаль.

Клянуться передо мною:

— Ми робимо все для щастя народу.

Щоби успокоїти невдоволеного робітника, «Правда» з 9 жовтня 1935 хоч-не-хоч признається, що гроші з вкладок членів синдикатів, зникають серед дивних обставин.

Напримір у фабриці авт «Сталін», синдикати стягнули з робітничих платень 250000 рублів титулом примусового

оподаткування. Великодушно вони присвятили 5000 рублів на піднесення освіти робітників (є їх 25000!), десять тисяч рублів призначено на пресу і патнацять тисяч на патронат колхозу (треба зазначити, що автомобільний синдикат не має ніодного пресового органу і ніколи не опікувався селянином). Ще ліпше: 45000 рублів видано на підтримку літературного кружка, який ніколи не існував.

У фабриці «Серп і Молот» зібрано 167000 рублів. В книгах найдено тільки 26000.

Решта зникла.

— Товариші вгорі не жалують собі, закінчив, моргаючи оком француз механік, зайнятий тут, чистокровний парижанин, що був комуністом у Франції, але відколи тут працює, перейшов цілковиту перемену поглядів.

Інтурист запевняв мене, що одна з найбільших прикмет СССР в порівнанні з іншими країнами, се те, що в ньому нема безробіття. Алеж, коли я проходжуся сам, я виставлений на зачіпки зголоднілих і обдертих істот.

— ...Кілька копійок, не пожалуйте, щоби зісти чогось! Ми без праці...

Мій земляк, механік, що пробуває тут вже довго, впевняє:

— В Одесі, Ленінграді і в Москві безробітні, приведені до розпуки сплундрували біржу праці. Нещасні! Треба було, щоби вони були доведені до крайности, коли здобулися на таке. І що се їм допомогло? Дістали працю... на заслання...

І додає:

— Доки батьки Кремлю добираються до шкури тільки темним мужикам, мені байдуже. Гірше те, що хочуть наварити нам пива.

Мій покаяний комуніст стався ясновидючим. Кожного дня приносить мені часописи. Вони повні напастей на Німеччину і Польщу. Проповідується доктрину паціфізму, але рівночасно провокується сусідів щораз більшою люттяю.

— В міру того, як щораз певніший стає союз з Францією, тон преси підноситься. Не належить до приємностей бути союзником тих зебр. Вони снять і говорять тільки про те, щоби битися, але на правду битися не потрафлять...

— Вони мають військо. Але що дадуть тому війську їсти? Ви виїздили з Москви, ви були на провінції. Ви знаєте, як важко знайти тут харчі підчас миру. Як зможуть вони прохарчувати військові частини підчас війни, без шляхів і без залізниць?

— А їх летунство? Вони вже досить наводилися нас за ніс своїми блефами. Відколи відіхали німецькі інженери Юнкерса, вони фабрикують «літаючі скрині». Щож до моторів, то ви самі бачили їх вартість підчас вашої подорожі до Тіфлісу на цивільному літаку, військові літаки не є кращі...

Пер. Ж. П.

Дарія Віконська

Культу труду

I*)

Історія світа — се тяглість безнастанних народжень зану життєвих форм, будьто живих істот, будь їх творів.

Світ створених форм не знає нічого безумовно тривалого. Все в ньому підлягає змінам. Але матерія неначе борониться проти тих змін. У противенстві до безнастанного творчого життя виступає прикмета властива всякій матерії, прикмета основно протилежна життю: інерція.

Інерцією, себто пасивним опором, відзначається всяка сотворена життям матерія. На взаїмному відношенні творчого життя та опору вже сотвореного, полягає більшість життєвих конфліктів, трагедій, непорозумінь.

Хто хоче жити, мусить бути по стороні життя, мусить всякими силами поборювати в собі вроджений нахил до пасивности, до інерції — мусить утотожнювати себе (свое власне, найглибше „я“) з духом, не з матерією, мусить сам безнастанно творити, однозгідно з суттю життя.

Щасливий той, який не здобув ще собі свого ідеалу, не досягнув ще мети, до якої прямує — бо він по стороні життя. Змагати до ясноозначеної мети, видобути з себе максимум сил, щоб добитись до наміченої цілі — се повна життя, святим духом натхнена анабазіс, нестримний полет вгору, де людина хотінням і завзятим зусиллям здійснити се хотіння — переростає саму себе. „Ростемо тільки силою того, що більше за нас“¹⁾.

Про успіх рішає не тільки якість мети, але завзятість, якою борці стоять за свою правду, якою вона не булаб.

Історія світу показує, що перемога по боці тих, в яких більше суворости, боевого духа. Ще й те бачимо з історії, що розгін, завзятість, більша ударна сила майже завжди за агресією, за спрагненими, перенятими ще не здійсненою високою ідеєю, за тими, які щойно цілї свою здобувають.

Мало коли буває в того, який боронить вже здобуте, стільки активної сили, що в того, який щойно намагається здобути намічену цілї. Висновок: ніколи не вдоволитися здобутим, ніколи не заснути на заслужених або незаслужених лаврах, ніколи не замінювати ідеалу „здобування“²⁾ на деморалізуюче становище „уживання“.

*) Сей мій нарис винятний із збірки, що появиться незабаром окремою книжкою.

¹⁾ Gonzaque Truc — Quelques peintres de l'homme contemporain — р. 79.

²⁾ Д. Донцов — Націоналізм — Ч. III стор. 252.

У тому суть і правда великим моралістом-соціологом пропагованого „боевого духа“ (esprit de lutte) — байдуже, якій ідеї служить ся форма моральної постави. Сорель, що правда, пристосовував її до ідеалу будучої вільної суспільности, як найдоцільнішу методу боротьби. Але в багатьох місцях він підносить велику виховну силу „боевого духа“, який розбуджує та розвиває в перенятих ним одиницях найвищі моральні прикмети самопосягати, відваги, гордості, чесноти.

Одиниця або ідеологічно об'єднана група одиниць, так само як і нація тоді лиш життєздатні, коли постійно удержують і плекають в собі отсього „боевого духа“ — байдуже, що впродовж літ їх змагання можуть підлягати змінам. Таке наскрізь активне, заціпне відношення до життя забиває в людських душах один з найпідліших і найтяжших до викоренення відрухів: заздрість, чи то заздрість.

Погляд, що вже здобуте в скорше завадою, аніж додатним чинником для тих, що бажають жити, — бо жити се творити і здобувати, а не засиджуватися і уживати — мабуть не скоро пробеться в свідомість навіть оживлених боевим духом одиниць. Людина вихована в активному (заціпному) відношенні до життя, відчуваючи себе борцем, перед яким в кожній хвилині відкриті всі можливості життя, не зазирє иншому добра. Замість зазирувати, вона думає над тим, як собі придбати те, що для неї потрібне або привабливе. Се наскрізь шляхетне, здорове відношення до життя позбавляє чужу власність того понурого чару, яким вона дратує тих, що дивляться на світ, як на готове добро, яке треба тільки справедливо поділити. Поняття розподілу якогонебудь добра можливе тільки в людини, яка орудує категоріями статички. Кінетичному світовідчужуванню людини, перенятої боевим духом, себто суто активним відношенням до життя, ідея якогонебудь „розподілу“ з природи чужа. Здобути, завоювати, заслужити те, чого хочемо.

Не існує від Бога, ні з природи дана „рівність“, на підставі якої „готове добро“ повинно бути нарівно розділене. Існують тільки люди, що зуміли вибороти собі те, що їм потрібне, і люди, що не тільки неспроможні вибороти собі те, чого бажають, але ще й розтрачують те, що завдяки обставинам отримали. Заздрість і заздрість виростають з переконання, що кожда людина, заклавши руки, без особистого зусилля має право не тільки на хліб насущний, але й на такі самі умовини життя як той, що здобув їх сам собі.

Бжозовський, так само як Сорель, пристрасно поборює погляд „природного права“ та „рівности“. „Все, що спирається на засади рівности, є точкою погляду кар'єриста, не людини-творця“ — каже він. „Право, се — конкретна нерівність, себто влада моя над певною частиною дійсности, яку

тільки я вмію створювати... Хто не творить нічого в ніякій ділянці, не має ніяких прав. Право не повстає зі споживання, яке — безплідне... Нема прав сталих... щоби бути кимсь в суспільності, треба бути кимсь супроти природи, себто вміти з якоїсь царини стихії творити дійсність, послушну нашій волі³⁾.

Події, не думки, є справжнім життям. Думка родиться наслідком подій і стає плідною щойно тоді, коли зуміє вплинути на дальший хід подій. Тільки людина чинна, дійсно живе, хочби її активність була найскромніша. Не гордити дрібнішими справами, коли нема змоги братися до великих. „Do the next thing“ (починай від найближшої роботи), як кажуть англійці, коли не мають змоги працювати на дальшу мету.

Любити життя. Відчувати глибину та неперворотність кожної поодинокі хвилини. Обдарувати її чимось, що перетриває її бодай у власній психіці. Боротися з поверховністю. Не бути автоматом, не дати себе пхати життям, а накидати йому власний зміст, власну волю, власне обличчя.

У відношенні людини до життя розрізняю дві засадничі напрямки.

Одна полягає на тому, що людина дивиться на своє оточення як на щось готове, яке вона може уживати, використовувати. Друга — на тому, що людина дивиться на своє оточення, як на відповідний матеріал для власної творчості. Ріжниця в засаді: творити, або — уживати. Становище споживача потягає за собою виключно труднощі щодо розподілу об'єктів, що надаються до вжитку. Саме „уживання“ не вимагає особливих зусиль. Становище творчої людини — безнастанне поборювання всього, що стає на перешкоді її активності. Людині, не конструктивній, не творчій, яка лиш споживає і уживає готове, життя швидко видається нудним, бо сама вона нудна, нечинна, безплідна.

Творчій людині життя щоденно виявляється інакше: з новими примхами, усміхами та загрозами, в щораз новій, болючо живій формі, бо відношення її до життя — активне. Вона зустрічається з його опором, то знов життя несподівано піддається її намірам. Але завсіди протиставляє вона силі — силу, незорганізованій стихії — організуючу волю.

Відношення творчої людини до свого оточення се відношення свідоме, горде, відношення мистця до свого матеріалу.

II

Одно з чергових непорозумінь з життям — се погляд, неначе все „легке“ було чимось додатним, бажаним, тимча-

³⁾ Stanisław Brzozowski — Idee (wstęp do filozofii dojrzłości dziejowej) str. 454, 455 Polonicki Lwów 1910.

сом, як все „трудне“ — чимось небажаним, відечним. Осягнути або дістати якусь річ легким способом, можливо без всяких особистих зусиль — досі ідеал нашого пересічного громадянина.

Се ідеал духово та морально низько розвиненої людини з рабською психікою. Ідеал людини без особистої гідності, особистих амбіцій та високих вимог до себе. Ідеал людини, якій чужий панський жест дарувати иншим, але яка зате охочо приймає або й вижебрує дурнички.

Людина з виробленим почуттям самопошани, гордості та власної гідності, ніколи не бажає легкого хліба, дешевої насолоди, чужої помочі або протекції. Для неї одноконечне: мати змогу ставитися з пошаною до самої себе. Се можливе тільки тоді, коли людина свідомо того, що сама чесно працює, що прикладає максимум своїх зусиль, щоб служити вибраній справі. Чим більше труднощів треба поборювати, тим більше її моральне вдоволення.

Легко здобути має вартість тільки в людини з психікою споживача. Людину з психікою борця легко здобути тільки знеохочув, робить її „непотрібною“ в її власних очах. Сила людини росте зі зростом труднощів, з якими вона бореться. Конечність і тверда воля поборювати перешкоди, покликають до активності всі її життєві сили. В наслідку не тільки вдається часто виконати намірене, але за всіди підноситься тим індивідуальна вартість людини.

Для одиниць живих, рухливих, життєздатних, „легке“ — безвартісне, без принади. Трудне й небезпечне — привабливе. Але треба бути „з раси переможців перешкод“, як характеризує Монтерлян⁴⁾ свого молодшого товариша Пейроні. Існує навіть духовий напрямок культу „зусилля задля зусилля“, оснований на вірі, що саме зусилля, без огляду на успішний його вислід, є найважливішим первнем морального розвитку людини. Відома провідна засада капітана Скотта, який героїчно згинув у ледах південного бігуна: *to strive, to seek, not to find and not to yield* (змагати, шукати, не знаходити і не піддаватися) — є найкращою ілюстрацією сього відношення до життя.

Нема сумніву, що саме зусилля, саме змагання представляє собою незаперечну вартість тим, що розвиває найшляхетніші прикмети людини. Всеж не треба запускатись задалеко в чисто-індивідуальні критерії, де йде про конечність конкретних осягів, як визволення колективу, заснування якоїсь (байдуже, чи мистецької, торговельної, або політичної) організації, або про якесь инше конкретне завдання. Бажання поконати труднощі є ознакою здорової та здібної людини. В прецікавій передмові до *Monsieur Teste*, Поль Валері оповідає про себе: „все, що мені прийшло легко, було для мене бай-

⁴⁾ Henry de Montherlant — *Le paradis à l'ombre des épées* p. 73 24 édition — Grasset—Paris 1924.

дуже і майже вороже. Почуття зусилля повинно — так здавалося мені — бути якесь особливе і я не цинив щасливих вислідів, що є тільки природними овочами наших вроджених чеснот⁵⁾. Ся „відраза до легкого“⁶⁾ характеризує цілу творчість великого мислителя-поета, одного з репрезентативних — в додатному значінні — умів сучасної Європи.

Часом заблукає до нас самотна ластівка, звістунка відродження, весни, звістунка перетворення національної психіки. Такою ластівкою був італійський цитат (афоризм), а радше блискучий парадокс Річарда Баккелі: „Одержувати менше від того, на що ми заслужили — се фортуна. Правда, се фортуна не є така велика, яким є нещастя, коли одержуємо більше“⁷⁾.

Яким гартом, яким духовим і фізичним здоров'ям, високими вимогами до себе та спартанською суворістю супроти самого себе віє від сього італійського афоризму! Яка гордість, самовистарчальність, який високий критерій вартости промовляє з нього! Яка погорда земними добрами! Афоризм сей немов з бронзи, немов горда постать Верокієвого кондот'єра на сямро SS. Giovanni Paolo у Венеції, що дивиться похмурими очима, з затиснутими устами перед себе — не на принагідне оточення, а на власну, вперту свою думку. Немов з бронзи — ся погорда до нагороди; ся нехить до незаслуженого, до плебейської „дурнички“. З бронзи — та ворожість до матеріяльного добра. В противенстві до єдиного добра: власної сили і власного характеру. А тут ідеал нашого земляка — загорнути якомога більше, байдуже, з якого джерела, може з брудного каналу, просто з слоака пахіта нинішньої великоміської депривації, пливе отсе нікчемне добро. „Не предмети — як говорив Д. Донцов у вступному слові на літературнім вечері *Вістника* — а „життя“ любити треба“⁸⁾.

Що є — життя?

Життя не значить: готове приймати, а—творити, здобувати, роздавати. Життя се — „ритм“⁹⁾, неспокій туги, ніколи не заспокоєна спрага, ніколи не заспокоєний ідеал самого себе в службі великій ідеї. Треба плекати погорду до всього дешевого. Дешево, легко осягнене, ніколи не матиме тої вартости, що річ трудом здобута.

На місці обожання дурнички, нехай стане культ труду. Задурно не має нічого вартісного, доброго. Навіть тоді, коли нам здається, що припадає нам щось ніби доброго, то ми тратимо одночасно ті будуючі прикмети характеру, які розвиваються в нас тільки тоді, коли нам треба щось з трудом

^{5) 6)} Paul Valéry — Monsieur Teste, préface, p. 10, 13 Libr. Gallimard, 26 édition.

⁷⁾ Обріт — тижневик Львів 27 II 1936.

^{8) 9)} Вступне слово Д. Донцова на літ. вечері у Львові 26 IV 1936.

здобувати, коли треба боротися. Як писала до мене одна здібна і відважна жінка, коли я gratulувала їй — з приводу успіху, з яким стрінувся один її малярський твір: Не gratulуйте мені! *Vive l'art! à bas le succès!* (Хай живе мистецтво! Геть успіх!)

Не похвали, не нагороди, не успіх є тим „хлібом життя“, з якого живиться творчий дух, частинно втілений в людських душах, — а захоплена праця, ентузіазм, віра у власну правду, залізна витривалість і послідовність у раз вибраному ділі.

Тільки труд не справді приваблює. Тільки з трудом здобудете, нам на засіді дороге. Каже німецький поет Густав Фальке в своїй *Молитві* (Gebet):

Herr, lass mich hungern, dann und wann,
Satt sein macht stumpf und träge
Und schick mir Feinde, Mania um Mann,
Kampf hält die Kräfte rege.
Gib leichten Fuss zu Spiel und Tanz,
Flugkraft in goldene Ferne
Und häng den Kranz, den vollen Kranz
Mir höher in die Sterne.

(Боже, дай мені від часу до часу голодувати,
Насиченість робить тупим і ледачим,
І пішли мені ворога за ворогом,
Боротьба не дає охляти силі.
Дай легкий хід для ігр і танців,
Летунську силу — рватися в золоті простори,
А лавровий вінець для мене
Почепи якнайвище на зорях).

Ганс Ф. К. Гінтер

Героїчна ненависть

Ганс Ф. К. Гінтер — німецький поет, письменник і вчений, автор багатьох антропологічних праць, що лягли в основу національ-соціалістичного руху, тепер професор університету в Берліні і член комісії міністерства внутрішніх справ, що займається практичним розв'язанням расових і расово-гігієнічних проблем. В 1935 р. на з'їзді партії в Нюрнбергу одержав першу нагороду за наукову діяльність. Тут подаємо витяг з одного розділу його книги: *Ritter Tod und Teufel, der heldische Gedanke, München 1935*. Читачі нашого місячника знайдуть тут не одну ідею з тих, які ширив Вістник і ЛНВістник; матимуть теж нагоду зайвий раз перекоонатися, які наївні є закиди в „перехоплюванню чужих ідей“, що роблять нам рабські наслідувачі ліберальних і марксіських доктрин. Виступаючи проти „безхарактерності нашої доби“, автор має очевидно на увазі ті її одідищені з XIX в. сили, з якими автор і його однокдумці проводять війну на життя і смерть.

Редакція

Хто хотівби змірити величину героїчної долі, мусівби, мабуть сказати: її міряється могутністю любови і силою не-

нависти. Герой мусить мати любов та ненависть і тим більше його геройство, чим багатша його любов і рівночасно чим більш високоглядна його ненависть.

Ненависть, високоглядну ненависть — її замовчує мудрагельство, яке рахує на зиск; як тільки знайде мова про ненависть, наша доба сипле хмару чужих слів: об'єктивність, гуманність!, бо сі люди — ні зимні, ні теплі, тільки літеплі.

Раз запитав хтось Бісмарка, як спав він. — Зле, була відповідь, — але, я проненавидів цілу ніч. — Ось ненависть героя, висша над усі розуми! Се полум'я, що прагне вибухнути і гальмує себе, завзято, заїло, доки не сповниться час і не дозріє чин.

„Я проненавидів цілу ніч“. — Про сю ненависть, що заміниться в творчість, що хоче або не хоче, помножує багатство життя, про сю бурю, яка народові героя вістить по ночі ненависти сонце і день, в якому він має працювати — що знає наша доба про сю творчу ненависть? Бо тількиж про те й йде: щоб довершити діло. Чи його доконує ненависть чи любов, — мало важно. Думаєте, що Лютер був гуманним? Якеж відразливе се слово побіч сеї постаті.

„Гуманний! Се мавсе слово лунає сьогодні по цілій землі, ним кождий підголює тебе німим, якщо сам не може і не хоче творити.“ (Ібсен — Бранд).

Гете засмакував сю огиду й мав свою думку про неї. Коли йому занадто накидувалися з гуманністю, з сею низькою школярською мудрістю, він сказав: „Світ буде великою лічницею й один одного піклувачем“. Колиб Фрідріх Великий став філософом, зрікся післанництва Прусії і порозумівся з Європою, він ставби шанованим мудрецем, але ми втрапилиби Фрідріха героя. „Удари сипляться на мене густо як град, що майже трачу притомність“ — писав він до своєї сестри, але він знав свій закон: „коли я вже є королем, вірю, що треба мені і думати по королівськи.“ Нікчемність не мала в нього пожитку. По королівськи думав сей король, та ніколи не був гуманним!

Як може шляхетна людина ділати без глибокої, опертої на відвічальности певности, що робить слушне хочби й проти кождої об'єктивности дня, яка не може і не мусить ділати? Чим є всяке об'єктивне розглядання, коли час жадає великих рішень, що значить всяке об'єктивне розважування, чи та або ся війна слушна чи ні, коли вона вже гремить на всіх границях? Що значить всяка розумовість теперішности, що значать так звані розумові засновки, порожне за і проти, яке завжди було таке безсиле, — проти творця майбутности, яка гряде?

Фрідріх Великий сказав одного разу: „якщо я бувби жив у часах стародавніх софістів, я бувби здібний, як і вони, яри кождому спірному питанні, заступати за і проти. Але я не знавби жартів: ревівби як звір, колиб мені забракло

розумових доказів". Що значить всяка річевість того, хто розважує, супроти "реву" того, хто мусить ділати? Він переводить у життя живучий розум новоствореної дійсності. І коли він се зробить, щойно тоді можуть розважники висловлювати свій "об'єктивний осуд".

З спокійною певністю творця, полемізуючи з ліберальною наукою вільної торгівлі, в той час уважаної за зразкову, сказав Бісмарк: "абстрактні вчення науки лишають мене зовсім аїмним." Творець мусить завжди, як Гете, визнати про себе: "Я можу обіцяти бути щирим, але не можу лишитися безсторонним". У героя має вартість тільки його незалежне сумління, він може прийняти осуд тільки від рівнорядних, які знають, що відчуває творець. Але в осуді рівнорядних має вартість тільки одно: чин, твір — неважно, чи з ненависти зроджені, чи з любови.

Спіноза думав, що ненависть не може ніколи бути чимсь добрим. Та чого вже нам не створила ненависть! Треба перечитати Кляйста "Hermannschlacht", треба перечитати його "Катехизм для німців". Чи єін мав бути гуманним й об'єктивним, коли бачив романців, що панюшилися у Німеччині?

"Всі вибоїни, всі місця вибіліть їх кістками; чим погордить крук і лис, те киньте рибац; загатіть Рен їх трупами, нехай закиданий їх кістками, скрутить в шумах він коло Пфальцу і стане границею".

Він знав, як героїчний народ мусить виступити проти свого одвічного ворога:

*Вбийте його, — світовий суд
Вас не поставить під осуд.*

З такої ненависти походять чини, які кують долю світа. Творча ненависть Кляйста є тисячу разів більш вартна, ніж так звана любов ближнього теперішності, ся шпитальна блаженність людини з переломаним хребтом.

Наша доба ще не є мужеська. З жіночою м'яккістю затирають всі границі, валять граничні стовпи, що мають ділити людину від тварини, чоловіка від жінки, добро від зла, народ від маси, творчий дух від порожньої голови, звичай від звичаю, расу від раси.

Нас вивчено тепло опікуватися ледащими, злочинцями, розгнуданими, слабоумними, повіями, осібняками з відразу до праці, підчас коли великі творці, люди, що боролися за сповнення, вмирають у нужді.

Ціла доба плакає установи замість характеру й споглядаючи на них говорить про любов ближнього. Про ненависть думає вона, що її вже перемогла. Хоч і не мала вона ніколи сили до ненависти. "Дух часу" виступає радо проти ненависти доказами природознавства й лає її атавізмом, упадком, поворотом у пралюдський, навіть у тваринний стан, ганьбою, де тільки може, прагнучи збудити зворушення в "інтелігентної" людини. "Інтелігентна" людина повинна чути за доброю для

ненависти, повинна „річево“ виступати, „об'єктивно“. О, сі інтелігенти й освічені нашого часу: заобогато знання, безсилого знання!

Теперішність так побивається за освітою, платить теж високі суми за ряд освітніх установ, і лишається настільки хапчивою знання, але зовсім забула про жах (Schaudern), який Гете назвав „найліпшою частиною людства“. Знання розлилося в шир, та всеж таки, а може й тому власне при всім накладі освітньої праці занедбала наша доба душу, здобуту батьками, заміняла її за пустий горіх. Над освіченими сучасности тяжить прокляття; тим то і їх освіта являється лише меблюванням їх душевних простірних порожнеч.

І саме освічені, засліплені гуманністю й об'єктивністю, зробили з високого наказу: „любіть своїх ворогів“ — безхребетну безхарактерність; вони не знаходять у собі сили сказати ні, бо перед ними затерта всяка границя. З сеї оспалости і з сього всепрощення черпає письменство часу своє натхнення. Се звучить майже як глум, коли фаховий вислів „герої“ прикладається також до театральних калік, яких треба розуміти гуманно і яким треба все прощати. Бракує сили сказати ні. Перед усіми рішеннями — рішення виховують душі — перед кождим все або ніщо, перед кождим ясным на ліво або на право, втікає доба — утеча Гаврила Шилінга!

Освіта доби поносить добру частину вини за пануючі настрої переполоху, вона ослабила замість засталити, змучила замість відсвіжити, вонаж що раз наново виховувала духа об'єктивності, який врешті виплекав блідий дух папикерства.

Усвідомлений спокій, глибокий змісл справедливости нашої нордійської крови, виродився таким чином у розвою нашої історії в безхарактерність нашої доби. Надто велика усвідомленість і виrozumіість в хибу в німецькій істоті. Кльоппшток пізнав її як хибу:

Ніякий край не був справедливіший супроти чужини аніж ми. Не будь занадто справедливим! Вониж не думають досить шляхетно, щоб бачити, якою прекрасною виходить твоя помилка.

Гегель теж пізнав, чого варта є наше громадянство світа:

Чому погорджують нами в цілій Європі? Чому дістали ми почесний титул філософів? А всежє тільки в наслідок нашого передчасного космополітизму, який заставляє нас грати ролю великодушних — серед стотроцентових egoїстів і роздаровувати нераз рівночасно шаблю і похву. Я думаю, що вже надійшов час з сим покінчити.

Правда, надійшов час подумати про те, щоб той, хто хоче ділати, мусів знайти відвагу рішитися, а той, хто прагне великого чину — також мусів знайти відвагу сміливої ненависти. Не штука удавати з себе космополіта, такого, що потрапить все виrozumіти, наставленого на всепрощення, якщо

бракує йому сили до а б о — а б о, до твердого ві. Так звана любов ближнього у літеплого є радше лінннством душі. Та шляхетна людина хоче жити також і своєю ненавистю. Первісною людиною чується ненависник і в сьому нема закиду, як думає освічена доба. Се значить тільки, що він є червеннокровна, ціла людина, непереможна, — зі сміхом перед обличчям смерті.

Ненависть — змісл душі. Нема цілости, де бракує зміслу, а людина повинна бути цілістю. Нам дано всі пристрасти, щоб їх плекати, і правдива ненависть може вигодувати щось шляхетне, бо вона — відвічний ворог всякої охлялости й ледачости. Чи не відчуваєте, як вона оживлює життя, як міцніше прив'язує шолом, як спалює в одній хвилині всі роздвоєння, виковує з вас сильного, спраглого чинів? Пізнавайте себе в своїй ненависти, бо людина стільки вартує, що її ненависть.

Що наша теперішність розуміється тільки на здійснюванні, се робить її марною і нужденною. Ненависник — навпаки — був завжди богачем; бо ненависть — сила молодости: *дай мені нестримні пориви, глибоке, повне болю щастя, силу неженести, могутність любови, верни мені мою молодість:*

Gib ungebändigt jene Triebe,
das tiefe schmerzenvolle Glück,
des Hasses Kraft, die Macht der Liebe,
gib meine Jugend mir zurück!
(Goethe, „Faust“)

Героїчна ненависть побідна й творча, хоч також витереблює й палить. Герой сміє руйнувати, бо він у первопочинах і свідомий своїй відвазі творця.

Ненависть героя — творча, чи говорить у його грудях, чи спадає на його ворогів, змісл її — завжди чин. Та найтяжчі перемоги зготовано ненависти в її власних грудях. Се є — моральність героя.

Нема ратунку, ані первопочину, заки наш час не створить собі наново сили ненависти. До сього потребує він нової освіти, не освіти нашого часу.

Освіта нашого часу була досі тільки богатознайством і віками не надавалася до кермування життям.

„Старомодна“ мудрість говорить про поступування в житті. Про „кермування життям“ писав Гете. Слово ще залишилося, зміст затратився. Орудувати своїм життям, се значить: з себе самого надавати річам закон, не дати річам — себе вести. Щоправда, людина нашого часу думає, що надає свій закон всесвітові „великанським розвитком техніки“, але як теж нужденно залежна є людина від власної техніки! Техніка розжерла наші душі до половини; „доба техніки“ ще далі триває і ми дуже далекі від того, щоби стати майстрами техніки.

Основне поняття життєвої оруднн вимагає від людини, що змагається, змагатися за власну платонську ідею, що знає

свій вічний закон, щоб при всіх перемінах долі — лишилася вона володарем власної волі й орудником свого оточення.

Людина нашого часу називає себе саму в своїй бастардній мові „витвором середовища“ і старається в своєму письменстві дуже докладно означити „середовище“, що зумовлює людину. Ся доба не знає ніякого активного кермування життям, вона вміє тільки пасивно „займати становище“, вичікувати „куди се піде.“

Людина нашого часу щораз наново нагадує мені власника каварні підчас колишніх виборів до парламенту, коли він не хоче собі нікого наразити і тому при розмові послугується запасом хитро вибраних і з собою незв'язаних зворотів із згідливою усмішкою, раз займаючи становище до того, що говорить гість з „центру“, раз до того, що говорить гість соціал-демократичний, раз до того, що говорить комуністичний гість. Його охоронює чемність і таємне право голосування, як взагалі людину нашого часу — її чемність і приспана совість. Власник каварні не чується змушений до ніякої зобов'язуючої заяви, а людина нашого часу — до ніякого кермування життям.

Що значить кермування собою і своїм оточенням, се лишається для неї незрозумілим. Їй чуже — бажати нової певності з власної сили.

Освіта нашого часу — допровадила нас тільки до переоцінки, найвище до переоцінки. Освіта і виховання ХІХ в. розм'яжили нас замість засталисти, ослабили замість відсвіжити і зробили добродушними замість бойовими й узброєними до творчості. Ми стали об'єктивні там, де повинні ненавидіти, і вибагливі, де повинні осуджувати. В одній міцній книзі з 1831 року, в якій ще сьогодні багато лишилося неперестарілого, в *Переписці двох німців* Пфіцера, стоїть таке слово: „Коли Штапс заважився в Шенбруні на знаний захват на Наполеона — думав сей останній, що таке наставлення загальне серед німецької молоді і що його голосять, без сумніву, в кожній школі, бо він почував, і ще в Іспанії пізнав, що ніщо не є таке природне народові, як ненависть проти ворога і руйнника його національності“. Якеж міг був він себе заспокоїти під тим оглядом, колиб знав нашу гуманістично-фільольогічну систему виховання...

Тут не місце займатися користями і шкодами нашого гуманістично-фільольогічного виховання. Освіта ХІХ в. вирвала нам „силу ненависти“. Се досить його відзначує. Тільки стільки скажу на сьому місці, що англійське виховання, яке має на цілі оруду життям, є більш придатне. Англійська школа дійсно вчить молодого англійця, що інші народи сям і там мали щастя і доконали сього і того, гідного уваги, однак тільки англійці — вартісні хлопці, лише їм і належить честь, а тому бути англійцем тим більш зобов'язує. З сього вам наука.

Щойно коли ненависти — героїчної ненависти — насмілимось вчити, стане Німеччина на порозі нової ери.

(З німецького переклав Ро-Єн.)

Р. О.

Клопоты Ізраеля

Справа „жидівської домівки“ в Палестині заогнюється з кожним днем. В 1935 Жидівська Агенція зложила — через англійського високого комісара — меморандум до Союзу Народів про жидівську імміграцію до Палестини. Цифри були цікаві. Показалося, що з британської імперії — до Палестини не виємігрував ніхто. З Ємену і Туреччини — з обидвох мусульманських країн — лише 2.084 на загальну кількість 61,854, з Німеччини — лише 5.464. Отже є великою помилкою твердити, що причини жидівської імміграції до Палестини — є переслідування жидів з боку Гітлера або мусульман. Найбільше — бо аж 53⁰/₀ загального числа іммігрантів до Палестини прибуло з Польщі. Се найкраще доводить, що головна причина, яка пхає жидів шукати в Палестині нової вітчизни — є перелюднення жидів в країнах їх дотеперішньої осілості.

Коли араби чуються дуже занепокоєні сею інвазією — хапаючись аж такого острого засобу боротьби, як страйк і бунт, — то се завдяки тому, що сіоністична ідея набирає чим раз більше максималістичного, агресивного характеру. В 1922 було 83,790 жидів в Палестині, в 1931 — вже 174,610. В той час, як природний приріст жидівської людності в сім краю — перевага народжених над умерлими — виносил 16⁰/₀, перевага іммігрантів над емігрантами — виносила 84⁰/₀.

За сими числами — ідуть і отверті освідчення жидівських політиків, які зовсім не криються з своїми плянами — створити в Палестині з жидівської меншости — більшість, а з арабської 70⁰/₀-ої більшости — меншість. І так д-р Вайсман оповістив світові, що ціллю сіонізму є створити „такі умовини, щоб Палестина стала такоюж жидівською як Америка є американською, а Англія — англійською“. А Цангвіль в 1919 заявив, що він не розуміє, яке инакше значіння може мати „жидівська національна домівка“, коли не значіння „жидівської держави“. Коли Великій Британії ся перспектива не дуже усміхається, тим гірше для неї. Бо як висловився ще в 1931 жидівський „ревізійоніст“ Вол. Жаботинський (колишній співробітник Української Жізні, який радив українцям не рвати з Росією) — жидівство мусить стати тим динамітом, який висадить в повітря британську імперію, — коли вона не захоче схилити чоло перед Ізраелем. Недивно отже, що навіть зимновірним британцям було за багато сеї претенсіональності, і що в Англії частішими і гомінкішими стають голоси, які домагаються припинення жидівської імміграції до Палестини і чесного порозуміння з арабами, супроти яких Велика Британія — це

з часів світової війни і полковника Лоренса — має давніші зобов'язання¹⁾...

Як відомо в Палестині радить тепер британська королівська комісія, яка має розслідувати причини останніх жидівсько-арабських розрухів. Образок з засідань сеї комісії дає м. в. жидівська *Chwila* (14 і 15 I). Образки — характеристичні з багатьох причин. По перше — тому, що їх подає жидівська така часопись, не якась там антисемітська. По друге — що вони чудово відтворюють драматичний зудар двох прадавніх сил: галасливого, афектованого, напастливого, деструктивного, часом нахабного орієнту, і — зимнокровного, льогічного до розпачі, певного своєї безмірної моральної висшости і свого організаторського генія — окциденту... Кількакратно намагалися жидівські свідки здобути прихильність членів королівської комісії непогамованим наступом голосного фразерства (зброя — така поплатна в нашій підсонні!), і кожного разу ся атака розбивалася об непереможну британську флегму, ясність думки і нездобутість для порожньої фрази...

„Один з комісарів (все за *Хвілею*) питається ред. Берля Каценельсона:

— Кажете, що хочете допомогти жидівському робітникові?

— Певно.

— Всіма вашими силами?

— Очевидно.

— Дуже гарно.

Жиди промінюють з того компліменту. Хвилинка мовчашки.

Але по тій хвилині:

— Але чи випадково арабських робітників не усувають з жидівських пардесів?

Зле. Каценельсон пробує в'яснити:

— Щоби в'яснити вам се питання, мушу представити вам детально положення жидівського робітника. Жидівський робітник прибув до краю...

— Лише прошу без рефератів. Прошу відповісти на питання.

— Так, зараз прийду до сього. Але положення жидівського робітника в краю...

— Дуже вас прошу відповісти на одне питання, чи провадите пропаганду проти арабської праці?

— Провадимо пропаганду за жидівською працею. Позитивно се значить, що...

— Добре, добре, але чи лучається, щоб арабський робітник був змушений покинути місце праці у жиди?

— Лучаються також і відворотні випадки.

— Се значить, що ви не хочете мені відповісти на питання?

¹⁾ М. и. се домагання висунула *English Review* кн. X 1936.

Лорд Піль (голова комісії) втомлюється. Перериває інцидент і переходить над ним до денного порядку.

Як вуж, як гадина вється бідний Каценельсон, скаче в бік, скаче наперід, ввад, аби уникнути ясної відповіді на ясне питання, яке влучним ударом спадає на його незвиклу до лояльної диспути голову. І дивно — що вдається йому в східній Європі, те ніяк не удається в країні, під мандатом його королівської величності Джорджа VI-го.

Ще сценка:

Ждається більше сертифікатів (права на візд — Р. О.) для жінок. Говориться про страшні відносини, які повстали в сих роках, в яких не давалося сертифікатів для жінок. Згадується про родинні „трагедії“, кидається слово про „нарушення святих підстав суспільності“...

Старі англійці кивають головами. Здається, що се зворушує їх, як людей. Родинне життя, без жінок...

Але ось один з членів комісії задає питання:

— Отже так представляється справа? А як то було з фікційними шлюбами? (богато іммігрантів жидів, щоби збільшити понад призначене число імміграцію до Палестини, брали в старім краю фіктивний шлюб, щоби потім віхавши з „дружиною“ до Палестини, — зараз розвестися з нею — Р. О.). Чи свідкові відомо, що розводи тут в краю виносили 43% заключених подруж?

Свідок замовкає засоромлений... Так в жидівській *Хейлі* й написано: „засоромлений“.

Жидівський свідок думав голосними фразами про найсвятіші річі забити памороки противникові і прикрити тими фразами — звичайний обхід приписів закону або вимог слушності. Сеж з таким успіхом роблять не раз його земляки в східній Європі. Але сим разом ціла красномовність свідка дістає в лоб від одного однісінького питання. Бритиєць дивиться в корінь річей, на фрази — дмухає з погордою.

„Або теж повторяється майже що 15 хвилин той самий діялог“:

Один з членів комісії задає якесь питання, цілком ясне питання, що вимагає відповіді: так або ні.

Відповідь розпочинається:

— Щоби дати належну відповідь, мушу вам вияснити...

Англієць перериває:

— Прошу мені сказати: так чи ні?

На се жидівський свідок: положення в сім краю є таке, що...

Його знов переривають і в результаті — сумно стверджує *Хейл* — „англієць відносить вражіння, неначеб ми мали нечисту совість, неначеб ми хотіли уникнути ясної відповіді“.

Але жид дальше іде в атаку з фразою і знову приходить до конфлікту і до здемаскування.

„Каже наприклад жидівський делегат:

— Я репрезентую багато тисяч...

Англієць перериває:

— Кілько тисяч?

І знову конфузія. За фразою — нема нічого...

Або напр. жид каже: Часто траплялося...

Але англієць перериває: — Де і коли? Прошу докладних даних.

Або такий випадок. Жидівська провідниця жінок промовляє чудовою англійщиною. Тонем, яким говорить, як рівна до рівного начеркує кривду, яка діється жидівським жінкам в мішаних містах, з арабсько-жидівською людністю, де жінки не мають виборчого права. Каже вона, що се несправедливо, що би жінка, яка переноситься з Тель-Авіву до Єрусалиму, мала би стратити змогу брати участь в політичнім житті лише з тої причини, що мусульмани не годяться, що би їх жінки брали чинну участь в політичнім житті.

Слова її роблять вражіння, але один з членів комісії завважав:

— Але щож зробити? Бо коли дати жидівкам виборче право, а арабкам ні, то се значить, що число жидівських виборців подвоюється, а сеж неможлива річ.

І тут — демаскування. Бо ануж за гучними фразами діячки про права жінки, дійсно криється якраз се бажання жидівської сторони використати для себе виборчу арифметику: бажання, яке зараз зрозумів практичний англієць...

Жидівська діячка не дає себе відразу побити. Вона відповідає, що заввага слушна, але жиди домагаються з цілою енергією виборчого права для жінок; аби лиш хотіти, а можна знайти якесь розв'язання питання.

На то англієць скромно питає:

— Яке наприклад розв'язання? Чи ви маєте якийсь плян?

Не має, отже мовчать.

А у нас, жидівських слухачів, (все цитати з *Хвілі* — Р.О.) лишається гіркий посмак, що але ми приготувалися, що не памятаємо цифр, не маємо стислих дат, ані конкретних плянів. Отже пощо ідеться до тої комісії? Бо не тільки що нічого не можна зробити, але навіть псується загальне вражіння.

І ще сценка:

В жидівським матеріалі про умовини праці в Палестині задається м. и. закону, що би в умовах праці були також ubezpieчення на випадок хвороби робітника, а також закону про ренту в разі нездібности до праці або старости, чи нещасливого випадку...

Англієць читає то і питає жидівського свідка:

— Чи ви, шановний пане, може походите з Англії?

— Ні, живу тут вже 30 літ.

— Але може були вже за границею?

— Так.

— Чи ви цікавилися системою убезпечення працюючих там?

— Так.

— А чи вам відомо, що в Англії до нинішнього дня немає такого убезпечення робітників, якого ви жадаєте тут. А чи ви згодні з мною, що Палестина є ще мало розвиненим краєм і не можна для неї жадати законів, які не існують навіть в найбільш цивілізованих країнах західної Європи?

Жидівський свідок боронить свої домагання, але сам відчуває, що його слова до нічого не провадять.

І нічим тих клятих англійців не взяти. Інших можна взяти на схліблення. Але що володареві світу — схліблення палестинського жиди? Пише *Хвілл*, що деякі жидівські свідки старалися „де лиш далось, правити урядові англійському компліменти.“ Оповідає про „діяльог підчас переслухання д-ра Гекстера, коли той виразився в чімсь з похвалою про уряд, але лорд Піль перериває його:

— Ми прибули сюди слухати обжаловань, не похвал.

Гекстер: — Чи вам зовсім не приємно почути щось доброго про уряд?

Лорд Піль: — Ні, се мені зовсім байдуже.

І з сумом робить *Хвілл* підсумки: „так були ми втягнені в дебати, які не лишили по собі доброго вражіння... Ясно, що коли багато людей говорить, то говориться багато, а з того виходять глупства... Не кожний жидівський свідок може бути дипломатом...“ Прислухуючись до зізнань своїх ефектованих і загальопованих земляків, завважає кореспондент *Хвілі*: „тут власне відповідалаби славна „гавляга“ (стриманість), а тут належало би мовчати“. Але — мудрий Ізраель по шкоді...

Бо і завше мусять виходити „глупства“, коли хто стає в обороні ідеї, яка примусом, спираючись на силу мандатової держави, хоче накинати автохтонній арабській людині волю маленької хоч і рухливої меншости в краю, оточенім морем арабських країн, в добу ренесансу мусульманства...

Л. Гранича

В. Стефаник у літературній критиці

Богдан Лепкий ставить Стефаникову *Синю книжечку* поруч *Енеїди* Котляревського, Шевченкового *Кобзаря* та *Народних оповідань* Марковички, — і твердить, що поява цих книжок має в історії нашої літератури виїмкове значіння.

»Кожда з них потрясала широкими кругами народу, кожда творила епоху в історії письменства, після кожної з них читач інакше ставився до друкованого слова, а письменник інакше брався до письменницького діла«¹⁾.

Стефаникові твори дійсно заслуговують на те, щоб бути граничним стовпом в розвитку нашого письменства. Їх формальна та внутрішня вартість була на стільки інша від усіх попередників, що повинна була змінити підхід до життєвих питань у наших письменників. Що воно так не сталося, завинила наша критика, яка не зуміла належно підкреслити, чим саме є «новий» Стефаник супроти Квітки, М. Вовчка і Федьковича. В духовості наших критиків так сильно була вкорінилася думка про горювання Квітчиної Марусі — та про пасивне голосіння героїв з оповідань Вовчка, що вони (критики) побачили і в Стефаника тільки песіміста і маляря «страшної економічної нужди селян». А чейже вже І. Франко вірно підкреслив найхарактеристичніші риси Стефаникової творчості. В оповіданнях Стефаника бачив Франко сильне, як океан глибоке, чуття та «неохінний артистичний» такт.

»Стефаник абсолютний пан форми. Він ніде не скаже зайвого слова; він... знає, де зупинитися, який деталь висунути на ясне сонячне світло, а який лишити в тіні. В малюванні він уміє бути й реалістом і чистим ліриком — а проте ніде ані тіни пересади, переладкування, бомбасту, неприродності. Се правдивий артист з Божої ласки, яким уже нині можемо повеличатися перед світом«. »Стефаник належить до групи письменників, вихованих на взірцях найновішої європейської літератури, тої, що сприявши собі широкі малюнки зверхнього оточення, головну вагу творчості поклала на психологію, головною метою твору штуки зробила: розбудження в душі читача певного настрою способами, які подають новочасні студії психології і так званої психофізики«²⁾.

¹⁾ Незабутні Літературні нариси Б. Лепкого Берлін 1922 стор. 78.

²⁾ І. Франко *Молода Україна* Львів 1910 стор. 81, 79. Се думки з відкриття, вжитого ще в 1901 р. в Перемишлі.

Ми навели довші уривки з відзиву Франка про Стефаника, бож сі думки лягли в основу багатьох пізніших критиків, що писали про автора *Синьої книжечки*. Франко вірно оцінив Стефаника ще з одного боку. Коли п. Русова писала, що Стефаник — маляр страшної економічної нужди селян, тоді Франко звернув увагу на невідповідність такого осуду:

«Колиб пані Русова побачила на власні очі той закуток нашого краю, відки родом Стефаник, і яких людей малює він у своїх оповіданнях, — один з найкращих закутків, який мені доводилося бачити на широких просторах і то не лише нашого краю, — то гадаю, що сама пізналаб невідповідність такого осуду»³⁾.

Далі автор наводить ті оповідання Стефаника, де героями самі багаті, а не нуждарі і заявляє, що сі трагедії і драми, які малює Стефаник, «мають небогато спільного з економічною нуждою; се трагедії душі, конфлікти та драми, що можуть повторитися в душі кожної людини». (Тамже, стор. 31).

Б. Лепкий жив близько в Кракові зі Стефаником — тимто цінні його думки про творчість приятеля, — головним чином цікаве те, що він написав про сам творчий процес Стефаника, про його «творчу горячку» та стиль. А проте Лепкий не оцінив вірно духову поставу Стефаника, коли назвав його чорним песимістом, гіршим від М. Горького, який змальовує також і людей «сильних, що втішаються життям», — Стефаник натомість задивлений в землю, «малює ніч без зарання, розпуку без надії» і тому то В. Оркан назвав його малюнки «пеклом». Б. Лепкий гадав, що *Синю книжечку* можнаб сміло назвати *Чорною книжкою*, бо такі сі образки похмурі і чорні⁴⁾.

В сій першій праці про Стефаника пробував Лепкий порівнювати нашого письменника з Вовчком і Федьковичем, а з чужих з Глібом Успенським і Горким. Та були се радше зіставлення, як дійсні порівняння, бо Стефаник нівчому не нагадує навіть названих московських письменників. Вірно означив Лепкий дружні зносини Стефаника з Пшибишевським і цілою громадою польських модерністів: наш письменник знав їх особисто, та «не пішов за ними, лише остався собою» (стор. 23—25).

Вдруге писав автор *Мазени* про Стефаника в згадуваних висше *Незабутних* (стор. 78—82). Тут автор відкидає можливість якихбудь літературних впливів на Стефаника,

³⁾ В. Коряк *Селянський Бетловен* Творчість В. Стефаника. Харків 1929 стор. 31.

⁴⁾ Богдан Лепкий *Василь Стефаник* Літературний нарис. Львів 1903 стор. 29, 30 і 4.

бо його оповідання — се »щось цілком окремого, від нікого й від нічого незалежного«, він »не знає компромісів, не слухає нічєї ради, не оглядається на нікого, — сам собі пан!«

В сім нарисі Лепкий покинув і думку про Стефанків песимізм.

»Василію! Я Твої твори вожу скрізь зі собою в теперішній незavidний мандрівці, — і коли мені невиносимо тяжко зробиться на серці, коли здається: »тут тобі і край!« — читаю їх. Слово за словом, помалу, помалу, так, як Ти їх писав. І... дальше йду...

Дякую Тобі!« (стор. 82).

Найблизший критик Стефаніка, Антін Крушельницький, ділить твори його на картини з народного життя та авторові почування у виді поезій в прозі. Щодо форми — то ділить їх на дрібні нариси та новелі. Поділ сей зовсім непотрібний для оцінки Стефанікової творчости — свідчить він тільки про те, що тоді в школі займалися подібного класифікацією поетичних творів.

Автор у своїй оцінці послугується вже й соціалістичними критеріями; при новелі *Палій* згадує про богачів і нуждарів, про »хлопів-дуків« і »хлопів-халупників« та поруч сих останніх мусить вирізнити ще одну групу селян, а саме »бездомних пролетарів«-форналів. Стоячи на такому становищі, стверджує Крушельницький марксіівську ересь сільських пролетарів:

»Ціла ненависть бездомного пролетаря до хлопа рільника, хочби навіть халупника, проявляється з усією силою в сій новелі... Хлопи-пролетарі з класової ненависти до хлопів-рільників йдуть проти інтересів не тільки сих останніх, але й своїх власних«⁵⁾.

Чи Стефанік писав свої твори, маючи на оці соціальні категорії А. Крушельницького — про се згадаємо пізніше; тут ще відмітимо, яку основну рису підкреслює критик в мотивах Стефаніка. Крушельницький бачить у Стефаніка тільки одну чорну краску: »Той сум, що ним навіяні всі нариси й новелі Стефаніка, є се глибокий смуток українського хлібороба« (стор. IX).

Микола Євшан писав про Стефаніка в книжці *Під прапором мистецтва*⁶⁾. Сей критик не обдумав належно своєї праці, тож находимо там думки, що перечать собі. Євшан наводить думку Виспянського про те, що тільки »той творець — хто мучився, хто страждає« і стверджує, що в »Стефаніка пісня — се груба фатальна сила, яка

⁵⁾ Вибір нарисів і новел В. Стефаніка, І. Семанюка, А. Мартовича. Характеристику написав Антін Крушельницький. Коломия 1910 стор. 4, 8.

⁶⁾ М. Євшан *Під прапором мистецтва* Київ стор. 103—108.

прямо замучує його». І на найближшій сторінці зовсім несподіваний, протилежний висновок до повисшого цитату Виспянського:

«Тому творчість його — се радніше заперечення в собі всякого творчого я (? Л. Г.), се якась стихія, що збирається йому в грудях і він мусить витримати її силу, виявити її у всій її основності. Тому про якусь становище Стефаника до своєї творчості не можна й говорити (?): він прямо ідентифікує себе з об'єктом її, ховається в ній увесь» (стор. 103-4).

Подібно неясно й нестисло висловлюється Євшан, коли раз пише, що Стефаник «не підслухує і не фотографує розмов» своїх героїв, і зараз на найближшій сторінці додає, що «Стефаник неначе підслухує мужика в той момент, коли несвідомо (?) для нього самого (себто для Стефаника — Л. Г.) починають говорити всі його (себто мужика — Л. Г.) болі таємні».

В. Бойко вперше, здається, написав, що Стефаник «став лікарем на селі», що пізніше повторювали численні совітські критики. Той сам критик писав, що «всі Стефаникові твори оповиті безмежним сумом і трагізмом» та що його оповідання «з життя селянської бідноти». Стефаник «співець суму і туги за минулим і хорошим». «Матеріальні злидні — ось основний ґрунт селянської психології в Стефаника».

«Бідність і тяжка боротьба з нею так заповнили душу селянина, що зовсім прибили в ній людські почуття любови і милости»⁷⁾.

Др Остап Грицай бачить у Стефаникових творах «невмолимий трагізм», що корисно відрізняється від «ліричної м'якості» інших українських письменників. «В нього навіть картини з природи та порівняння мають свою сувору, трагічну лінію».

«Ся химерна конечність індивідуального терпіння Стефаникових людей починає нас вражати з таємною грозою якоїсь ірраціональної, демонічної засади».

«Генеральний вислід його дотеперішного світогляду, — се невідрадний, безпросвітний песімізм, якась невмолима «влада тьми».

Критик домагався від автора «обоснувати» конечність такого ідейного підлога та радив Стефаникові «написати повість» і то таку, деб Проць і Лесь «стали до очайдушної боротьби проти жорстокого призначення»⁸⁾.

⁷⁾ В. Стефаник Оповідання (Нариси з життя селянської бідноти). З передмовою Вас. Бойка. Київ 1919 стор. III IV, V, VI. До «селянської бідноти» зараховує Бойко, мабуть, і такі твори, як: *Портрет, Басараби, Побожна, Майстер, Камінний хрест, Мамин синок, Підпис* та інші.

⁸⁾ Др. Остап Грицай *Василь Стефаник* Спроба критичної характеристики. Відень 1921 стор. 5, 7, 18-19, 20.

Деякі нові думки про творчість Стефаника принесла книжечка В. Дорошенка⁹⁾. Автор гадає, що Стефаник — се поет »не пролетарів, а дрібного убогого селянства, яке стоїть посередині між двома класами«. В деяких оповіданнях досить виразно виступають і класові протилежності, та в цілій творчості Стефаника класова диференціяція тільки зачеплена. Критик перебільшує, коли пише, що тлом для Стефаника є »убоге пасивне село« і що в оповіданнях побачимо »саму но голоту, зубожілих селян, що з жалем згадують колишні кращі часи, коли жити було легше«. Односторонність бачимо і в сих думках В. Дорошенка:

»Тяжким одчаєм перейнята їх боротьба за гіркий насущник« — »завідси той чорний серпанок, яким оповиті сливе всі оповідання Стефаника, й той трагізм, що віє майже з кожної його картини«. »Нема щастя, нема просвітку, нема радості — ні в родиннім життю, ні в дітих, ні в праці; якийсь ніби злий дух, якесь фатум нещастя уноситься над бідними людьми«¹⁰⁾.

Офіційним совітським критиком Стефаника був В. Коряк, що тричі писав про сього письменника. Вперше написав передмову до 44 оповідань Стефаника¹¹⁾ і назвав її позиціями у В. Дорошенка словами: *Між двома класами*. Її передруковано без змін і в дальшому виданні під заг.: В. Стефаник *Твори* Харків 1929. Сю свою статтю Коряк доповнив і в 1929 р. видав юсібною книжечкою, як ми згадували висше, під заг. *Селянський Бетговен*.

Коряк не сказав нічого нового про Стефаника, він тільки покористувався думками В. Дорошенка, піділлявши їх казённо-совітським сосом, — та зною нам уже оцінкою І. Франка. На вступі пише Коряк, що Стефаник »лікар по освіті« використав здобутки психофізіології та психопатології і зараз додає, сей жандарм від літератури, що в »нього була се »мужицька переважно психологія і психопатологія, а не панська«. Вияснюючи генезу імпресіонізму, повчає критик читачів, що імпресіонізм яко літературна манера і яко світогляд є витвором горячкового життя європейських міст. Далі прикладає сю теорію до Стефаника: »У такому європейському великому місті жив і вчився Стефаник — в столиці Австрії, Відні«. (?! Л. Г.). Спеціаліст від совітської благонадійности Коряк покинувався на знану вже думку Франка і доповнював її ще

⁹⁾ Володимир Дорошенко *Василь Стефаник* (З нагоди 50-ліття уродин). Львів 1921 16^о стор. 22.

¹⁰⁾ Тамже стор. 13, 14, 16, 6.

¹¹⁾ В. Стефаник *Кленові листки* Переджожа В. Коряка. ДВУ. Харків 1924.

й новими аргументами, щоб показати, що Стефаник малював у своїх творах і багатих селян, а «селянським нуждарям» присвятив тільки половину своїх оповідань. Тому то Коряк називає Стефаника за В. Дорошенком «останнім співцем народницького (в широкому значінні цього слова) періоду нашого письменства», співцем «старого села».

Коряк хоче бачити в Стефаника тільки соціальні мотиви, він підсуває письменникові самі тільки суспільні, навіть агітаційні, цілі:

»Між двома класами розіпята «хлопська» країна Галичини. Сю перекладову добу, сей болючий процес знищення патріархального селянського добробуту, класової боротьби на селі і виділення сільського пролетаріату і міського передпролетаріату майстерно малює В. Стефаник«¹²⁾.

На оцінці творчости Стефаника можна прослідити, як поверховно опрацював О. л. Дорошкевич свій *Підручник історії української літератури* (Київ 1927). В новельці *Портрет* змалював Стефаник «старенького пана» в фотелі, що курить люльку та, побачивши освітлений сонцем портрет доньки і її фортеп'яна, роздумує про доччині мрії та хотівби ще її побачити:

— »Оттак казала, аякже. Пещена була... Та й далеко... Колиб хоч на хвилячку побачити...«

Деякі видавці навіть викидали сю новельку, мабуть тому, щоб не «компромітувати» Стефаника «панським» сюжетом, а тут Дорошкевич написав про неї дослівно таке: »Стефаник дає й картини морального занепаду жорстокого галицького пана (*Портрет*)«.

Таку саму правду має Дорошкевич і тоді, коли пише, що Стефаник »на перший плян висуває економічні чинники людського існування«, та що »переживання дієвих осіб часто вражають своїми психопатологічними деталями«.

Денис Лукіянович влучно підкреслює, що мужик для Стефаника, головним чином, носителем душі, а »не етнографічним матеріалом, як для колишніх українофілів, і не соціологічним показом, як у суспільників«.

»Стефаників мужик із людини робиться ще й патріотом то більше, то менше свідомим; то активним, то пасивним«¹³⁾.

З гумором читали ми статтю М. Сріблянського про *Землю* Стефаника. Автор вважав себе провідником українського народу, та тільки таким керманичем, що оглядається за тим, кого думає вести. Для нього найважливіше — се пізнати, »що думає тепер наше село«, бо наша нація —

¹²⁾ Там же стор. 12-13, 16, 18, 25, 28.

¹³⁾ В. Стефаник *Земля*. З передмовою Д. Лукіяновича Львів 1926 стор. 11.

село. «Се найбільше тепер питання» — пізнати народну душу, її думи, спомини, надії, буденщину і свята, «особливо її думу про розбудження» в часі «війни панської» і «війни нашої з панами».

Для Сріблянського Данило з *Вона* — *Земля* є тільки «сліпим землелюбцем» (деж таки «приватна власність!» — Д.Г.), — що не почуває звязку зі світом поза своїм селом. Героїня *Марії* «ледви душею пішла поза своє село». Найбільше йому подобається Максим зі *Синів*, головним чином за прометейські слова проти Бога. Критик тішиться, що «рушилась» Максимова релігійна філософія, і що Стефанік показав тут силу патетизму ніжності духової, туги над осиротілими душами і сарказми щодо темної релігійної ідеї Бога. Сріблянський гадає, що все лихо нашого села в тому, що воно «ще не охоплює своїм зором звязку вселюдського життя, не уявляє діючих сил, що порушують громадами, містами, клясами, націями, державами і їх комплексами». Тому село придавлене не реальним поняттям просвіт, а «релігійною оманаю». Як тільки се зміниться, буде рай для нашого села. Дід Гриць і Максим є вже «висшим щаблем» селянської свідомости. В них автор підкреслює не так освідомлення національної ідеї, як «бунт проти сучасного релігійного світу села», та «утворення нової моралі; без попа, моралі людини-бога»¹⁴).

Найцікавішу досі працю про світогляд Стефаніка написав М. Івченко. Автор бажав відкрити в словах і діях Стефанікових героїв загальні життєві закони всього українського народу від найдавніших часів аж до сьогоднішнього дня, бож Стефанік «найцікавіша постать в сучасній нашій літературі», в нього є те, чого «ні в кого іншого не знайти». Івченко вяже філософію покутських селян з історією всієї України, в їх образовій мові бачить «анімістичну силу», а «анімізм — сеж молодість народу». Поруч сеї здорової, стихійної риси, взятої від свого народу, бачить критик і другу рису, антитезу до першої — се Стефаніків... песімізм. Генезу песімізму вбачає Івченко в сьому, що Стефанік «відразу лізе в душу героя» — і се взяв творець, на думку критика — від духових скарбів нашого народу, бож «українська творча психіка» виявляє «глибоке відчуження» внутрішніх процесів природи через рівнобіжність двох адекватних образів: природи й людського життя.

«Наш нарід йшов від віків до злагодження свого життя з життям землі та її стихійно-біологічними законами».

¹⁴) М. Сріблянський *Стурбоване село* Прага. Нова Україна 1926 кн. 3-4 стор. 97-102.

«Та хаос і безладдя завжди одпихали наш нарід від свого злагодження з природою».

«На землі благословиться життя в його стихійних біологічних процесах, життя в ім'я його самого», — «звідси й стремління злагодити свою душу з сими стихійними процесами в природі, що так виразно відчувається в нашій народній творчості»¹⁵⁾.

Дмитро Рудик розвивав погляди Івченка, закрашуючи їх соціалістичними гаслами. На його гадку, завила «буржуазна диктатура», що герої в оповіданнях Стефаніка не могли «жити на основі законів природи». Розрив між законами природи й людським життям є тільки під «буржуазним ладом». (В совітах вже й тепер живуть люди згідно з природою, головним чином на Соловках життя людини нічим не різниться від білих ведметів! Л. Г.).

«Самі твори Стефаніка диктують боротьбу з соціальним неладом за нову людину, що жилаб за законами природи, — за новий соціальний лад, що викликавби сю нову людину до життя»¹⁶⁾.

Арк. Любченко повторив знані вже нам слова про те, що Стефанік «переважно висвітлює нужденне життя галицького селянства і ту величезну ворожнечу між біднотою та багатіями, яка зродилася і невпинно зростає в Галичині»¹⁷⁾.

Артем Риндюг писав про техніку Стефанікових новель та при сій нагоді згадав на «процес вимирання галицького села під гнітом лихварського капіталу». Формальні осяги Стефаніка оцінював на основі праці Л. Троцького під заг. *Література і революція*¹⁸⁾.

Г. Гребенюк писав про покутську групу наших письменників та розвіяв думку про т. зв. «школу Стефаніка», яку сотворив С. Єфремов, а за ним і Ол. Дорошкевич. Критик вірно пише, що «булоб помилково думати, що Стефанік маляр тільки нужди», хоч нуждарських тем в нього найбільше¹⁹⁾.

На тлі повисших думок про Стефаніка дивними й неумотивованими видаються слова М. Рудницького про автора *Землі*. Таж в книзі сього критика подана майже вся

¹⁵⁾ М. Івченко *Творчість В. Стефаніка* Київ Україна 1926 кн. 2-3 стор. 183, 186, 187, 188, 190, 192-4, 196.

¹⁶⁾ Дмитро Рудик *Василь Стефанік* Київ *Життя й Революція* 1927 Квітень стор. 63.

¹⁷⁾ В. Стефанік *Вибрані твори* Упорядкував Арк. Любченко. ДВУ Харків 1929 стор. 6.

¹⁸⁾ Артем Риндюг *Техніка новель В. Стефаніка* Львів *Нові Шляхи* 1930 кн. 4 стор. 248 і далі.

¹⁹⁾ Г. Гребенюк *Покутська група письменників* Харків *Червоний Шлях* № 4 стор. 111-127.

критика, що нею ми користувалися. Рудницький без закінчення написав слова, проти яких тому 30 літ так гостро протестував І. Франко, що тоді не міг знати останніх новел Стефаника:

«Від першого свого нарису до останнього Стефанік не змінив традиційної теми нашого письменництва: мавмо щераз село, щераз його трагедії; без одного ясного промінчика (?!). Та ось щораз виразніше вражіння: таке, якби автор від темних фарб своїх попередників перейшов до одної чорної, як китайська туша у графіці»²⁰⁾. (Підкреслення наше — Л. Г.).

Про деякі інші думки сього критика, як і всіх його попередників, згадаємо на відповідних місцях при аналізі Стефаникових творів.

(докінчення в слід. числі)

* * *

Спомини про „тигра“

(Льойд Джордж і Клемансо)*)

Пенлеве впав і здавалося, що в його особі вичерпалася ліста людей, що надавалися до створення нового уряду у Франції. Вівіані, Бріан, Мільран, Рібо, Пенлеве — всі вони були поклані і всі вони показалися невідповідними. І нагло наступила несподівана зміна, що для дальшого ведення війни мала рішаче значіння.

Зістався ще тільки один кандидат і можна без пересаді сказати, що ніхто його не бажав. Пуанкаре, президент Франції ненавидів його. Кожного замітнішого політика вдарив він уже по потилиці і нікого собі не зеднав. Не було партії або групи, що стоялаби за ним. Він був Ізмаїлом серед французьких політиків. Раз, при якійсь нагоді сказав я про нього, що він любить Францію, але ненавидить усіх французів. Той вислів найкраще очеркує його особисту поведінку продовж цілої його життєвої кар'єри. Але понад усякий сумнів він був найсильнішою і найбільш замітною індивідуальністю на полі бою французької політики підчас третьої республіки. Був смертоносним противником, що своєю гострою, але певною шпатою приводив до упадку одно міністерство за другим. Для всіх, що сиділи на урядових лавках, мав він тільки погорду.

²⁰⁾ Михайло Рудницький *Від Мирного до Хвилювого Львів* 1936 стор. 239.

*) Розділ з третього тому твору Льойда Джорджа: *Моя участь у Світовій Війні*.

Навіть в Гамбеті бачив тільки театральну, сповядну велич і здирав з нього мерехтливий блеск. Бріаном погорджував як жартівником, що афішується в найлюдніших публичних місцях. Пуанкаре не міг стерпіти. Ніколи не чув я, щоби з пошаною відзивався про якого небудь французького політика, з винятком Жореса, великого соціалістичного провідника, що вже не жив. Одного разу, підчас памятної дебати схрестив він з Жоресом свою шпаду і з того часу навчився подивляти його велитенську духовість. Всіх інших зате пришпилював своїм немилосердним глуомом. Коли було його спитати, так, як я се часто робив, що думає про сього або того, він відповідав або згірдливым осликом, або злючим бурмотінням. В його очах були се тільки парламентарні фанфарони і ніщо більше, себо він бачив в них просто зручних ошуканців, вправлених у всіх вхопах і ключках політичної гри внутрі, або назовні парламенту.

Клемансо був майстром слова. Ледві чи який бесідник його часів міг почванитися таким досконалим опанованням мови і такою доцільністю вислову. В першу чергу однак був він людиною чину. З погордою відносився перш усього до тих, що в словах бачили підмінок чину замість спонуку до діла. Але навіть у відношенню до дійсних творців не був завжди справедливий, якщо він відчував особисту нехоть до них. Його відношення до Альберта Тома, першорядного організатора і працівника видавалося мені завжди несправедливим.

Підчас цілої війни Клемансо критикував, осуджував усе і кожного. Його часопись заборонили; тоді почав видавати нову. Часопись ту не читано, хіба в кругах, про які йому розходилося. Посли і сенатори читали кожний рядок. На пленумі палати він виступав рідко, але в парламентарних комісіях був пострахом: не так облудників, як в значно більшій мірі — неробів, що, на мою думку, в часах небезпеки є найгіршими шкідниками. Продовж трьох років нікому і на думку не впало, що він мігби бути головою уряду підчас війни. Відтак нагло далось чути в кулюарах палати: чому і тигр не мавби зазнати своєї черги? Коли він відмовить, що є правдоподібне, тоді скінчиться його вічне порикування і ми звернемося тоді до кого иншого, приневолюючи його відмовою до мовчанки! Бажання, щоби він потерпів поразку, привело його до керми державного судна. Дійшло се до вух Пуанкаре і він погодився. В такий спосіб створено найбільший уряд в довгій низці французьких воєнних кабінетів. На сімдесятьсьомому році життя Клемансо почав найважлишу добу своєї грудящої і бурливої кар'єри.

Тому що його вплив так сильно позначився на ході подій, хотівби я передати на сьому місці мої особисті враження про ту високо важливу людину.

Вперше зустрівся я з Клемансо в Карльсбаді в році 1910. Як щороку, перебував він там на ліченню і мені дуже

задежало на тому, щоби його пізнати. Пан Т. П. О'Коннор запросив нас обох на чай до свого помешкання. Хутко по моїм приході, впав швидким кроком, кремезний, широкоплечий і з випнутою грудною кліткою мужчина з напастливим, майже застрашуючим лицем, в якому з під навислих брів блискали глибоко осаджені, пронизливі очі. Він видавався непересічно великим, а риси його величезної чашки не зраджували навіть сліду якоїсь доброзичливості і людської м'якості. Я передаю тут тільки перше враження його зовнішньої появи. Він мав у собі дійсно щось з тигра — людожерного тигра, що нападав на один кабінет за другим і роздирав їх жахливою лапою. Тоді мав сімдесят літ і його найбільші дні мали прийти сім, зглядно вісім літ згодом.

Нас взаїмно собі представлено; його поздоровлення вдалося мені не дуже прихильне. Я був тоді кандлером скаргу і робив усе, що було в моїй силі, щоби дійти з Німеччиною до морського порозуміння. Я був переконаний, що без такого порозуміння було б неможливо оминути війну. Для моїх зусиль Клемансо мав тільки погорду і глум. Він ненавидів німців з дикою пристрастю, що її в такій зосередженій формі я ще ніколи не стрічав, навіть в наших найбільших германофобів. У них ненависть до Німеччини мала в собі завжди критерії розуму — в нього була вона в крові. Згодом зрозумів я се краще.

Моя перша зустріч з Клемансо не мала ніякого успіху. Він не робив таємниці з того, що я зовсім йому не подобався. Якщоб я уже ніколи не побачився з ним, то він залишився б в моїй пам'яті, як нагальний, але неприємний і зле настроєний старий колерник. Щойно по літах — по літах вагітних у події — відкрив я в ньому його властивий чар, його гострий і гнучкий розум, його охочість до бою, гіпнотичну притягуючу силу його поневолюючої особистості. І згодом мав прийти день — ачасніше, як міг сподіватися сього хтонебудь з нас — який приніс події, що навчили мене розуміти його страх перед загрозою і його відразу до претенсіональності німецького імперіалізму.

Я бачу себе ще з ним, як ми вертаємо з історичного засідання в — гостинниці Тріянон-Палас у Версайлі, на якому він вручив проєкт мирового договору графові Брокдорф-Ранцау і німецьким делегатам. Ми вертали його повозом до Парижа. Коли ми переїздили біля руїн замку Сен-Клю спаленого німцями 1871 року, оповідав він мені, як добре пригадує собі пожежу. Підчас облоги Парижа був бурмістром Монмартру і з височини своєї дільниці був наочним свідком руйнування славного замку. Подія та, здавалося, глибше врилася в його пам'ять, аніж сцени голоду і нужди, що їх він так діяльно помагав поборювати.

При тій нагоді розказував з незвичайним у нього спокоєм про події 1870 року, немов хтось, чие бажання помсти око-

доло від свіжого вихру побіди. Тільки згадка про одну подію з 1871 року схвилювала його. Була се до глибин потрясаюча сцена у французькому національному зібранні, коли Жюль Фавр безпосередно по переговорах з Бісмарком, здавав звіт перед послами про німецькі умови миру і говорив про жорстокість, з якою тріумфуючий канцлер стрівив благання французьких делегатів злагіднити ті умови. В очах Клемансо заблиснули слюзи — перший і одинокий раз продовж цілих моїх взаємин з ним, — коли він пригадував собі, як старий Фавр пробуючи передати холодну суворість і незрушимість побідника, зайшовся плачем на трибуні. Тоді зрозумів я дещо ненависть Клемансо до німців. Вони не тільки вдерлися до Франції, побили її війська, облягли її столицю і упокорили її гордість, але ще й в годині побіди виявили для неї безоглядність, що через сорок літ кривавила серце того найпалкішого, старого патріота. Коли я стрівив його в Карлсбаді, рана його була ще така чутлива, що найменше подразнення вправляло його в люті. На дні душі був непримиримий. Коли читати його тверді, немилосердні слова, написані з приводу смерті Штреземана, зрозуміється, що навіть побіда не змогла цілком погасити в ньому жевріючої мстивості — в тому страшому вулькані палаючих і поривчастих почувань ненависти, особистих, національних, політичних і релігійних.

Не можна дивуватися його успіхам першого міністра з часів війни. Він мав невтомну енергію, непоборну відвагу і дар поривати інших своїм боевим духом і своєю вірою. Про його організаторські і адміністративно-технічні здібності мені нічого не відомо. Зрештою великі організаторські завдання саме переведено в життя, коли він переняв свій уряд при кінці 1917 року. Тоді треба було однозгідности енергії, відваги і здорового розуму, а він мав усі ті прикмети в найвищій мірі.

Поняття про його відвагу може дати характеристична історія, яку оповідають про нього і яка відноситься до початків війни, коли плянувалося перенести осідок уряду і парламенту до Бордо. Німці стояли тоді лише кілька миль від Парижа і президент, сенатори й послы вважали, що добре буде втекти з поля обстрілу німецьких гармат, доки не є запізно. Але Клемансо не хотів йти з Парижа; коли його спитали, чи не краще булоби покинути Париж, відповів: „Очевидно, бо тут ми є ще задалеко від фронту“.

Навіть його найбільш завязаті вороги не ставили під знаком сумніву його відваги; зате не так уже швидко признавали його розум. Коли не володіла ним пристрасть і коли не входили в гру його особисті та політичні пересуди — а він дійсно мав такі ясні хвилини спокійного настрою — мав він таке виразне, розумне і глибоко сприймальне розуміння ситуації, як мало хто инший.

По переконанню і по вдачі був немилосердним циніком.

Він не вірив в остаточну перемогу права. Найголовніша правда його віри — якщо він взагалі щось подібного мав — була, що — як вчить всесвітня історія — наприкінці завжди тріумфує сила над абстрактною справедливістю. Або, як він раз в розмові висловився: „Сила є право“.

Добре зорганізована і правильно ведена сила, ось в що вірив. Добро людства вимагав, щоб сила перемогла слабкість. В його ударах з президентом Вільсоном найцікавіший був момент, коли він пригадав американському ідеалістові, що Зєдинєні Держави без сили взагалі не існувалиби і що пів століття тому насильство вратувало Зєдинєні Держави від поділу на кілька частин.

Останній раз бачив я Клемансо коротко по його поразці на виборах президента. Ся поразка була получена для нього з неодним упокорюючим моментом і вразила його до живого. При тій нагоді пережив я перший і останній раз вражіння, що той старий, хоробрий муж був вразливий на особисту кривду. Він не змагав до президентури, навпаки, аж до останньої хвилини протиставився намаганням вплинути на нього, щоб виставив свою кандидатуру. Він не хотів, але врешті згодився тому, що впевняли його (богато таких, що пізніше його покинули), як дуже добро Франції вимагав, щоб він був при кермі, доки міцно не закріпиться мира і Франція не одужав від своїх ран. Переконувано його, що одинокий в своєму роді і всевладний вплив, який він здобув собі не тільки у Франції, але й в цілому світі, конче мусить ще вдержатися хоч кілька літ, бо є незаступимий. Вкінці, хоч неохоче, погодився і по-зволів зголосити себе кандидатом. Завдяки особистій інтризі, яку пущено в рух, потерпів поразку на очах цілого світу. Замість нього, вибрано президентом людину, якою він погорджував (і кимто не погорджувавби він).

Коли я покидав Париж наступного дня, прийшов він на двірєць, попрощатися зі мною. Зовсім не пробував скривати свого розчаровання, що Франція так швидко могла забути про його заслуги. Коли я сказав йому: „Загал забував швидко; те лучається остаточно кождому, хто вірно служить своєму народові!“, — відповів „ні, таке не сталосяб ніколи в Англії!“

При нагоді поразки Клемансо проти Дешанеля в президентських виборах, пригадується мені цікава історія про двобій, що його Клемансо звів з своїм щасливим суперником. Двобій відбувся в якомусь гаю, десть на передмістї Парижа. Був се двобій на шаблі. Клемансо був добрим рубачем; коли сильно налягав на противника, той відступав щораз далі перед грізною зброєю. Вкінці Клеманса стала нудити та вічна райтерада. Він вложив шаблю під паху, вклонився і сказав з вимовним жестом в сторону Дешанеля: „месіє хоче нас покинути“. Двацять літ пізніше той самий Дешанель в зовсім инакшому двобою усунув поза площу порубаного змагуна.

Клемансо був найбільшим державним мужем, якщо вза-

галі не найбільшим французом своєї доби. Кожним дрожанням своєї істоти був французом. Людство, як цілість не мало для нього справжнього значіння. Його одинока журба — Франція. Як довго Франція була упокорена, байдужа була йому доля інших народів. Колиж Франція побідила, він зовсім не журився клопотами інших країн. Франція була для нього одиноким і все. Коли почав свою політичну діяльність, бачив свою улюблену країну зігнуту аж до порогу; коли покінчив свою кар'єру, полишив Францію наймогутнішою державою на європейському континенті — та у великій мірі треба було се завдячити тільки йому.

Критикуючи, був зідливий і неповздержний — вроджений громило. Зате діючи був спокійний, обережний і, беручи під увагу обставини, завжди готовий погодитися або піти на компроміс, щоби тільки зробити один крок вперед. Вперше переконався я про те підчас версальської військової наради. Коли він переняв уряд, його першою думкою було усунути всі зарядження і постанови своїх попередників. Туди належали також намагання створити у Версальї міжсоюзницький генеральний штаб, щоби узгодити військові напрямки союзників на суші і морю. Клемансо мав замір сам вести війну з свого паризького міністеріального будинку. Швидко однак мусів прийняти до відома, що Британія, Італія і Америка не дуже були настроєні приймати прикази від французького міністерства війни.

Як всі французи — генерали і міністри — звернув він свої думки виключно на війну в терені і найрадіше сказавби так, як багато його визначних земляків: „Море взагалі не існує“. Постепенно однак зрозумів рішачучу роль морської потуги. Зрозумів також, що британська флотія, так само, як британське мореплавання переважали флоту і мореплавання інших держав і що він зовсім не був у силі взяти в свої руки провід морських операцій. Навіть на суші збірний уділ аліантів був сильніший, аніж уділ Франції. Коли він дійшов до влади, йому треба було щойно познайомлюватися з цілістю воєнних проблем, але він без вагань брався до науки. Як всі великі люди, не був за гордий, щоби добачувати свої помилки і відповідно до перевірки змінити свої заміри. На самому початку поведився як диктатор і не хотів на ніщо здатися; швидко однак зрозумів, що так діло не піде і по першій засіданню у Версальї стало йому ясно, що буде йому великою помічю і облегчить йому надмірний тягар, новий організаційний апарат, що мавби на оці все і спираючись на курсі налаштованої вже праці дававби в кожній хвилині перегляд діяльності союзників в усіх ділянках і в кожній частині воєнного театру та мавби над нею одноцілий нагляд. Вперше ввійшов тепер в контакт з деякими сторінками великої війни, головю з тими, що рішили вкінці про її вислід: блокада союзників і їх намагання унеможливити розпучливу, але небезпечну

протиблякаду ворога. Щойно тепер зрозумів, як цілковито союзники були залежні від британської флотії, не тільки тоді, коли йшло про транспорти військових резерв, але і в ділянці виживлювання населення в їх краях і як потрібно було забезпечити морську плавбу та негайно направляти ушкоджені засоби транспорту. Згодом навчився також розуміти, як дуже загрозували стійкості осередних держав побічні воєнні операції поза границями Франції і як поступенно розкладали вони сили, що хоронили східні і полудневі границі Німеччини, сили, що грозили вразливим і першорядно важним лучбовим шляхам британської імперії.

Мене часто питали, як виглядали мої особисті взаємини з Клемансо. Завжди вичікувано від мене відповіді, що продовж двох літ нашої тісної співпраці, ми жили з собою, як кіт з собакою. У великій мірі спричинювали таке упередження дурні і злосливі сплетні. Виглядало се не раз так, що під час розмови, або в дискусії вирвався хтось з пустотливою, але нешкідливою зазवाгою на ту тему, хтось другий передав її з додатком далі, а третій напоїв її отруєю. Часто також була се чиста видумка того рода людей, які люблять пустити в обіг новий дотеп, або вислів, що мавби бути характеристичний для людини тої міри, що Клемансо, коли старі вже трохи переїлися. Часом, нажаль, були вони тільки виплодом злосливої фантазії людей, які до одного з нас, або і до обох були неприхильно настроєні.

Як було між нами в дійсности? Ніколи з ніким не залагоджував я таких важних справ, як з Клемансо і продовж цілої моєї публичної діяльності я не стрінув людини, співпраця з якою далаби мені більше радості. Богато нагод, при яких ми обмінювалися поглядами, належить до найдорозших сподів мого життя, що ніколи не збліднуть.

Пер. — оит

О. В.

Бренькіт страхопудів

Минуло много, много літ!
Та в глупу північ в місті тим
Чуть бренькіт страхопудів:
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив“!

Г. Франко

Всі авають вірш Франка:

З старої віллі на весь гай
Плив голос панни Ванди

Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
„Бодай ся когут знудив“

Плив її голос „в веселий місяць май“, і в жнива, і в осені, й коли „потис мороз“ й „вітри ревли“, і навіть коли пани Ванда вмерла, — далі співала її „бідна душенька“:

Чому ж ту саму пісню всім
Небіжечка співає?
Цідрім-цім-цім! Цідрім-цім-цім!
Бо іншої не знає.

Так, як партійні галицькі небіжечки. З усіх їх часописів дзвенить той „бренкіт страхопудів“: „єдиний фронт! Єдиний фронт!“ Все ту саму співають — „бо іншої не знають.“ Залишити міжпартійні „сварки“, зібрати „всіх людей“, щоб „обмінятися думками“, щоб створити „єдине громадянство“, бож властиво всі того самого прагнуть і так само думають — „нумож до праці брати!“

І нікому з них ані в гадці зупинитися над питанням: чи серед тих „всіх людей“, що скликається до „округлого столу“ — багато справжніх людей? Чи ті, кого просять „обмінятися думками“ — мають якісь думки? Чи „єдине громадянство“ розуміє на чім полягає таємниця не лише „єдинення“, але й сили?

Чи спільну „лінію відпору“, про яку співає панна Ванда — можуть скласти безвідпорні страхопуди, яким навіть пташки без страху сідають на голову? Чи можна скласти дружину „згідливих веслярів“ з тих, що з весел на човні млинок роблять? Чи, нарешті, закликати отих „наших людей“ — 1) з'ясувати ситуацію. 2) зрозуміти її і 3) скласти... плян — не є марна праця? Чи „з'ясовування“, „розуміння“ і „плянування“ не допоможе людям без життєвого нерву так, як мертвому кадило?

Таких питань ніодна єдинофронтова панна Ванда собі не ставляє. Вона лише націоналістам закидає шовінізм і — водночас — непошановання рідних традицій. Сама натомісць — нудно й солодко, сентиментально й ніжно розводиться над тим, яка прекрасна наша нація, її мова, її ноша, її минуле, її майбутнє. І нація-люд, і та друга, що заступає першу, що в її імені промовляє, що в її імені видає маніфести, горойжиться і капітулює. Особливо ся друга нація — є непомильна. Її критикувати — образа, зробити в ній „чистку“ — анархія...

Тим часом з сею „нацією“ не все в порядку, на се звертав увагу ще Іван Франко. Правда, не там де треба (бо в чужій пресі), але тим не менше жорстоко-правдиві і остро-актуальні були його слова. Майже сорок років тому автор „Мойсея“ понав в гострий конфлікт з тими, кого називав „патентованими патріотами“ (ся порода не вигасла й до нині). Писав на їх адресу:

„Признаюсь до гріха, котрий багато патріотів вважають мені за смертельний: не люблю русинів... Так мало серед них знайшов я справжніх характерів, а так багато дрібничковости, тісного егоїзму, дволичности і пихи... Навіть нашої Руси не люблю так і в такій мірі, як се роблять або вдають, що роблять патентовані патріоти... Щоб любити її, як географічне поняття, для то-

¹⁾ Цитати з статей д-ра К. Левицького, В. Кузьмовича, І. Кедрина та В. Приходька в *Ділі* (7 і 12 січня).

го я занадто великий ворог порожніх фраз... Збогато бачив я світу, щоби твердити, що ніде нема такої гарної природи, як на Русі. Щоб любити її історію... Як мало в історії Руси прикладів справжнього громадянського духу, справжньої посвяти, справжньої любові... Чи маю любити Русь як расу? — сю расу отяжілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту і сили волі, так мало здібну до політичного життя на власнім смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізноморіднішого сорту?" (підиресл. мої — О. В.).

Певно, по тих сорока роках, що відділяють нас від сеї болючої сповіді, а особливо по тих, що уплинули від смерті Франка, — не в однім його слова потребувалиби поправки і не малої. Але коли ваяти отих „патентованих патріотів“ вчора і таких самих — сьогодні, — якаж ударяюча подібність! Яка актуальна суперечка Франка з ними! Чи ж не накидаються і тепер на кожного, хто критично дивиться на свою націю — „патентовані патріоти“, як на того, хто плюгавить рідну історію, хто не має респекту до традицій? Чи не п'ятується майже ім'ям зрадників всякого, хто картає безхарактерність „нації“, її сентиментальність, її отяжілість, її брак гарту і сили волі, її толеранцію до перекінчиків? Чи не ховають свою голову в пісок з порожніх фраз про давність і славність нашої нації оті етруси, замикаючи очі на брутальні, дражливі, палючі проблеми сучасності? Чи не пишаться, як ті гуси, що їх предки Рим спасли, — своїми пращурами взагалі, а своїми папою чи тетою зокрема, щоб довести, що й вони „козацького роду“, — замість вогнем випалювати розятрені рани невігланчої доби в „ріднім“ середовищі?

Думають, що сими патентами, сею „нобілітацією“ здобудуть собі право в світі, де передавалися всі права і патенти, де право на життя здобувається не самозакоханням і саморекламою, а самокритикою, а нераз лянцетом хірурга?

Єдинофронтові страхопуди ніколи, ніде і ні при яким випадку не сумнівалися, що зіплені вони якраз з тої глини, з якої ліпляться народні провідники, а не ярмаркові півники. Задивлені в зовнішню поволоку, вони гадають, що вистане сісти за редакторський стіл, щоб бути справжнім редактором... Що вистане ввійти на трибуну, щоби стати справжнім трибуном... Що вистане вітатися фашистівським привітом, щоби викувати собі фашистівську душу... Що вистане підписувати директорські папери в банку, щоби бути нашим доктором Шахтом... Що вистане зайняти предсідницьке місце на бенкеті, щоби бути провідником нації... Що вистане дістатися до законодатної палати, щоби бути законодавцем... Що вистане зачати своє почуття від слів — „во ім'я отця і сина“ — щоби бути Петром Амвєнським і щоби за ним побігли маси...

Але сього не вистарчає. Бог і щоденні події свідком, що не вистарчає.

І не лише, що не вистарчає. Більше! Нація, в якій ролю діячів перебирають самозакохані страхопуди; нація, де трибунами стають не „справжні характери“, а перечулені панни Ван-

ди; де ролю провідників починають грати люди, повні „дрібничковості, тісного егоїзму, дволичності і пихи“, а ролю пророків — безкритичні звеличники нашої „отяжілої, сентиментальної, позбавленої гарту і сили волі раси“, демагоги, що тій расі вміють лиш кадити, замість її вести, а де треба картати, — така нація стоїть на передодні великих, хоч може відразу й непомітних, катастроф... Бо коли в тої трибунів, провідників і пророків вбираються манекіни, то се доказ, що нація ні тих тог, ні звязаних з ними урядів властиво не потребує, що вона сточується до ролі племені іншої раси...

Раса наша від часів Франка змінилася, але не дуже. Єднати „всіх наших людей“ — механічно можна. Але чи з такою єдністю сполучиться сила? Чи обтяжені отими „чеснотами“, що їм закидав Франко, здолалиб „патентовані патріоти“ не там інших за собою повести, а бодай самі звестися на ноги?

Драгоманов не тільки Україну, але й Галичину уважав за частинку „обширного русскаго міра“²⁾. А частина чи ж може жити іншим життям від цілості? Чи може мати власні аспірації? І виховані на драгоманівщині — „патентовані патріоти“ поволі засвоїли культ того „обширного міра“, дали себе втягнути в його велитенський млин, втопили в нім поняття своєї власної вітчизни, яка нагло зробилася лише — „тіснішою вітчизною“, заскорузлою, малою провінцією... За одним експериментом прийшов другий, і „патентовані патріоти“ навіть звіту собі з того не здають, як їх патріотизм поволеньки і полегеньки спихається до ролі регіонального культу рідної дзвіниці. Як самі вони виголошують нове „вірую“ на річ нового ширшого патріотизму. Як вимовляють слова, що від них вониб самі зжахнулися, колиб їм вложити їх в уста п'ять чи десять років тому...

Як їх рідний край розпливався в їх уяві в якийсь „обширний русський мір“ чи якийсь інший, — так затиралися у них границі між патріотизмом і ренегатством. Шевченко говорив ще про „москалів поганих“ і взагалі до чужинців особливою любов'ю не горів. Але за сей „сумбур в головах українських романтиків“, який створював він, осто гудив його Драгоманов. Ненависти не сміло бути! І сю „правду“ засвоїло наше офіційне громадянство. І від того часу плекається у нас тепле співчуття і любов до всякого роду перекінчиків — так як за часів Франка: до генералів, що поки Романови були сильні, вислужувалися ним, а коли розлетівся їх трон, — нагадали, що й вони „козацького роду“... До письменника, який на тридцять російських — написав три українські новелі і за те удостоївся збірки на пам'ятник серед вдячних хохлів... А посол В. Кузьмович навіть п. Василя Панейка, того, що явно і славно вирікся не лише великої ролі своєї нації, але й її самої,

²⁾ Листи М. Драгоманова до А. Пипіна, *Зб. его зіп* 1928 III.

того, що під звуки москвофільських фанфар перейшов в табір перекінчиків, — теж просить до „округлого столу“. Він у нього є одним з ідеологів українського націоналізму!

Який сумбур мусить бути в голові сього „провідника нації“, коли трабанта ренегатства — уважає він за герольда націоналізму! Або коли серед „носіїв української державної ідеї“ називає Винниченка! — активного і невсипущого Санча Панца большевицького Дон Кіхота...³⁾

І з сими хаотиками — і з їх „нобілітованими“ перевертнями — мавби український загаль радити над усталенням „лінії відпору“? „Зясовувати ситуацію“ і „укладати плян“ з тими, які не вміють розрізнити патріотизму від перекінчництва, а службу якійсь „обширній“ вітчизні з службою своїй власній? Що за хосен „обмінюватися думками“ з тими людьми? З людьми, які не можуть розрізнити тих, що працювали над ослабленням відпору сили народу, над накиненням йому чужої віри, від воїнів князя Ігоря, що „боронили країну від печенігів і половців“⁴⁾.

Протестувати проти зневаги... Чимсь таким далеким звучать ці слова і незрозумілим серед наших прихильників порожніх фраз і єдиного фронту. І се теж почалося від Драгоманова. Як старався він оберігати навіть марні легальні можливості (київське „географічне товариство“), які відкривалися для українофільства під царатом, — оберігати аж до затрати почуття національної гордості. Накидався навіть на галицьку *Правду* за те, що та пятнувала політику царату супроти українства. Аргументи галичан (В. Навроцького), що *Правда* тільки „протестує проти національної зневаги України“ — ввижались йому смішними, бо могли тільки пошкодити тій праці, якій тепер сам уряд помагає⁵⁾. Той уряд, який — до слова — дуже хутко по тім замкнув „географічне товариство“ зовсім не через нагілку на нього *Правди*.

І ся ментальність — теж покутує в мізках страхопудів. Покутує на еміграції, покутує на Буковині, покутує в Чехії, покутує в *Новій Зорі* (6 X 1935), яка не бачить „ніякої розумної радії“, чомуж напр. прихильникам *Діла* не зіллється в одне товариство чесне з прихильниками *Української Ниви*... Мабуть з тих самих мотивів. З якою логічною послідовністю розвивається ця ментальність!

Не одна небіжечка „співала в місті тим“ оте своє „ді-рїм-цім-цім“. Співали і тут, і там. Проголосили нещодавно, що Московщина в „союзі народів“ совітських — „первая сре-

³⁾ *Діло* 7 I.

⁴⁾ *Діло* 31 VII 1935 з приводу „трагедії родини Коушельницьких“

⁵⁾ К. Студинський — Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким, *За сім літ* 1927 кн. I. Який живий сей філістерський спосіб думання й досі у нас, дозвола мені недавня розмова з одним поважним громадянином. Він говорив мені, що треба стриматися з протибольшевицькою акцією в Галичині — ба, требаб навіть скликати протиінтервенційні віча, бо инакше „зашкодимо нашим братам в СССР“. Так ніби то для їх винищування Сталін потребував якогось претексту!

ди равних", „самая сильная, самая передовая" (*Вечерняя Москва* 25 XI м. р.). При ній — „ростет и цветет советская Украина", а „славних прадідів великих правнуки погані" — співають:

Гей шумить у пісні Україна
Від небес до всіх широт;
Сталінську велику батьківщину
Славить радісний народ

А інші ще краще:

Пусть вечно живет
Драгоценный Сталин
На радость друзьям
И на страх врагам.

(там же 27 XI)

Правда, як се нагадує царський гімн Глінки:

Царствуй на славу нам
Царствуй на страх врагам.

Смієтеся з цього? Але Тичини з того не сміються: стоять „руки по швам" в хорі й собі підтягають. І ви ще недавно не сміялися, а підтягували. Тепер не підтягуєте? Певно, що ні. Але чи ся мелодія така вже чужа лишилася вашій психіці? Чи — бодай дехто з вас — не дібрав нових слів до старої ноти і не співає далі, от хочби як Омельченко чи Черкасенко на славу „визволителя-Масарика"? А може і інші? Чи ніхто з вас не замкнувся в новім подібнім до старожидівського гетті, де мусів шапочку низенько знімати на кожний голосний оклик: *mach mores Jud!*

Коли тих *mores* має досить француз, він — як Андре Жід — або прокляне „вічнопохилені чола", або — як Жак Доріо — голосно крикне, що „Франція ніколи не буде країною рабів." Чи всі наші „небіжечки" мають в собі щось з тих Андре і Жаків?

А коли таке питання поставити, коли повторити докори Франка, коли згадати, що инакше чорти візьмуть карність громадянства, — „патентовані патріоти" відповідають точнісінько так, як відповідали сорок літ тому: мусимо не критикувати, а любити своїх земляків ріднесеньких, як мати дитину! А „мати не розбирає чи дитина крива чи погана, чи здорова чи каліка, чи розумна чи слабша здібностями" (*Діло* 13 V 1897). Таку треба мати любов, не „вносити до рідної хати роздор"... Голову в подушку, а там най хоч перун в хату трісне.

Одна польська часопись пригадала мені забутий вірш Вергарна:

L'angoisse est necessaire.
Aux ames qui sont fortes
(тривога конечна — для сильних душ).

Але який глузд нагадувати страхопудам про сю тривогу, яка не може не зжирати кожного, хто турбується майбутнім? Коли пригадати їм слова Франка: — „у мене тая Русь кривава в серці рана", що ятрилася і в день і в ночі, — тоді страхопуди кричать про „вічний песімізм", про дефетізм, і розводяться про нашу чудову расу (з великої букви!), про наш

славний рід (з великої букви!), що ще від царя Гороха (коли людей було троха) походить і з перськими царями навіть дужався; про те, що ми є раса старша за китайців і такаж культурна...

Але самозакохані мандарини справи не наладнають. Слабій душі, що хочуть вбити в наших серцях спасенну і конечну тривогу — не викохають душ сильних, лише розложуть загал, присплять, отуманять в санчо-панцівським квієтізмі.. Якби сильна і зворушуюча й не була їх малпьяча любов до свого „роду“, їх проповідь єдиного фронту здорових і калік, розумних і слабоумних — не виведе той загал на простий шлях, лише унеможливить запровадження дисципліни, без якої ніякий загал не існуватиме.

Мандарини — колиб хотіли — моглиб пошукати візців для своїх єдинофронтових рецепт у Самійленка. Лише той гдузував з них, а мандарини несуть ті рецепти до аптики, щоб поїти сумнівної вартости мікстурою земляків. Писав Самійленко:

А щоб швидче все наладить,
Ми на рік чи раз чи двічі
Вкупі станем розмовляти,
Щоб казати правду ввічі.
Як котрий з нас помилявся,
Чи не досить був завзятий,
Ми зійшовши на раду,
Все те будем розбирати.

І знаходячи причини
Наших хиб, як патріоти.
Може дійдем до питання,
Як нам стати до роботи?

(Патріотична праця)

Чиж маємо ми ставитися поважно до такої „патріотичної праці“? Чи можемо думати, що *res publica* буде вратована, коли лиш станем „вкупі розмовляти“, „сходитись на раду“, „розбирати причини наших хиб“ і думати як мають взятися до роботи — всі оті „криві“, „каліки“ і „слабші здібностями“ жерці сентиментального українофільства?

Колиб вони вміли хоч трошки порушувати мозком, давноб застановилися над питанням, яке безліч разів порушував *ЛНВістник* і наш місячник: над питанням, що сама єдність сил не творить...

Чи конвент і якобінці надали своєму національному загалові надлюдської розгонової сили — рецептою наших знахорів? Чи сідали до „округлого столу“ з фейянами і жірондістами? Хіба що уважати гільотину за округлий стіл... Чи большевики — в перших роках — надали такої ударної сили своєму національному загалові — рецептою наших знахорів? Порозумінням і творенням єдиного фронту з кадетами і есерами? Чи їх силою — була єдність? Чи в той час не провадили вони війни на життя і смерть з Юденічем, з Колчаком, з Денікіним, з Вранглем? Чи любовою і сахаріновою зго-

дою — стиснув Францію в одні протинімецький кулак Клемансо, який — „любив Францію, але ненавидів всіх Французів“, майже дослівно повторюючи слова Франка? Чи може Гітлер і Мусоліні викували з своєї суспільності моноліт страшний в ударі і єдиний в думці і в волі — єдинофронтовим цяткуванням з своїми страхопудами?

Самозакохані мандарини над сим не думають, бо їх думка не виходить поза китайський мур, яким добровільно відгородилися від світу. Але тим не менш світ — в світом і закони, які в нім панують, важні для всякого загалу. Силу суспільності можна дати, коли знищиться в ній той дух пониження, який випікав ще Франко; коли „слабші здібностями“, адоратори перекінчистства і одописці всяких мастей; — коли люди „без гарту і сили волі“ — відійдуть на бік. Одностайність акції надає одностайність доктрини, її атракційна сила, віра в себе і в свої переконання, не механічні зліпки, з яких кпив Самійленко...

Une grande nation repose avant tout sur des ames fieres (великість нації спирається передусім на гордих душах) — так сказав член французької академії Абель Боннар... Не на „формулаках“, як думають страхопуди, не на Нових ковчезах спільного фронту, не на толеранції до перевертнів і тих, що „помиллялися“, не на дурмані самоотуманення, не на золотім сні про великість власної раси. На „гордих душах“, на духовому чиннику і на вічній трівозі за майбутнє. Все інше — се наївно-дурне „цідрім цім-цім“ небіжчиків...

Бренькіт страхопудів...

А. Беверлі Бекстер*)

З англійського о. Т. Д. Волохатюк)

Листи з Лондону

(За дозволом автора. Copyright reserved)

I

Пропаганда

Пропаганда, як нова ділянка політики, зродилася під час великої війни. Коли баталіони союзників вже тисячний раз побити, або відперли баталіони німців, стало очевидним, що треба винайти зброю сильнішу від найтяжчих гармат, сильнішу навіть від гармати, що обстрілювала Париж в 1918.

Німці знали все про отруйні гази та далекострільні гармати, однак не вміли зложити, ні вжити сю нову зброю. Бритійці інстинктивно ненавиділи її. Але Льюїс Джордж мав двох людей, що чудово розумілися на її діланню — Бівербрука і

*) Бувший начальний редактор лондонського „Дейлі Експрес“ жесол до британського парламенту.

Норткліфа. Таким чином він створив нове міністерство інформації під проводом Бівербрука з міністерством пропаганди під проводом Норткліфа.

Сі два мистці масової сугесії поділили своє завдання на такі:

Переконати загал союзних країв, що їх справа хороша.

Переконати збройні сили союзників, що перемога буде по їх стороні.

Переконати Злучені Держави, що коли вони не кинуть на вагу всю свою силу, справі союзників загрожує поважна небезпека.

Переконати німецький нарід, що його справа безвиглядна.

Переконати німецькі війська, що вони програють і що за плечима в них пропадає їхня нація.

Переконати союзників Німеччини, що гра кінчиться.

Сі завдання виконано знаменито. Коли британці і французи повели успішно великий наступ 8-го вересня 1918 р., наступило щось страшніше і більш смертоносне ніж артилерійська підготовка. Позаду німецького фронту тисячами спадали з союзницьких літаків летючки, в яких говорилося про маси американського війська та описувалося назріваючу революцію в Берліні. Бритійці, які умісне далися взяти в полон, оповідали голодним німецьким військам, які то в союзників величезні запаси поживи, що армія не може переїсти їх. На летючках буди світліни веселих німецьких полонених в Англії, як вони забавляються або співають хором, тримаючи шклянки пива в руках. В летючках розказувалося про упадок Австрії та Болгарії і передовсім про голод та руїну в Німеччині.

Наші війська були переможними наприкінці війни, однак — і щодо сього не може бути сумніву, німецького духа підірвали кулі, які не давали звуку і не лишали сліду.

Молодий австрієць з баварського полку бачив, що робилося. Протиставити новій зброї пропаганди він не міг нічого, зате зрозумів факт, що при її допомозі можна захопити людські душі і пірвати їх за собою. „Я вжию колись сю страшну зброю, щоб пімстити Німеччину“ — рішив молодий вістун, що звався Адольф Гітлер.

Коли в 1936 р. мали відбутися в Берліні Олімпійські Ігрища, колишній вістун Гітлер звернувся до німецької нації з таким закликком:

„Тисячі чужинців відвідуватимуть Ігрища. Ви мусите дати їм відчутти, що вони не відвідувачі, а гості. Ви мусите показати перед ними сильну, лицарську, щирю Німеччину, де всі добрі люди щасливі помимо численних наших труднощів. Мусите показати карність, але горожанську, не військову. Кожний відвідувач має вернути до свого краю приятелем і речником Німеччини“.

Кожної днини державний канцлер Гітлер відвідував котрийсь стадіон, хоч вільного часу в нього безперечно даремно

шукати. Скромний, природний, веселий, і радий бачити своїх приятелів з інших країв.

Чи се той чоловік, що застрілив фон Шляйхера та свого найближчого приятеля Рема? Чи се той чоловік, що підписав присуд смерти на дві молоденькі стенографки з міністерства, які випапляли якісь державні тайни?

Нехай пам'ять туманом сповине минуле. Колиж туман збирається за поволі, покличте до помочі штуку пропаганди. В щоб хотіли ви, щоб люди вірили? На се й є в політичного мистця магічна арфа. Заграйте на ній — люди підуть за вами.

Коли Олімпійські Ігрища минули, бригада чужинецьких відвідувачів повсідала на поїзди та кораблі, щоб вернувши додому, поширити вісти про чарівну Німеччину під управою бувшого вістуну Адольфа Гітлера.

Ось, як закінчує А. Б. Годжетс, студент одного з канадійських коледжів, свою статтю „Гітлерівський Молодечий Табор“ в журналі *Maclean's*:

„При таких обставинах (природнім легковаженню офіційальности та церемоніяльности. Перекл.) можна було сподіватися, що наші німецькі господарі цілком незлюблять нас. Та я можу щиро сказати, що зовсім так не сталося. Виглядало, що канадійці мали здібність здобувати приятелів, якої бракувало європейським групам. Ми здобули більше приятелів, аніж котрабудь инша дружина, ми були в особливо дружніх відносинах з німцями. Ми не могли зрозуміти їхньої любови до фашизму, ані їхньої інтерпретації патріотизму, але пізнали, що індивідуально вони чудовий народ. Вони не хочуть війни не менше аніж ми; сього я певний. Але колиб зайшла для Німеччини потреба стати до боротьби, то німці будуть краще приготовані аніж в 1914 р. і їхня молодь піде за нацистським прапором на поле бою без роздумувань і без миркання.

Союзні Держави, які зложили Версальський договір, відвічалні за найбільшу частину того, що ми ненавидимо тепер в Німеччині. Безперечно прийшов час трактувати Німеччину як рівну нам, як се належить великій нації. Тільки тоді, коли заспокоїмо ображену національну гордість Німеччини, зникнуть лихі сторони національ-соціалізму. І тільки тоді зможемо по совісти привести до союзу між Німеччиною та Англією, який був таким природним на протязі історії і який для нас, як гостей у Німеччині минулого літа, далі видається природним та навіть бажаним“.

В суботу по закінченню Олімпійських Ігрищ зіхалися американські та британські спортові дружини в Білому Місті в Лондоні на міжнародні перегони. Перший раз в історії Білого Міста за його брамами найшлося поверх 100.000 глядачів.

Найважливіший світовий чинник наших днів, коли не ціла надія цивілізації, зростаюча приязнь між Злученими Держа-

вами та Бритійською Імперією. Хто з нас переплив океан на пароплаві *Королева Марія*, з нагоди його першої подорожі, того глибоко зворушило щире прийняття, з яким стрів нас Нью-Йорк; а поворотна подорож показала мені, як ніколи передще, що англо-саксонські народи багато ближші собі звичаями та психікою аніж колинебудь передше.

Однак ні один британський міністер не відвідав Ігрищ у Білому Місті.

П. Болдвін був на вакаціях, але в Англії. Так само секретар закордонних справ, п. Іден. Оба вони залишилися на вакаціях. Можна аргументувати, що обидва міністри заслужили собі на відпочинок. Але з далеко більшою правдоподібністю можна твердити, що заслужив собі на нього й Гітлер. Всеж він найшов стільки часу, щоб ходити на Олімпійські Ігрища в Берліні кожної днини.

Колиб король був тоді в Англії, то немає нічого певнішого аніж те, що він зайшовби був час на Ігрища в Білому Місті. Він розуміє масову емоцію і масову сугестію. Коли канадійські прочани до *Vimy* прийшли до Палати Бакінггем серед дощу, король не мав там бути, та він все одно таки приїхав, щоби побалакати зі своїми товаришами з війни. Він міг дуже легко вимовитися, що вже виконав свій обов'язок, перепливши Англійський Канал, щоб відкрити Вовиний Пам'ятник під *Vimy*. Та король не шукав вимівок, а виконував свою працю як найкраще.

Я вважаю відсутність п. Болдвина та п. Ідена в Білому Місті нерозумінням великого значіння пропаганди як найсильнішого політичного засобу в нинішньому світі.

Подумаймо на хвилину, що значить зброя. Підчас великої війни вона зломилася духа наших ворогів. Дехто може аргументувати, що Бівербрук та Норткліф не були чесними грачами, бо затроювали уми німців. Але чи німці були чесними грачами, коли затроювали легені канадійців в другій битві під *Ypres*? Декотрі англійці казали тоді, що війна не крикет. Розуміється, що ні. Війна ніколи не в крикетом, хоч деякі наші бронзові капелюхи*) думали, що так. Бівербрук і Норткліф вратували мільйони людей, помігши привести війну до скоршого кінця, аніж можливо булоб силою самої зброї.

Гітлер вповні оправданий вживати нині пропаганди в користь Німеччини. Се його власна метода боротьби за місце для Німеччини в світовій політиці. Він знає, що не може протиставити себе ворожому світові. І як в бізнесі багато фабрикантів пильно дбає, щоб товар дорівнював рекламі, так сьогодні Гітлер пробує вчинити Німеччину такою країною, якою представив її перед світом підчас Олімпійських Ігрищ. Він

*) Ся назва повстала підчас війни. Так називали фронтовики штабових старшин. — *Перекл.*

переводить се в дивний спосіб,^{*)} та зате нині треба признати, що Німеччина має вплив на усталення європейських відносин.

Чи може я став несвідомо жертвою німецької пропаганди?

Д. Варнак

Перед новою оргією

„Гвардія вмирає, але не піддається“... Такі слова вложила історія в уста Камброна, команданта наполеонівської старої гвардії під Ватерльоо. Чи якраз ці слова кинув він англійцям, чи оте „камбронівське слово“, про яке пише неофіційна історія і яке так нагадує відповідь запорожців султанові, — не важно. Важно, що гвардія дійсно вмирала, але не піддавалася... Большевицька гвардія, що її цілими відділами, ставляє спершу на загальну наругу, а потім під стінку Сталін — теж вмирає, але перед тим піддає себе такому самоопльовуванню, про яке навіть її переповнений віщерт злорадством ворог, не може читати без почуття крайнього несмаку.

Довгий час лишиться для психологів страшною загадкою: як могли ті люди, як Зіновієв, Луріє в попереднім московським процесі, з тепер — Радек, Пятаков і інші, колишні переконані і тверді революціонери, — як могли вони виявити такий повний брак, вже не горожанської відваги, а просто особистої гідності. Полишаємо се питання на боці. Натомість постараємося висвітлити інше: що значить се повне загаманення „старої гвардії“ большевизму? Чому Сталін сю гвардію винищує?

На нашу думку ся безприкладна в історії капітуляція колишніх вождів революції і комунізму значить, що ідея, яка їх давніше одушевляла, згнила в корні. І справді, колиб ідея соціалізму була жива в їх серцях, колиб вона бухала в них полум'ям, від якого колись зайнялася — будь-що-будь — могутня будівля царату, колиб та ідея досі мала порушуючу силу. — то бодай „ліпші з ліпших“, бодай старі большевики — так само відважно наражалиби себе за сю ідею на муки і смерть, як тоді, коли під її прапором боролися з царатом...

Тепер — ідея соціалізму вивітріла, згнила, зледащіла, перетворилася в купу глупих і безсмыслових фраз з одної сторони, а з другої в офіційну, „казьонну“ ідеологію, яка служить лише прикриттям для найгіршої тиранії одної людини і банди її „опричників“, що — збожеволілі від жаху перед при-

^{*)} Країна традиційної демократії, в якій марксизм не має ґрунту і для якої через те „година екстремізму ще не вибила“, відноситься негативно так до марксизму як і до націоналізму, як двох протилежних екстремів. — *Перекл.*

видом неминучого розпаду імперії — копилися найбільш трусливого і найбільш безприкладного терору проти всіх і всього.

Ся небезпека розпаду імперії є домінантою, яка означає всі посушення диктатора в Кремлі. Загрожена понурим невдоволенням і свого власного населення і грізною ненавистю уярмлених народів, занепокоєна азвоні двома страшними ворожими їй силами — Німеччиною і Японією, сталінівська Росія мечеться мов непритомна, шукаючи за чимсь, що моглоби знову зібрати в один кулак — далекі большевизмові і думкою і волею — 160 мільйонів людей: щоби врятувати Росію.

Для сеї цілі соціалізм бідьше не надавався. А тому мусіли піти геть старі большевики, які ще могли розколоти совітську бюрократію на фракції, які ще могли викликати ферменти в країні, яка — воєнний табор — не могла в очах Сталіна на такий люксус собі дозволити.

В своїй нашумілій книзі *Поворот з СССР**) бувший звеличник совітів Андре Жід, коли побачив провідників сучасної Росії, запитав себе: „Чи се дійсно люди, що зробили революцію?“ — і відповів: „Ні, се ті, що з неї користають. Що ранку *Правда* повчає їх, що їм належить знати, що думати і в що вірити... Кожного разу, коли ви розмовляєте з якимсь москалем, се так, якби ви розмовляли з усіма ними. Не щоби кождий точно прислухувався до даного кличу, але все так уряджено там, що він просто не може не бути подібним до інших“. Критична думка? Її нема, цілковито нема. Вона не сміє бути. Коли іде дискусія, то тільки над тим, чи се або те посушення іде по „генеральній лінії“ партії, чи ні. Саму сю „генеральну лінію“ — критикувати не вільно. На загал завважає А. Жід фаворизуються в партії не розумніші, не характерніші, а ті, що пристосовуються до „генеральної лінії“.

Як виглядає та „лінія“? Про се існує один з численних совітських дотепів. Двоє совітських „горожан“ обсервують третього, який суне, роблячи великі зигзаки — вулицею. Один хоче його підтримати, але другий затримує його: — дай спокій. Товариш іде за генеральною лінією партії...

І такою вона мусить бути: нині треба ревіти проти японського імперіялізму, завтра — ховати під себе хвіст перед ним. Нині — треба вішати in effigie Пункаре, нині — запобігати ласки французького капіталу. Вчора — викликати комуністичну революцію в цілм світі, нині — ліквідувати її там і задовольнятися, як дотепно зауважив Радек — „соціалізмом на одній вулиці“, себто — в одній країні. Очевидно шукаючи на кождий зигзак відповідної цитати у Леніна. Бо на се лише — в обличчі катастрофи імперії — звівся цілий большевицький соціалізм...

Ясно, що в такій ситуації ті, що — якимиб каналами вони не були — все ще не хотіли крутити своєю біблією як пес хвостом, мусіли піти геть. А що „піти геть“ в СССР зна-

*) André Gide — *Retour de l' URSS*, nrf Gallimare.

чить піти з цього світу, то один процес доганяв другий і не встиг ще Радек виступити з жаданням „розстріляти скажених псів контрреволюції“ — Зіновієва і компанію, — як знаходився інший Радек, який домагався розстріляти „скажених псів“ Радека і компанію... В такій ситуації — зауважує Андре Жід — „почуття, які колись одушевляли перших революціонерів — стоять на заваді і непотрібно в'януть, як щось що перестало бути потрібним“. Шож є потрібне? І на се відповідає Жід: потрібна психіка раба, а тому — „ні в якій іншій країні, ані навіть в Німеччині Гітлера (цінна увага в устах півбольшевика! — Д. В.) не є думка так мало свободна, так пригнічена, так стероризована і залякана, як в СССР“.

Хто уважно стежить за совітською пресою, тому повинен кинутися в очі один факт, якого цілої ваги мабуть ще не доцінено. На кождім вічу, на кождих зборах — чи старших партійців, чи робітників, чи колхозників, чи козаків, чи школярів і дітей — висловлюється „дяка“ коханому, великому і, як ще там він зветься, Сталінові. За те, що їм довелося жити під його щасливим пануванням, за те, що він дав се або те, за те, що післав врожай і дощ, за те, що дав змогу горожанам тримати грамофона або зайвого пів оселедця, або за те, що увільнив їх від того чи иншого „скаженого пса“ контрреволюції і взагалі за всі „здобутки революції“, яких, як в знанім анекдоті про „волос пресвятої Богородиці“, що показував чернець Печерської Лаври, не спосіб побачити... Чи не вдаряє, як ся психіка на цілі милі віддалена від психіки країни, що революцією виборола собі права? Таж „добідний революційний народ“ в усіх своїх маніфестаціях повинен хіба гордо підкреслювати, що здобув свій „рай“ — як співається в *Інтернаціоналі* — „своею собственной рукою“, що його здобув він сам, — „не Бог, ні царь і не герой“... А тим часом, совітські письмаки перекреслюють цілу психіку, з якої виросла та гордість революційного народу і співають зовсім що иншого:

Для дружбы и счастья народа

Сталин родился на свет...

Скажи мой народ, ты знал ли такого
героя когда?

(*Экономическая Жизнь* 28 XI м.р.)

Замість — „ні царь, ні Бог і не герой“ — як раз герой! І не переможний революційний народ, що здобув свої права — „своею собственной рукой“, а якийсь пів-бог, який то все дав, як дар з ласки — своїм рабам...

Се — переворот в цілій революційній психіці. Се — смерть революції, се обернення верхівки країни — одної особи — в сатрапа, а горожан — в феллахів, в порох, в „сміття з нома-ла“ нового царя...

Большевицький експеримент дістав в лоб. Ідея соціалізму довела своє повне банкрутство, як ідейна спайка, що тримає в купі маси; що надає їм однастайність думки і мідь во-

лі. Імперія, яка засвоїла сю ідею, як офіційну, зі страху перед власним розпадом переходить ідеологічно — зберігаючи стару фразеологію, а часом і то ні, — на інші рейки, на традиційні рейки Миколи I-го, Петра I-го і Івана IV-го, того самого, про якого писав один німець, що народ прозвав його — за його жорстокість — „Васілевічем“...

Ось яке значіння мав новий процес Радека і товаришів. Радек і товариші — се жертва мольхові імперії. Се — сміття, яке спрятується, щоби поїзд міг свобідніше перейти на нові рейки...

Так бодай думає диктатор. Але всі знаки на небі і на землі показують, що ці рейки провадять в сліпу вулицю. Московські оргії, скількиб їх ще не було — таки приведуть до свого логічного кінця: до розпаду потвори, яка зветься російською імперією. Її не вдалося утримати міцною — ні царатові, ні ліберальній Росії, ні більшовикам. Не вдасться і Сталінові...

М. Л.

З пресового фільму

В рамках ударної русифікації України твориться справжня вакханалія навколо ювілею Пушкіна. Показується, що „свою любов до батьківщини радянський народ нерозривно зв'язує з любов'ю до великої російської літератури та її геніального родоначальника Пушкіна“, якого „любить і шанує весь багатоміліонний радянський народ“ (*Літер. Газета* 22).. Закроєно широко і продумано, сумніву немає. А сторінки *Літер. Газети* заповнюються перекладами з... „Полтави“. Ясно і недвозначно. Літературний аполюгет і звеличник Росії Миколи I-го, як союзник Росії Леніна і Сталіна, в тій самій боротьбі з „ізмєнниками“ і з Україною.

При обговоренні „проекта конституції“ ССРСР на зїзді советів у Москві (*Літер. Газета* ч. 56) пролунала теж і українська мова. Любченко навів чергові зразки з української „народної“ вірнопідданчої творчости:

Стільки в Дніпра сивого
Тай води нема,
Скільки в Сталіна світлого ума,
Світлого ума.

(*бурхливі оплески*)

Ще так не світило нам
Сонце на землі.
Мабуть воно в Сталіна:
Побуло в Кремлі.

(*знов бурхливі оплески*)

Але самоотверженних хохлів сим разом таки „переплювали“ самоотверженні грузини. Корінь Сталін стрічається на 4-ох сторінках тогож 56 числа *Літер. Газети* рівно 88 разів.

Нові Зорі (ч. 2.) подає, як часто, дуже змістовний „лікарський фелетоник“, де знаходимо м. и. такі цінні і оригінальні поради для боротьби з грипою: 1) Уважати, щоб не перестудитися, 2) уникати людей хворих на грипу 3) положитися до ліжка 4) не застудити грипи і пр. Ми з свого боку додалиб ще кілька загальніших лікарських, так само мало знаних порад в дусі *Нової Зорі*. А саме: 1) Коли кладетеся через

грити до ліжка, не треба забувати скинути черевиків 2) виходячи на повітря, не треба забути застігнути плаща 3) коли виєте лице, не забудьте витерти рушником 4) коли не можете ходити, то найкраще лежати і пр. Сі поради хоч і нові, але напевно дуже корисні.

Паризьке *Українське Слово* (25 X м. р.), яке нам з великим трудом удалося дістати, містить пєани Ю. Косача на поезії Дригинича. З того виходить, що поет з альманаху *Ми* — є новим Шевченком на тлі нашої тутешньої поезії, яка визначається „барабанною патетикою і мірнотою“, а „годується переважно польсько-жидівськими зразками культури“.

Дригинич натомість — „є найблизшим бо́говому поколінню сучасности“, є „найбільш у майбутньому“ і пр. Думаємо, що не тільки галицькі читачі, а й сам Дригинич буде немало здивований тими пєанами.

Гадаємо зрештою, що авторіві рецензії не так йшло про те, щоб вивисшити Дригинича, як щоб принизити своїх конкурентів, що переросли Косача, який дійсно дав нам архитвори барабанної патетики і поетичної мірноти... Дивним звучить рівнож закид про „польсько-жидівські зразки культури“, на яких нібито годуються немилі Ю. Косачеві конкуренти в поезії. Бо якраз Ю. Косач є автором листа до жидівського редактора Голєндєра (*Wiadomości Literackie* 1935 ч. 32), в яким тішився з приводу появи *Sygnaty*-ів, де „нема ані комунізму (?!) — М. Д., ані фашизму темних бубкуф“; в яким звирється, що „ніколи не плакав в собі ненависти чи шовінізму“, а „польську літературу, мову, культуру адорую, бо виховався на них“...

Єй випад проти *Вісника*, де серед поетів пєнує „лише віршована публіцистика“. Очевидно се річ погляду. Але — чомуж тоді цілими роками — а в останнє зовсім недавно — робив Ю. Косач беззастанні, хоч і безуспішні, спроби дістатися до того *Вісника*, до його „віршованих публіцистів“?

Тих вічних скорів Ю. Косача було заботою редакції *Укр. Слова*. В слідуєчій числі читаємо заяву, що „п. Юрій Косач перестав бути співробітником *Укр. Слова*“.

III. Kurjer Codzienny (16 I) пише з приводу франко-турецького конфлікту в Александреті: „ще одним доказом більше, що живемо в світі подібнім до джунглів, де або доводиться зїдати слабшого, або бути зїденим сильнішим“. Як таку нотатку переочили наші гуманісти всіх таборів, які — за ствердження того самого факту — з піною у ротах накидалися на наш журнал? Чому в сім випадку висхла фонтанна їх гуманної красномовности і шляхетного обурення?

Matin (14 I) наводить голоси французьких комуністів, обурених на уряд за „брак енергії“ в обороні французького стану посідання в Марокко і в Альжирі, за „напади словесної твердості“ — де треба твердості несловесної — супроти кольорових... Чому наша соціалістична преса не занотує подібних фактів? Можеб тоді скорше розвіялася легенда про сімпатію комуністів і соціалістів до всіх „притичених“...

Виставка Сметанової *Проданої Нареченої* в Києві стала неабиякою трояндою в букеті чесько-московського порозуміння. Совпреса з того приводу витрубує урочисті марші. На прем'єрі були присутні Любченко, Яків, Балицький, Попов, Шелєхєс, „над сценєю привітальний лозунг чесько-словацькою мовою“. В своїй льоальности і в офіційнім тоні часописи (див. *Літер. Газета* ч. 2) доходять до того, що не лише Сметану — з чеського роблять „чехословацьким композитором“, але й відкривають „народну чехословацьку музику“, „національний чехо-словацький характер опери“ і навіть „чехословацьку мову“. Все те вкладається в уста представника чеського музичного світу, відомого совєноба проф. Неєдлого, що як чеський комуніст досі був дуже дале-

ний такий термінології... Одна безсумнівно штучно зліплена „совітська нація“ — шукає підходящих партнерів.

Матис (19 I) доносить про заходи совітського командування в Еспанії в справі оборони Малаги. У Валенсії відбувся зїзд більш вищих — Моріца Розенберга і його співробітників: бригадного генерала Горева, воєнного міністра Валенсії, Антонова, Белкіна, Трох'я, Честакова, що прибули з Барцельони, Фекете-„Клебера“, Кротова, Богачова, Гурського з Мадриду. Рішено післати з Картагени до Малаги 300 большевицьких російських моряків, з Барцельони — 22 літаків під командою совітського пілота Антропова, 5 баталіонів з інтернаціональної бригади з 17 совітськими офіцерами під командою Антонова, а також скоростріли і танки. Під начальством Болотіна, Мілера і Глінського засновується і Чека в Малазі. Що на се наші соціалісти і радикали? Чи і тепер не засвітить в голові читачів їх преси, що даючи моральну допомогу „іспанській демократії“ проти фашизму — та преса дає моральну допомогу московським большевикам? Крім того — ті танки і літаки совітські, се одна сторона медалі, а друга — піт, сльози, кров і смерть мільйонів українського трудового народу, який мусить ті танки і літаки оплачувати. Хто стоїть за імпрезою Антонова і Мілера в Еспанії — той — мовчазно — дає пляцет на московську політику витереблення і екстермінації на Україні... Хай се кинуть в лице нашим соціалістам і радикалам одурені ними маси, коли вони прийдуть баламутити їх...

В ч. 12 за грудень 1936 *Відродження* в статті *Слово в трикрий* справі написано: „Ніщо не сміє підкопати П (Рідної Школи) авторитету, ані кинути тіні на людей і методи їхньої праці, хочби вони робили в найліпшій вірі. Бо не всі засоби добрі, що ведуть до цілі. А вже здобуття грошей для інституції (і в тому випадку ще малої суми) шляхом розп'яничування та деморалізованія громадянства се підкопування авторитету найповажнішої установи — просто неморальне і неетичне“. А в інших місцях п'янується ряд дуже корисних і заслужених товариств тому, що при буфетах буває алкоголь.

Молися, учись і трезвиш! Старосвіцький, шанований галицький влич. і не має чого *Відродження* удавати з себе Колюмба, а тим менше Катона. Хто був на згаданих імпрезах знає, що ніякого „розп'яничування і деморалізованія“ не було, а все те — плід фантазії *Відродження*.

Але всім відомо, що пані Др. голова *Відродження* чільна був співробітниця комуністичних *Нових Шляхів*, які безсумнівно деморалізували наше громадянство і підкопували авторитет наших найповажніших установ. В чийм інтересі нагінка *Відродження* на заслужені наші товариства? В чийм інтересі компрометувати центральні установи перед провінцією? В чийм інтересі перебільшування дрібних справ?

Medice cura te ipsum.

В рецензії (Олени Теліги) на *Українську Добу* (*Вістник* кн. VII—VIII м. р.) висловлено згодом, що мабуть автор *Укр. Добу* виступив проти *Вістника* через тугу за „літературними нагородами і прихильними рецензіями“. Як бачимо з приділу літературних нагород ТУПІЖ-ом, тут се бодай частинно заспокоєно...

Празький *Проблем* (ч. 11-12) в статті „Фанатизм чину“ пише: „Чому мають вони до завдячення свої успіхи? Чи не тому, що опанувала їх одна думка...? — як от приміром у славного математика (й одночасно французького державного мужа) Пуанкаре, який так захоплювався розв'язкою математичних проблем, що розв'язував їх підчас сну?... Річ доволі — зрадлив і треба їх виразно розрізняти. Математик Анрі Пуанкаре не був різночасно державним мужем Раймоном Пуанкаре. Се різні особи. Фанатизм не повинен шкодити дарові спостереження фактів.“

Назусгріч (ч. 22) згадує на останній сторінці про „німецького філософа Рудольфа Хрістофа Евкена“. Можемо заповнити шан. редакцію

шан. часописі, що філософ „Евкен“ — мітична особа, яка ніколи в світі не існувала. Німеччина мала, справді, філософа, який називався Еускен, та ще й Рудольф, але се прізвище вимовляється — Ойкен, а не Евкен, ані не Евкін — взагалі не має нічого спільного з Евкою. Менше культу Драгоманова і матушки Росії — тоді легше навчитися бодай читати правильно по німецьки.

В ч. 13 *Zet-y* зреферовано — не досить правильно — статтю Стамареля з листопадової книжки *Вістника*.

Merkurjusz Polski (ч. 1) подає ширші витяги з статті того самого автора з грудневої книжки нашого журналу.

Український Вістник, орган української православної церкви в Америці (ч. 8) в статті „Патріотизм чеснота приємна Господу“ покликується м. и. на книжку нашої книгозбірні — Д. Варнак — *Кардинал Мерсіє*.

Канадійський Фармер містить статтю проф. Ватсона Кіркконела, члена королівського історичного Т-ва, (якого розвідку про українську поезію в Канаді подав *Вістник* в VI кн. м. р.) — про деякі українські видання. М. и. знаходимо дуже прихильне обговорення кількох книжок нашого місячника. Добре булоб колиб і краєва преса наша бодай так часто реферувала про наш місячник, як се робить англієць Кіркконел або італійська, польська, большевицька чи наша американська преса

Бібліографія

1) Ол. Бабій: *Дві сестри* Повість. Видавництво Сад ч. 1 Львів 1936 16^о стор. 128.

2) Володимир Бірчак: *Проти закону* Повість на тлі поезій 12-го віку. Зі словом автора і передмовою Л. Нигрицького *Українська Бібліотека* ч. 45 Львів 1936 16^о стор. 127. Обгортка рисунку Едварда Козака.

Видавець *Української Бібліотеки* є автором помислу видавати книжки на 128 стор. Шкода, що не опатентовано сього вигаду, бо вже сьогодні маємо аж три видавництва, де творці мають поетичного натхнення тільки на 128 стор. Конкуренція конкуренцією, інтерес інтересом — та ми все таки сумніваємося, чи 128 повинно й на далі бути стандартним числом нашої літературної продукції. Се дискредитує не тільки авторів, але й самі видавництва.

Попередні прозові писання Ол. Бабія грішили браком композиції. Його деякі новелі були радше уривками спогадів, як літературно збудованими творами. Те саме могли ми сказати в рецензії про першу повість *Перші стежки*. Від того часу минуло 6 літ — та автор і далі не прив'язує більшої ваги до мистецької вартості своєї повісті, яку читається немов книгу спогадів про українсько-большевицькі конфлікти в Одесі 1920 року. Якщо автор хотів боронитися перед повищим закидом тим аргументом, що в нього на першому місці стоїть ідейна сторінка творчості — то тоді легко можна йому показати, що і з нею він не міг собі порадити.

В повісті одна сестра покидає монастир, веде боротьбу між „Марксом і Христом“. Герой повісті зве сі її муки „російщиною“, „Достоєвщиною і Толстовщиною“, бож „правдиві європейці мають у душі більше гармонії, і не переживають тих справ трагічно“. Та на попередній сторінці автор сю проблему вияснює сій жінці не дуже то „по європейськи“:

— „Ціла наша доба половична — як ваша душа. В кожній школі в Європі одної години учні слухають викладів катехизму, біблій і довідуються, що Бог сотворив світ за сім (?) днів, а другої години в тій же самій класі природник навчає, що світ повставав мільони літ, що лю-

дину не сотворив Бог із глини, жінку не з ребра Адама, але що людина повсталала шляхом розвитку з нижчих істот. Дух Дарвіна й Христа панує в одній школі... Борються... Ось як у вашій серці!"

„Невже ці слова можуть бути в згоді з підвищеною думкою про гармонію в європейській душі? Таж се саме стовідсоткова „російщина“!

Ми вказуємо на невідповідний підхід Бабієвого героя до цього питання, бо воно є головним для психіки обох сестер-героїнь. Розумовий підхід тут виглядає неповажно, так само дивно слухати „молитви“ героя: „Боже, якщо ти існуєш, визволи мене, рятуй!“

Отся нескристалізована ідея не могла знайти собі належної форми, тільки виступає в половичній шаті: трохи спогади, а декуди ніби повість. Авторів, здається, більше залежало на життєвій, як на мистецькій правді, бо він в одному місці, в дописці під лінією, впевняє читачів, що малює „правдиву подію“ у большевицькій лічниці. Та читачеві байдуже, звідки автор бере події, йому важливе те, щоб описувані дії своїм внутрішнім вогнем його захоплювали й поривали. Чи може се вдіяти своєю „молитвою“ отой герой скептик-раціоналіст, що про нього ми вище згадували? Хто хоче других ogrівати — мусить сам горіти, мусить бути сонцем, а не холодним, блідим місяцем!

Болодимир Бірчан знаний читачам *Вістника* з спогадів та прити. Отсей дидактичний нерв письменника, може аж занадто, видно і в сій повісті, що зветься *Проти закону*. Підкреслює його виразно і Л. Нигрицький, автор передмови.

Провідна ідея повісті, хоч має за собою майже сімсот літ! — гостро актуальна й сьогодні в звязку з історією одного був. короля. Чи володар може одружитися, з ким йому захочеться, — чи мусить уважати й на маєстат своєї влади. Галицькі бояри стояли на такому самому становищі в 1189 р., що англійські лорди в 1936! Та „розв'язка“ конфлікту відбувалася інакше в нас, як у Англії. Князь Володимир зробив „проти закону“ — бояри, його піддані, збунтувалися й скинули з престолу „законного“ володаря. Чи се було згідно „з законом“? Ми не докоряємо авторові, бож він не „робив“ історії XII віку, — тільки вказуємо на два способи реакції. Пишемо про се, бож тут саме слабина твору, якої автор не підкреслив належно. Боярин Константин Сірославич виступав в обороні закону — та був він одночасно і зрадником свого князя, а цього не бачимо в повісті, де так багато повчальних думок.

„Закон зав'язано в Галич! Дай силу, боярине, щоб знов закон був збережений... Звільни княжий стіл від ганьби... Законів ізнов даймо силу!“

Бояри звільняли князів від ганьби та одночасно ослаблювали їх. Боярин думав:

„Влада тепер на вулиці... Князь утік... він, боярин, бере владу й передє новому князеві, якого сам покличе“.

Автор „об'єктивно“ змалював обидва противні табори та, несвідомий читач мігби хибно думати про вчинки бояр. Чи вони робили тільки саме добро?

Л. Граничка

1) **Евген Круківський:** *Голос крови* На маргінесі могого записника. Львів 1936 16^о стор. 127. Бібліотека Варта. Видавництво *Центр-реклама*.

2) **М. Михайлик:** *За стрілецьку славу*. Спомин з рр. 1919-20. З передмовою Е. Яворівського. *Українська Бібліотека* ч. 46 Львів 1936 16^о стор. 127. Обгортка Едв. Козака.

Перед нами дві книжки спогадів. Круківський пише, що його *Голос крови* — се „на маргінесі дневника“ писані завваги. Якщо автор має дневник, то повинен був його оголосити друком, бо тоді читач знавби, як воно справді автор думав в 1917-18 роках. Те, що автор надрукував — се його рефлексії, писані майже 20 літ пізніше, і вони відтворюють теперішній, а не тодішній спосіб думання Круківського. Ця заввага відноситься до всіх авторів спогадів, які, знаючи кінець описуваних подій, можуть представляти себе за наймудріших і за тих,

що докладно передбачували всі наші програми. Та чи воно так справді було? Чи дійсно наші мемуаристи завжди так оцінювали події в часі наших визвольних змагань, як про них тепер пишуть?

Автор пише, що навіть „найактивніша наша національно-освідомлююча пропаганда“ нічого не могла б зробити, якби у невідомих українських вояків не відізвався „голос крози“, що шептав до них: „слухайте свого речника відродження, вірте йому без власного мудрування“. Не перечимо, та не розуміємо однієї справи. На військовому зїзді були представники від 5 мільонів української військової маси; при українізації військових частин „тисячі рук підносилися вгору, бо присягали боронити кожної пяди нашої землі до останньої краплі крові, до останнього віддиху“. Що сталося за короткий час — про це всі знаємо! Де подівся „голос крози“, що сталося з тими тисячами рук, автор не вияснив, бо те, що він пише про жидівську агітацію, нас не зовсім переконує. Щось мусіло бути не в порядку з тією працею, про яку автор раніше писав, коли вона зникла. Це дуже важливе питання, в ньому сук наших невдач, його треба було вияснити для науки прийдешніх поколінь, щоб знову ми не мусили аж в критичній хвилині відкликуватися до „голосу крози“.

Круківський дивився на полі зором людини, що займала вищі становища, тому може навіть забогато висуває себе наперед. М. Михайлик служив підстаршиною, він знав тільки те, що коло нього діялося, тому від нього менше вимагаємо. Автор пише про себе, що він „міщанин“ і що не має „відповідної“ освіти, щоб писати спогади. Редакція повинна була написати дещо про автора, бож се документ, що свідчить про те, як стрілецтво дивилося на події. Се тим більше потрібно, бож автор в своїй ширості пише правду, нічого не скриває, він признається, що сподівався від большевиків самостійності і волі. Автор оповідає про трагічний кінець нашої армії тільки те, що сам бачив у Винниці, для нього неясні причини катастрофи. Чи не мігби вкінці хтось вияснити сю темну сторінку нашої нової історії, щоб всі знали, хто заринив при сій невдачі?

В обох книжках є мовні прогріхи, що їх легко справити.

Л. Грамичка

Від Адміністрації

Книгарням, кольпортерам, передплатникам, які не вирівнали рахунку за *Майшля Вперед*, стри аємо чергову книжку *Квартальника Вістника* за 1937 р. — що незабаром вийде.

Опуст комісовий 20% (при посилці пачками 25%). Хто пришле за 7 книжок готівкою згори — вишлемо 10 прим.

Річна передплата *Квартальника* на 1937 р. виносить в краю зл. 4 платних згори (для передплатників *Вістника* половину — платних згори), закордоном та сама передплата, що в краю, різн один зол. порто. *Спагата* кожної окремої книжки винесе значно дорожше (від 1 зл.—2 зл.)

Чеки ПКО нас нічого не коштують і викладаються до всіх книжок в переплутні, тому просимо всіх, що мають заплачену передплату і кольпортаж не гніватися й не ображатися, як приїде чек і не відсилати нам їх, а ліпше передати своїм знайомим, які хотілиб стати нашими передплатниками.

Ми платимо лише 5 гр. (маніпуляційних), за кожний грошовий вплив до 50 зл. і тому просимо по змозі присилати передплату і належитість більшими квотами, а особливо за *Квартальник*.

Повідомляємо п. п. передплатників і кольпортерів, що часом рахунки ріжняться тому, що упінення резимінаються з грошовими послілками, або тому, що послілки не доходять до адресата, через те і упінення не є міродатними для тих, що все заплатили.

Експедиція *Вістника* відбувається з кінцем кожного місяця, а всім кому книжки стримані, посілаємо рівночасно упінення. Книжки *Квартальника Вістника* висілаємо по виході з друку. Додаткова експедиція край і Чехія (ричальтова), що тижня (на головні двірці). Більші за-

мовлення книжок: *Книга-біблія*, *Квартальника* і др. або за повною оплатою значками закордон, там де не маємо ричалту висилаємо в день одержання замовлень. Тому просимо тих, що не дістануть посилки в відповідній речинці, рекламувати на місцевій пошті (без марки). Попереджуємо, що не будемо узгляднювати за давнених рекламацій (місяць по терміні доручення книжок).

На Волині в тих містах де були випадки недоручення книжок: Остріг, Ковель, Дубно, на бажання можемо висилати книжки пачками.

Про всі випадки недоручення книжок просимо нас повідомити, щоб ми могли внести скаргу до дирекції пошт.

Вп. Е. Церкевич — Волинь на Ваше бажання будемо висилати книжки порученими посылками, як збереться кілька книжок, щоб Вас менше коштувало порто.

Вп. Ф. Гаврилюк Крем'янець наше видавництво не займається збіркою на фонд *Вістника*, ми дуже задоволені, як купують наші видання і нам точно вплачують передплату, за кольпортаж і не примушують стримувати книжок і посилати упіснення; тому прислани Вами гроші вписуємо на conto передплати *Квартальника* на 1937 р.

Хто має X кн. *Вістника* 1936 р., а не потребує, просимо вернути нам взамін за інші книжки, або на рахунок довгу, чи передплати.

Вп. Паням, Панам, українським установам, що прислали привіти з нагоди переходу *Вістника* в 5-й рік видання, Свят і Нового Року, складаємо щиро подяку.

Знижкова передплата *Вістника* прислуговує, лише тим, хто її заплатив до 31 січня 1937 р. Передплата 23 зл. річна і 12 зл. піврічна прислуговує, коли платити її згори, або заразке по одержанню 1-ої книжки; у всіх інших випадках треба платити по зл. 2.20 за книжку.

Стримаємо слідуєче число *Вістника*, всім повітовим, окружним і краєвим заступникам, які не приєднали п'ять сталих передплатників *Вістника* і *Квартальника* на 1937 р.

До нас звертаються різні особи, щоб їм вислати *Вістник* (оказове число), а відтак обіцяють прислати передплату.

Треба згори прислати передплату. Видавництво одержавши гроші завжди висилає книжки.

Хто знає, просимо подати нові адреси таких осіб: Данило Росомаха Білосток; Василь Хабровський Малецьків; Кость Сокірський Хожів; Інж. Андрій Залуцький Жовква; Тарас Боровець Рівне; Святослав Гук Підволочиська; В. Шаковський Варковичі; Степан Халупка Чарувів; Василь Трчч Тернопіль; Гавриїл Півів Рембертів; Станіслав Грозівський Старий Самбір; Роман Мандюк Гвоздець; Олекса Думич Камінна Гора.

За присднання нових передплатників дякуємо: Дир. Л. Киселиці Чернівці (9); М. Шандурі Езуполь (4); Іванові Романові Ужгород (3); Мгру В. Бородачеві Чесанів (3); В. Кіпріянюкові Варшава (3); Т. Бортникові Радивилів (3); Інж. А. Зубенкові Прага (3); Рост. Волошиніві Озеряни (3); В. Душник Нью-Йорк (3); Вол. Лабайові Стоянів (3); М. Качмареві Берлів (3); Надії Юрчинській Чортків (3); П. Кочутові Жовква (3); Ст. Симкові Познань (3); О. Степанюкові Дятковичі (2); Мгру В. Постригачеві Луцьк (2); П. Ковальчукові Рівне (2); Ст. Зошуківі Коломия (2); Мгру Е. Гаврачинському Золочів (1); І. Близнакові Дидьова (1); Е. Чупрунові Вільно (1); Юл. Ширбі Ярослав (1); Е. Вавринчукові Тартаків (1); Т. Семчишинові Львів (1).

Вже по видрукованню їх імен вирівняли належитість: М. Дозорський Калуш; В. Бабиченко Кричов; Інж. А. Берегулька Зарічово; П. Сірка Коровники; Т-во Сокіл Фалиш; В. Пастушенко Ярослав; Б. Нарожняк Стрий; В. Макей Криниця. За кольпортаж: Яків Стирко Угнів; Ю. Химинець Мукачево.

Пошукуємо кольпортерів на повіти: Доброміль, Заліщики. Рясів; краї: Бельгію, Бразилію, Італію і на Харбін.

Вп. П. проф. О. Наріжний Добровка передано адм. *Батьківщина* зл. 4.11.

Адріян Аврам Б. Айрес Ред. *Обрії*, передано 2 дол.

К. Зарево в Берліні ред. Б. Кравців Львів передав нам один дол.

С. Фік Newark одержали від ред. Б. Кравцева 1 дол.

Др. М. Добромиль Грималів зл. 25 передали Наук. Т-ву ім. Т. Шевченка у Львові.

Українська Кооператива Калина Вінніпег, одержали зл. 52.20 за 10 дол.

Розчислилися з нами наші заступники: о. Т. Волохатюк Канада: за Т. Падернюка зл. 25; В. Грицюка зл. 34.75. Інж. А. Зубенко Прага: за річну передплату *Вістника і Квартальника* на 1937 р. за Укр. Жіночий Союз в Чехії. М. Качмар Берлін: за інж. Д. Волошака 40.50; Я. зл. 2.50; Дир. Л. Киселиця Чернівці: передплата *Вістника* II півріччя 1936 р. за проф. С. Лакусту і О. Дуду. Іван Роман Ужгород: передплата *Вістника і Квартальника* 1936 і 1937 р. за М. Біличенка, М. Баботу, І. Грицика, за 1937 р. В. Цоклань, Ю. Химинця, В. Шкобу, М. Горошца і за інкасовані В. Бабиченка зл. 2.70 і Ю. Химинця зл. 6. М. Примак Б. Айрес: за А. Брезюка зл. 6.

Вп. п. п. Т. Гайворонський, Ст. Фік — Америка; Інж. Д. Андрієвський, Др. М. Жуковський — Бельгія; В. Гимон — Б. Айрес; Ст. Рудко, С. Дзера, В. Сарчук — Канада; О. Токаржевська — Рим; проф. С. Лакуста — Румунія; О. Петлюра, П. Підгородецький, П. Недайкаша, Громада Укр. Емігрантів в Шалеті, А. Бойків — Франція; Інж. В. Сіманців, інж. А. Зубенко, о. Ю. Станинець, проф. О. Наріжний, Др. Ф. Слодецький, проф. К. Заклинський, Др. А. Малик, Др. О. Неділко, Інж. Н. Гнатюк, Др. І. Стафіняк — Чехія і Студ. Громада Загреб — Югославія — гроші одержали книжки вислали

Мимо кількократного упіснення не вирівняли належитости за кольпортаж: Осип Янів Озиряні к/Боршова зл. 11.25; Гриць Ярмчук Остапівці 13.40; Микола Яворський Потік Золотий 3.75; Василь Юхимук Добротичі 10.50. За *Вістник і Квартальник* о. Антін Борса Будзанів 2.20; Володимир Головацький Краків 2.50; Микола Рибчук Суwalkі 2.20; Студ. Секція Печеніжин 1.50; о. Микола Маложинський Лановці 2.20; Мирон Матвієйко Гумніська 2.50. (Далі буде)
Деякі статистичні дані *Квартальника Вістника* на 1936 р. (докінчення).

На 15 грудня 1936 р. слідує статистичний стан передплатників і кольпортаж: 19.8% учительство високих, середніх і низших шкіл, урядників, приватних і державних установ; 18.3% студентів високих і середніх шкіл; 14% кольпортерів і заступників; 13.4% збірних передплатників; 6.3% лікарів; 6.2% купців і промисловців; 5.9% інженерів; 5.5% селян і робітників; 4.5% адвокатів; 2.7% священників; 3.4% інших професій.

Зі всіх передплатників припадає на Галичину 56%; Волинь 6.6%; на інших в границях польської держави 14%, на заграниці 23.4%.

По кількості передплатників чергуються воєводства: Львівське, Станіславівське, Тернопільське, Волинське і пр.

Повіти: Львівський, Стрийський, Перемиський, Дрогобицький, Станіславівський, Тернопільський, Кременецький, Сокальський, Золочівський, Коломийський, Луцький, Ярославський, Збаржський, Рівненський, Радехівський, Здолбунівський, Скалатський, Дубенський, Снятинський, Самбірський, Любачівський, Рава-Руський, Жидачівський, Жовківський, Бережанський, Бобрєцький, Долинський, Заліщицький, Косівський, Підгаєцький, Бучацький, Яворівський, Товмацький, Сяноцький, Рогатинський, Ліський, Брідський, Ковельський, Городок-Ягайлонський, Городенський, Зборівський, Копичинецький, Калущський, Теревельський, Чортківський і ин.

Міста і містечка: Львів, Познань, Стрий, Варшава, Станіславів, Краків, Кременець, Коломия, Вільно, Перемишль, Тернопіль, Рівне, Збарж, Бережани, Борислав, Сосновець, Снятин, Луцьк, Каліш, Ярослав.

Яворів, Самбір, Золочів, Дрогобич, Білий-Камінь, Журавно, Радимно, Тарнів, Мости-Великі, Сянік, Бучач, Перемишляни, Старий Самбір, Ковель, Чесанів Ходорів, Трускавець, Котвиці, Люблин, Дубно, Чортків, Товмач, Городок-Ягайлонський, Сколе, Ряшів, Белз, Почаїв, Олесько, Торунь, Володимир-Волинський, Остріг. Здолбунів і ин.

Закордоном: Румунія, Сп. Держави П. Америки, Чехія, Канада, Франція, Німеччина, Аргентина, Бельгія, Австрія, Югославія, Італія, Бразилія, Індія, Китай, Данціг.

Кольпортаж *Квартальника* найбільше поширений за кордоном по краях: Канада, Румунія, Сп. Держави П. Америки, Чехія, Франція, Югославія, Данціг, Німеччина, Аргентина, Австрія.

В краю по повітах: Львівський, Стрийський, Станіславівський, Перемишльський, Самбірський, Дубенський, Луцький, Тернопільський, Зборівський, Коломийський, Терембовельський, Сокальський, Ярославський, Дрогобицький, Бобринський, Бережанський, Золочівський, Рівенський, Рогатинський, Снятинський, Радеківський, Турчанський, Надвірнянський, Борщівський, Скалатський, Долинський, Товмацький, Любачівський, Бучацький, Здолбунівський, Кременецький, Калуський, Жовківський, Перемишлянський, Познань, Городок-Ягайлонський, Краків, Ліський, Мостиський, Варшава, Яворівський, Володимир-Волинський, Жидачівський, Горохівський, Підгаєцький, Грубешівський, Богородчанський, Брідський, Городенський, Збаражський, Копичинецький, Косівський, Рава-Руський, Сяноцький, Рудецький, Вільно, Чортківський, Ковельський, Люблин, Каліш, Камінка-Струмилівський, Сосновець, Скальмижниця, Ченстохова, Косопільський.

Вп. В. Цимбал, Б. Айрес; ред. М. Таранько у Львові заплатив 27 і 1937 р. за Вас передплату зл. 38'30; Дир. Л. Киселиця, Чернівці зл. 50'63 одержали, листи рахунки, книжки вислали.

Нові книжки

Н. Королева — Інакший світ оповід. Львів 1936 ст. 182.

Сотка найпопулярніших українських пісень Ярослава 1937 ст. 96.

Б. Г. Антонович — Книга Лева вид. „Двонів“ ст. 64.

Олег Піддєрський — Як Ромчик став пластуном Львів накл. „Світу Дитини“ ст. 32.

Мих. Серета — Гриць Попсуй-

шапка оповід. в-во „Світу Дитини“ Львів 1936 ст. 44.

Антін Лотоцький — Отрок князя Романа Ігорича оповідання Львів накл. І. Тиктора ст. 32.

За українську справу Ген. Антін Кравець безплатний додаток до „Літопису Червоної Калини“ Львів 1937 ст. 16.

Календар „Українського Голосу“ 1937 Вінніпег.

Надіслані журнали

Сожільські Вісти ч. 1.
Просвіта ч. 8—9.
Літопис Червоної Калини ч. 1.
Голос ч. 2.
Місіонар Пресв. Серця Ісусового ч. 1.

Тризуб ч. 45—46.
Відродження Львів ч. 12.
Богословія кн. 4 1936.
Дзвони ч. 12.
Нова Хата ч. 1.
Українське Юнацтво Львів ч. 1.
Голос знад Бука ч. 1.
Обрії Львів ч. 31—32.
На Сліді ч. 1.
Наш Лемко ч. 1.

Спорт ч. 1.
Світ Дитини Львів ч. 1.
Рідна Школа ч. 1.
Католицька Акція Львів ч. 3—4.
Віра й Наука Коломия ч. 1.
Шлях Молоді Львів ч. 1—2.
Малі Друзі ч. 1.
Гомін Ресейну ч. 1.
Myśl Narodowa Warszawa nr. 1.
Prosto z mostu Warszawa ч. 1.
Siłmi Kaskasya Варшава nr. 30.
Вольное Козачество Париж ч. 11.
Myśl Polska nr. 1.
Biuletyn. Polsko-Ukraiński Warszawa nr. 1, 2.
Ukrainian Youth XII.

Нова книжка

Замовляти в книгарнях

За героїчний театр -- свято державности

упорядкував А. Б., програмова стаття, сценічне оформлення, декорації, одяги та вінети Н. Геркен-Русової Прага 1936 ст. 32

ЗАМОВЛЯЙТЕ

„МАЛІ ДРУЗИ“

Львів, вул. ТРАКТ ГЛІНЯНСЬКИЙ 18. Розрах. перекази ч. 248.

Ціна одного примірника 15 гр. Приймаємо тільки річну передплату 1'50 і піврічну 0'80 зл.

Вже появилoся 1 число місячника української реклами

„ЦЕНТРОРЕКЛЯМА“

Журнал містить статті про торгов.-промислову рекламу, багато світлин, рекламову хроніку та оголошення фірм. Видано на кращому папері Ціна 80 сот. Замовляти розрахунковим переказом ч. 243.

Редакція і адміністрація: Львів, Зигмунтівська 12, тел. 251-06

БЕНІТО МУСОЛІНІ

Доктрина фашизму

що появилася у Видавництві „ОБРІВ“

Львів, МІЦКЕВИЧА 11.

Ціна 1— зл., з пересилкою 1'15 зл. Хто пришле гроші за п'ять примірників не платить коштів пересилки. — Гроші можна висилати розрахунковими переказами „Обрив“ ч. розр. картотеки 41.

НОВА ХАТА

ДВОТИЖНЕВИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ ПЛЕКАННЯ ДОМАШНОЇ КУЛЬТУРИ

Адміністрація: Львів, Ходкевича 9, ПКО ч. 405.361

Річна передплата в краю — зл. 16, піврічна — зл. 8'50, чвертьрічна — зл. 4'50.

„ГОЛОС“

суспільно-громадський тижневик

Передплата: річна 5'50 зл., піврічна 3— зл., чвертьрічна 1'60.

Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Міцкевича 11.

Число почт. розрахунку 249.

Видавництво „Укр

Видавець І

11/12531

1937 Р. 5 кн. 2

Видає:

1. **Новий час** щоденник, Львів, Косцюшка 1/а.

Місячна передплата 3.— зл. Точні передплатники дістають що місяця «Історію Українського Війська» по одному зшиткові за доплатою 40 гр. на кошти опакування й пересилки.

2. **Наш Прапор** Львів, Косцюшка 1/а.

Ілюстрований часопис, виходить тричі в тиждень. Точні передплатники дістають безплатно щомісяця книжку — премію, видання «Української Бібліотеки». — Передплата разом із книжками «Української Бібліотеки» місячно 1.95 зл., чвертьрічно 5.55 зл., піврічно 11.10 зл.

Квартальник Вістника

ч. 1 1936	Д. ДОНЦОВ:	Ц. зл. 1.—
ПАТРІОТИЗМ		
ч. 2 1936	Д. ВАРНАК:	Ц. зл. 1.50
ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ		
ч. 3 1936	Д. ДОНЦОВ:	Ц. зл. 1.50
ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ		
ч. 4 1936	М. АНТОНОВИЧ	Ц. зл. 1.50
МАРШАЛ ВПЕРЕД		
(Бліхер)		

Книгозбірня Вістника

ч. 1 1934 р.	М. Островецька:	МУСОЛІНІ	Ц. зл. 1
ч. 2	М. Макиєвель:	ВОПОДАР	Ц. зл. 2
ч. 3	М. Антонович:	ГЕРРЕС	Ц. зл. 1
ч. 4	Р. Бидик:	А. ГІТЛЕР	Ц. зл. 1
ч. 1 (5) 1935 р.	Д. Варнак:	КАРДИНАЛ МЕРСІС	Ц. зл. 1
ч. 2 (6)	Л. Мосендз:	ШТАЙН	Ц. зл. 1.50
ч. 3 (7)	Д. Варнак:	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	Ц. зл. 1
ч. 4 (8)	В. Темляк:	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ полковник Ля Рок	Ц. зл. 1.50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2.20 зл

Видав: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21